

**НОВА УКРАЇНЬСЬКА ШКОЛА:
ОРГАНІЗАЦІЯ
ВЗАЄМОДІЇ
З БАТЬКАМИ УЧНІВ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Тетяна Бабко, Ольга Банах, Алла Вознюк,
Галина Коломоєць, Ліліана Кудрик, Олена Мельник

**НОВА УКРАЇНЬСЬКА ШКОЛА:
ОРГАНІЗАЦІЯ
ВЗАЄМОДІЇ
З БАТЬКАМИ УЧНІВ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**

Навчально-методичний посібник

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Київ
Видавничий дім «Освіта»
2020

УДК 373.3.014.68(477)(072)
Н72

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(лист Міністерства освіти і науки України від 13.10.2020 № 1/11-7025)

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Н72 **Нова** українська школа : організація взаємодії з батьками учнів початкової школи : навч.-метод. посіб. / Т. М. Бабко, О. В. Банах, А. В. Вознюк, Г. А. Коломoeць, Л. Г. Кудрик, О. М. Мельник. — К. : Видавничий дім «Освіта», 2020. — 208 с.

ISBN 978-966-983-204-7.

УДК 373.3.014.68(477)(072)

ISBN 978-966-983-204-7

© Бабко Т. М., Банах О. В.,
Вознюк А. В., Коломoeць Г. А.,
Кудрик Л. Г., Мельник О. М., 2020
© Видавничий дім «Освіта», 2020

Зміст

Розділ 1

Педагогіка партнерства:

| | |
|---|----------|
| від взаємодії до конструктивної співпраці | 5 |
| 1.1. Сутність та специфіка педагогіки партнерства | 5 |
| 1.2. Особливості успішної організації партнерства закладу освіти та сім'ї | 9 |
| 1.3. Основні моделі та напрями взаємодії закладу освіти та сім'ї. | 14 |
| 1.4. Ефективні форми налагодження партнерських взаємин вчителя з батьками | 28 |
| Список використаної та рекомендованої літератури | 35 |

Розділ 2

| | |
|--|-----------|
| Партнерство в дії | 37 |
| 2.1. Передумови партнерства. | 37 |
| 2.2. Кроки назустріч один одному. | 48 |
| 2.3. Партнерство в педагогічному колективі | 63 |
| 2.4. Соціальні проекти як добровільний імпульс до побудови стосунків | 77 |
| 2.5. Партнерство в дії | 79 |
| Список використаної та рекомендованої літератури | 89 |

Розділ 3

Педагогіка партнерства у новій українській школі:

| | |
|--|-----------|
| напрями змін в управлінській діяльності. | 97 |
| 3.1. Оновлення адміністративної роботи з батьками початкової школи | 97 |
| Список використаної та рекомендованої літератури | 121 |
| Додатки | 122 |

Розділ 4**Просвіта батьків: методи позитивного виховання і налагодження ефективного співробітництва з дітьми . . . 134**

| | |
|---|-----|
| 4.1. Особливості виховання сучасних «нестандартних» дітей | 134 |
| 4.2. Методи позитивного виховання | 138 |
| 4.3. Чого діти очікують від дорослих | 145 |
| 4.4. Ефективні методи налагодження співробітництва . . . | 146 |
| 4.5. Роль запитань. Виховання у стилі коучинг. | 150 |
| 4.6. Принципи виховання дітей сучасної епохи. | 152 |
| 4.7. Використання сили думки і творчої уяви | 153 |
| 4.8. Батьки — мудрі наставники. | 158 |
| Список використаної та рекомендованої літератури | 159 |
| Додатки | 160 |

Розділ 5**Просвіта батьків: формування свідомого громадянина . . .172**

| | |
|--|-----|
| Список використаної та рекомендованої літератури | 195 |
| З досвіду роботи | 196 |
| Додатки | 200 |

Розділ 1

Педагогіка партнерства: від взаємодії до конструктивної співпраці

1.1. СУТНІСТЬ ТА СПЕЦИФІКА ПЕДАГОГІКИ ПАРТНЕРСТВА

Сьогодні в умовах модернізації української освіти та успішно-го впровадження Концепції «Нова українська школа» виникає потреба в удосконаленні освітнього процесу, який би був спрямований на демократизацію стосунків учителя з учнями та нові підходи до навчання: створення конструктивної співпраці всіх суб'єктів освітнього процесу; зміна ролевих позицій сучасного педагога; відмова вчителя від ролі єдиного наставника та джерела знань і перетворення на коуча, фасилітатора, тьютора, модератора в індивідуальній освітній траєкторії учня; використання під час освітнього процесу активних методів навчання, які дають можливості для розкриття творчої особистості, розвитку ініціативи, активізації пізнавальної діяльності учня. Педагогіка партнерства — один із факторів ефективної взаємодії учасників освітнього процесу.

У Концепції «Нова українська школа» наголошується на необхідності не лише впроваджувати компетентний підхід до навчання, а й формувати психологічно безпечне середовище, створювати умови для успішної самореалізації учня як особистості.

Більшість науковців та практиків у своїх дослідженнях говорять про зміну парадигми «освіта навчання» на парадигму «освіта становлення особистості», а саме на створення індивідуальної траєкторії розвитку особистості учня. Тому вчитель у своїй діяльності, готуючись до занять, має готувати навчальні завдання, які базувалися б на принципах свободи творчості та професійного розвитку учня. А батьки, зі свого боку, мають створити всі умови для позитивної вмотивованості дітей до навчання в закладі освіти.

В основу конструктивної співпраці всіх суб'єктів освітнього процесу (батьки, учителі, учні) покладено спільні цілі, прагнення та переконання. Учителі та учні є рівноправними учасниками освітнього процесу і відповідають за його результат. Це партнерство засноване на повазі, довірі, рівності, відповідальності, добровільності всіх його учасників.

Оскільки Нова українська школа працює на засадах педагогіки партнерства, виникає потреба розкрити значення окремих понять, що допоможе осмислити суть цієї проблеми.

Партнер — це той, хто бере участь у певній справі разом із ким-небудь. Партнерство — добровільна співпраця двох або кількох осіб, це найвища форма співпраці.

Термін «партнерство» переважно визначають як:

- система відносин, які складаються у процесі певної спільної діяльності;
- спосіб взаємодії та взаємин, організованих на принципах рівності, добровільності, рівнозначності та доповнюваності всіх її учасників;
- організаційна форма спільної діяльності, що передбачає об'єднання осіб на відповідних умовах розподілу праці та активної участі в її реалізації;
- спосіб відносин, за яких зберігаються права кожної зі сторін, чітко узгоджені й злагоджені дії учасників спільної справи, що ґрунтуються на засадах взаємовигоди та рівноправності.

Педагогіка партнерства — чітко визначена система відносин усіх учасників освітнього процесу (учнів, батьків, учителів), яка:

- організовується на принципах добровільності й спільних інтересів;
- ґрунтується на повазі й рівноправності всіх учасників, дотримуючись визначених норм (права та обов'язки) і враховуючи ціннісні орієнтири кожної зі сторін;
- передбачає активне залучення всіх учасників до реалізації спільних завдань та готовність брати на себе відповідальність за їх результати.

Основою педагогіки партнерства є демократичний спосіб співпраці між учителем, учнем і батьками, які об'єднані спільними цілями та прагненнями, — рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат. Батьки мають бути залучені до побудови освітньої траєкторії учня. Педагогіка партнерства передбачає безумовну рівність у праві на повагу, довіру, доброзичливе ставлення і взаємну вимогливість.

Сутність педагогіки партнерства полягає в об'єктивному ставленні до учнів, забезпеченні їхніх прав на вибір, на власну суб'єктивну позицію, на повагу, право бути такими, якими вони є, а не такими, якими хоче їх бачити оточення. Але водночас педагогіка партнерства бачить в учнях рівноправних учасників освітнього процесу, свідомих і відповідальних за спільний результат.

Сучасне навчання і виховання учнів вимагають нової ролі вчителя, визначальною рисою якої є взаєморозуміння, взаємоповага та творча співпраця з учнями. Це зумовлює використання особистісного діалогу вчителя й учня як форми конструктивного спілкування, що домінує, спонукає до обміну думками, враженнями, моделювання життєвих ситуацій, самоаналізу, самооцінки, самопізнання. Принципово важливою є орієнтація

вчителя на розвиток творчої активності, творчого мислення, здібностей учнів.

Педагогіка партнерства ґрунтується на таких принципах:

- повага до особистості;
- доброзичливість і позитивне ставлення;
- довіра у стосунках;
- діалог, взаємодія, взаємоповага;
- розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків);
- принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей).

Щоб створити умови для самореалізації кожного учня, треба розуміти, що кожен учень — це унікальна й неповторна індивідуальність. Тому пріоритет вільного розвитку особи є базовим принципом побудови освітнього середовища закладу загальної середньої освіти, головна мета якого — зрозуміти кожную особистість та виявити до неї повагу.

Упроваджуючи принципи педагогіки партнерства у свою практичну діяльність, учитель має пам'ятати, що освітнє середовище — це простір розвитку учня, який будується на засадах:

- рівності, гуманізму, поваги й прийняття один одного як неповторну особистість;
- упровадження інновацій в освітній процес повинно відбуватися на єдиних базових вимогах до структури занять;
- зміни соціально-рольових позицій учителя вимагають постійного самоаналізу власної педагогічної діяльності, готовності до професійного вдосконалення та саморозвитку.

Кожен учень має психофізіологічні особливості, які повинен урахувувати вчитель. Тому, створюючи освітнє середовище, важливо враховувати можливості кожного учня, його уподобання, здібності, задатки, професійну спрямованість.

Для реалізації ідей педагогіки партнерства доречно виділити два напрями.

Перший напрям — учитель співпрацює з учнями як рівними суб'єктами освітнього процесу. Учитель під час взаємодії враховує думку, об'єктивні переконання, враження учнів, виявляючи повагу та розуміння. Тому завданням педагогів є створення атмосфери турботи та підтримки учнів, яка сприяла б розвитку їхніх можливостей, задовольняла їхні інтелектуальні, емоційні й соціальні потреби.

Другий напрям — учасники освітнього процесу співпрацюють за чітким розподілом функцій. До функцій учителя відноситься ретельна підготовка навчальних завдань та чітких інструкцій щодо їх виконання. Функція учня — виконати поставлене

завдання у визначений термін на добровільних засадах. У такому разі обидва учасники освітнього процесу — учитель і учень — рівноправні суб'єкти діяльності.

Отже, психологічну основу педагогіки партнерства складають суб'єкт-суб'єктні відносини — співпраця двох суб'єктів. Цей тип відносин є для освітнього процесу оптимальним, бо, з одного боку, він зберігає за вчителем функцію управління, а з іншого — дає учневі можливість діяти самостійно.

Створюючи сприятливе освітньо-розвивальне середовище, вчитель насамперед повинен забезпечити умови для позитивної мотивації до навчання учнів та готовності їх до самореалізації, де кожен учень зміг би:

- розвинути організаційні та творчі здібності;
- висловлювати власну аргументовану думку;
- розвинути критичне мислення;
- поповнити знання з предметів, які зацікавили, та інтелектуально розвиватися;
- розвивати готовність самостійно приймати рішення;
- опанувати базові знання для успішного засвоєння профільних предметів;
- розвинути власний емоційний інтелект;
- отримати необхідну індивідуальну психолого-педагогічну підтримку;
- розвинути повагу до оточення та здатність працювати в команді;
- зберегти і зміцнити моральне, фізичне та психічне здоров'я.

Реалізацію ідей педагогіки партнерства важливо здійснювати, оскільки вона сприяє:

- створенню умов для творчого потенціалу учня, формуванню його ініціативності та креативності;
- формуванню відчуття власної гідності, значущості кожного в колективній праці;
- зниженню негативних станів (стресу, тривожності, страхів), що сприятиме ефективнішому засвоєнню знань;
- обґрунтованому і свідомому вибору профільних предметів.

Критерії, що визначають ефективність ідеї розвитку відносин партнерства як найпродуктивнішої системи відносин в умовах педагогічної взаємодії, зокрема, такі:

- сформована професійно-особистісна готовність педагога до гуманізації освітнього середовища;
- відкритість, тобто практично повна відсутність маніпуляцій за умови ясності цілей дій обох сторін;
- позитивна залежність суб'єктів міжособистісної взаємодії (усвідомлення спільної мети, наявність загальних ресурсів, докладання спільних зусиль для розв'язання проблем);

- право на автентичність кожного учасника педагогічної взаємодії;
- усвідомлення індивідуальної та групової відповідальності (внутрішня і зовнішня мотивації спільної діяльності суб'єктів);
- можливість задовольняти основні міжособистісні потреби в процесі спільної діяльності та спілкування;
- взаємодія, що підтримує та забезпечує сприятливий психологічний клімат взаємодії;
- високий рівень розвитку соціальних умінь і навичок спілкування;
- рефлексивний аналіз власної поведінки в контексті соціальної поведінки інших суб'єктів.

Урахування цих критеріїв сприятиме створенню необхідних умов, сприятливих для формування партнерських відносин між учителями та учнями, допоможе адміністрації, працівникам психологічної служби у визначенні єдиних правил взаємодії.

Отже, педагогіка партнерства набуває важливого значення як вектор гуманного і творчого підходу до кожного з учасників освітнього процесу, а запровадження нового змісту освіти щодо співробітництва педагогів і батьків з метою особистісного розвитку учнів орієнтує на поважне ставлення до всіх учасників освітнього процесу.

1.2. ОСОБЛИВОСТІ УСПІШНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПАРТНЕРСТВА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ ТА СІМ'Ї

Соціально-педагогічне партнерство розглядається як окрема форма соціальної взаємодії закладу освіти з фізичними або юридичними особами та розгортається на засадах визначальної ролі закладу освіти в реалізації його особистісно-розвивальних функцій. Таке партнерство охоплює сім'ю, педагогів, адміністрацію закладу освіти.

Метою соціально-педагогічного партнерства є інтеграція батьків в освітній процес шляхом створення необхідних і достатніх умов для залучення сім'ї до супроводу учня в освітньому процесі.

Головними завданнями спільної діяльності закладу освіти та сім'ї з питань розв'язання проблем навчання, виховання і розвитку учнів є такі:

- інтеграція зусиль сім'ї та педагогічного колективу в діяльність із розвитку особистості учня;
- забезпечення участі батьків в організації освітнього процесу і шкільному самоврядуванні;

- мотивація батьків до вивчення науково-методичної та психолого-педагогічної літератури з проблем розвитку та виховання дітей;
- підвищення психолого-педагогічної культури батьків, поповнення арсеналу їхніх знань, умінь і навичок виховної взаємодії з дітьми;
- підвищення відповідальності батьків за виховання дітей, посилення ролі батька в родині;
- створення системи просвітницької роботи, спрямованої на підвищення правової культури батьків;
- презентація успішного досвіду сімейного виховання;
- підвищення рівня поінформованості батьків та їхньої компетентності з проблем формування здорового способу життя, профілактики асоціальної поведінки та поширення шкідливих звичок, репродуктивного здоров'я дітей та молоді, організації змістовного сімейного дозвілля;
- залучення батьків до виховної роботи з дітьми та молоддю за місцем проживання;
- надання психолого-педагогічної підтримки та допомоги проблемним сім'ям.

О. Докукіна дає широку характеристику *структури взаємодії сім'ї та закладу освіти*, до якої вона включає:

- педагогічну діагностику родини;
- визначення цілей і завдань спільної роботи;
- підвищення готовності батьків до взаємодії зі школою;
- організацію різних форм спільної роботи;
- стимулювання участі педагогів і батьків у погодженні та взаємообумовлених діях родини і школи;
- корекція спільної діяльності.

Основні вимоги та правила організації партнерства закладу освіти та сім'ї:

- соціально-педагогічне партнерство педагогів і батьків, які об'єднали свої зусилля для досягнення спільної мети — формування морально-духовної, життєво компетентної особистості;
- єдність дій педагогів і батьків як основних суб'єктів навчально-виховного процесу;
- зміцнення і розвиток контактів між педагогами та батьками щодо вивчення психології дитини та її поведінки;
- постійний діалог як форма відносин між педагогами та батьками, основою якої є свідоме прийняття шкільних вимог і правил батьками, а також поважне ставлення педагогів до думок і позицій батьків;
- гуманізація міжособистісних відносин, запобігання конфліктним ситуаціям та оптимізація взаємин між основними суб'єктами навчально-виховного процесу — педагогами

і батьками — в основу яких покладено толерантність, розуміння, співучасть, відкритість, добровільність, здатність до взаємодії;

- постійне, різнобічне і глибоке вивчення сім'ї. Організуючи індивідуальні зустрічі з батьками у стінах закладу освіти, учитель зможе вивчити типологію сім'ї, сімейні традиції, коло професійних інтересів батьків тощо. Саме всебічне вивчення сім'ї, у якій виховується учень, допоможе вчителю визначити напрями індивідуального підходу до учня;
- системна організація навчання батьків, підвищення рівня їхніх психолого-педагогічних знань і компетентності, урізноманітнення форм і методів педагогічної просвіти.

До основних принципів партнерської взаємодії належать добровільність, довготривалість і взаємна відповідальність.

Добровільність трактується як можливість вільного обрання форм та ступеня залученості до взаємодії. Усвідомленість вибору з'являється там, де батьки підготовлені до його здійснення (за допомогою інформування, просвіти тощо) і можуть реально оцінювати свої можливості (педагогічну компетентність, ресурси тощо). У тих закладах освіти, які вибудовують свою роботу із сім'ями учнів на принципах примусу (вимушеності), говорити про розвиток партнерської взаємодії передчасно.

Довготривалість засвідчує націленість суб'єктів на сталий характер взаємодії та дає змогу здійснювати спільні стратегічні проекти. Якщо ж взаємодія між навчальним закладом і сім'єю має хаотичний, хоча й інтенсивний характер (наприклад, проведення певних локальних заходів, у яких батьки є учасниками, а не організаторами), то її не можна називати партнерською.

Взаємна відповідальність. Батьківська й учительська відповідальність виховується так само, як і будь-яка інша якість особистості. Закладу освіти слід чітко визначити, який рівень відповідальності може нести та чи інша сім'я (той чи інший педагог), і розподіляти свою увагу й підтримку родинам і педагогічні доручення педагогам диференційовано.

Соціально-педагогічне партнерство як чітко визначена система відносин усіх учасників освітнього процесу (учнів, батьків, учителів, керівників), має забезпечувати таке.

На рівні сім'ї: створення стимулюючої духовної та морально-психологічної атмосфери; інтеграція зусиль із боку закладу освіти; оволодіння необхідним обсягом психолого-педагогічних знань.

На рівні діяльності педагога: стимулювання до творчого пошуку, уміння бачити проблеми та шляхи їх розв'язання; пріоритет відносин співпраці, співтворчості; модернізація форм, методів навчання та виховання.

На рівні діяльності адміністрації закладів освіти: добір педагогічних кадрів відповідного рівня, здатних сприяти розвитку учнів

(оскільки для успішної реалізації освітнього процесу треба, щоб кожен учитель мав наперед відповідну кваліфікацію та спеціалізацію. Керівництво закладу освіти повинно створити організаційно-психологічні та освітньо-методичні умови для особистісно-професійного зростання вчителя і готовності його до впровадження інновацій); забезпечення умов для самостійної діяльності педагогів, підвищення їхнього загальнокультурного та професійного рівня.

Визначаючи основи співпраці з родинами учнів, керівнику закладу освіти важливо сформулювати вихідні ідеї, головні позиції в цьому напрямі діяльності закладу освіти.

Керівник закладу освіти має добре усвідомлювати місію сучасного закладу освіти, яка полягає не тільки в тому, щоб давати учням освіту, але й в тому, щоб створювати культуротворче призначення, активно впливати на самоосвіту своїх учнів, мотивувати до постійного поновлення знань уже після закінчення закладу освіти.

На сьогодні заклад освіти не є єдиним джерелом знань, тому у вчителів має бути сформоване критичне мислення щодо змісту освіти, технологій навчання, що може стимулювати їхню ініціативу та пошук для збагачення змістового та процесуального аспектів освіти, різних форм самоосвітньої діяльності учнів.

Можливість сучасних батьків та учнів обирати заклад освіти є одним із важливих факторів для визначення стратегії співпраці, формування іміджу закладу освіти, його авторитету серед батьків та учнів. Тому система конструктивної взаємодії та співпраці має багатовекторний характер:

- спонукає педагогічний колектив до самовдосконалення, ураховуючи думку батьків щодо якості освітнього процесу;
- стимулює у педагогів піклування про авторитет та позитивний імідж закладу з-поміж інших закладів освіти;
- спонукає до впровадження новітніх освітніх програм, інноваційного освітнього процесу.

Керівник закладу освіти має бути готовий до того, що в умовах інноваційних змін більшість батьків прагне до педагогічної самоосвіти, намагається розібратися в сучасній системі освіти, в особливостях освітніх вимог, у тих навчальних програмах та підручниках, за якими навчається його дитина. Усе це потребує визнання батьків як рівноправних учасників освітнього процесу, реального розуміння їхньої ролі як суб'єктів освітнього процесу, які можуть активно впливати на освітні цілі, технології навчання, освітньо-розвивальне середовище закладу освіти. Тому керівник зобов'язаний взяти на себе відповідальність за розвиток закладу освіти, упровадження інтегрованих курсів, професійно спрямованих навчальних предметів.

Доведено, що під час спільної діяльності з батьками потрібна диференціація, особистісно-орієнтований підхід. Знання типології сімей часто-густо дає можливість прогнозувати виникнення визначальних типів педагогічних проблем, які слід розв'язувати разом.

Основні умови успішної організації партнерства закладу освіти та сім'ї:

1. Об'єктивні (тип закладу освіти, місце розташування закладу освіти, кількість та контингент учнів, батьків тощо).

2. Суб'єктивні (соціально-психологічні) (зміна цільових установок діяльності закладу освіти в роботі із сім'єю; організація соціально-педагогічної просвітницької роботи закладу освіти із сім'ями; підготовка педагогів до здійснення діяльності у формі соціально-педагогічного партнерства із сім'ями; формування мотиваційної готовності педагогів, сімей до процесу взаємодії у формі соціально-педагогічного партнерства).

Дослідниця О. Матвієнко наголошує на основних недоліках взаємодії сім'ї і закладу освіти, серед яких визначає:

- низький рівень педагогічної просвіти батьків і невміння педагогів активізувати їх у реалізації виховних завдань щодо виховання гуманістичних цінностей у дітей;
- малоефективність традиційних форм і методів роботи школи з батьками, узагальнений характер взаємодії, що виявляється в хаотичному використанні індивідуальних, групових, колективних форм роботи школи з батьками.

Також слід зазначити, що наукове дослідження О. Матвієнко дало змогу визначити низку суперечностей у взаємодії закладу освіти та сім'ї, а саме:

- між вимогами суспільства до батьків щодо виховання, що постійно зростають, і зниженням рівня батьківської відповідальності за дітей;
- між об'єктивним завданням зі створення для дитини єдиного виховного простору і штучним розмежуванням цього простору на шкільне та сімейне виховання;
- між наявністю у школи та сім'ї потреби у взаємодії в процесі виховання молодшого школяра та інертністю сторін під час реалізації такої взаємодії;
- між зміненими умовами життєдіяльності суспільства і стереотипністю функціонування школи у сфері педагогічної взаємодії із сім'єю.

Означені факти, на її думку, потребували обґрунтування організаційних умов, які можуть посилювати ефективність взаємодії сім'ї та школи у процесі виховання молодших школярів, зокрема:

- упровадження єдиної виховної системи у роботі школи та сім'ї з метою формування гуманістичних цінностей дітей молодшого шкільного віку;
- забезпечення адекватного розуміння учителем та батьками цілей і завдань гуманістичного виховання з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей молодшого шкільного віку;
- здобуття педагогом знань про особистість учня, особливості його сім'ї, виховні позиції батьків (родини) і ставлення до школи як до партнера у виховному процесі;
- формування педагогічної культури батьків, їхньої внутрішньої активності у прагненні до самоосвіти та набуття виховної компетентності шляхом добровільного залучення до виховної діяльності, спрямованої на суб'єкт-суб'єктну взаємодію з педагогами;
- організація співпраці родини й вчителів у визначенні пріоритетних напрямів, форм, методів гуманістичного виховання дітей молодшого шкільного віку;
- визначення наявності організовуючої та координуючої ролі школи у процесі взаємодії із сім'єю щодо виховання дітей молодшого шкільного віку.

1.3. ОСНОВНІ МОДЕЛІ ТА НАПРЯМИ ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ ТА СІМ'Ї

Інформаційно-консультативна модель (батьківський всеобуч). Системне розроблення цієї моделі бере початок у 70–80-х роках ХХ століття, коли під керівництвом І. Гребеннікова було оформлено модель батьківського всеобучу і підготовки учнівської молоді до сімейного життя. Така модель визначає за мету формування у батьків системи психолого-педагогічних знань про дитину, процес її виховання та розвитку, про особливості її спілкування й поведінки у різні вікові періоди. Тож технологічно це здійснюється шляхом передавання певної суми знань як під час індивідуального консультування, так і групового (фронтального) інформування. Основними формами роботи у такому разі є навчання батьків, батьківські університети, тематичні класні збори тощо. Результатом діяльності навчального закладу в умовах такої моделі прогнозувалося формування педагогічної підготовленості батьків у вигляді певної суми психолого-педагогічних, фізіолого-гігієнічних та правових знань, а також вироблення навичок виховання дітей.

На початку ХХІ століття набуває поширення *модель різнорівневої взаємодії сім'ї і закладу освіти*, метою якої є підвищення ефективності виховного потенціалу освітнього процесу, а коло

основних задач містить: виховання і розвиток особистості, здатної до самовиховання; здійснення виховання у контексті соціокультурних традицій; розвиток учнівського самоврядування; розвиток науково-методичного забезпечення школи.

Авторами цієї моделі було визначено п'ять основних рівнів взаємодії:

- «учень класу — батько/мати учня»;
- «референтна група учнів класу — референтна група батьків цих учнів»;
- «колектив класу (актив учнів) — колектив батьків класу (батьківський комітет класу)»;
- «учні цілої паралелі класів — їхні батьки»;
- «учні школи (рада учнівського самоврядування) — батьківський колектив школи (батьківський комітет школи)».

Прогнозовані результати освоєння моделі визначені у низці положень: забезпечення соціалізаційно-виховних ефектів; забезпечення ефектів психічного (емоційного, когнітивного тощо) розвитку; виведення дитини з групи ризику, нормалізація ситуації розвитку; підвищення якості засвоєння навчального матеріалу й об'єктивізація оцінки результатів засвоєння курсів освітньої програми.

Модель партнерських відносин закладу освіти із сім'єю. Основою реалізації цієї моделі, а також суттю очікуваного результату є зріла суб'єктна позиція батьків, які свідомо беруть на себе відповідальність за виховання дітей. Саме сформованість такої позиції з боку батьк та, повага до проблем сім'ї й вияв потреби у наданні допомоги для їх розв'язання з боку педагогів були гарантією успішної реалізації моделі партнерської взаємодії. Коло технологій для реалізації цієї моделі визначається принципами особистісно орієнтованої педагогіки: організація діяльності органів самоврядування, ділові ігри, проєктна діяльність, психолого-педагогічні практикуми, тренінги тощо.

Алгоритм створення і функціонування моделі партнерської взаємодії закладу освіти і сім'ї містить декілька етапів: визначення цільових установок, вибір стратегії, планування, реалізація, моніторинг та корекція (педагогічної рефлексії та оцінки). Розглянемо запропонований алгоритм поетапно.

Перший етап. Визначення цільових установок. Співпраця закладу освіти та сім'ї починається з вивчення мікроклімату та умов сімейного виховання, виховного потенціалу сім'ї, характеру, типу стосунків між батьками та дітьми, структури спільного дозвілля членів сім'ї, форм і методів, що застосовують батьки у вихованні дітей, педагогічної культури батьків, рівня батьківського контролю, готовності батьків до взаємодії із закладом освіти тощо. Також використовується узгоджений комплекс діагностичних методів:

спостереження, бесіда, анкетування, аналіз портфоліо творчих досягнень вихованців, дискусія, метод мозкового штурму, робота фокус-груп, інтерв'ю тощо.

Другий етап. Моделювання (вибір стратегії). Розроблення моделі партнерської взаємодії «заклад освіти — сім'я» потрібне для того, щоб на її основі синхронізувати виховні впливи й об'єднати зусилля закладу освіти й родин учнів у формуванні сприятливого освітнього середовища для розв'язання проблем психічного, морального, соціального і духовного здоров'я дітей, створення системи запобігання девіантній поведінці учнів, підвищення виховного потенціалу сім'ї.

Цей етап складається із чотирьох чітко визначених і пов'язаних між собою кроків, а саме:

1. Аналіз ситуації. Ранжування можливих стратегій.
2. Аналіз сильних і слабких сторін обраних стратегій, можливостей і потенційних загроз (SWOT-аналіз).
3. Визначення загальної мети, конкретних завдань і пріоритетів, очікуваних результатів.
4. Розроблення плану дій із виконання стратегічних завдань і досягнення результатів.

На цьому етапі створюється колектив однодумців, які зможуть забезпечити всі вікові групи дітей та їхніх батьків вчасною і коректною психолого-педагогічною допомогою і надалі компетентно і професійно працюватимуть із батьківською аудиторією. Відповідно до результатів діагностики розробляється тематика індивідуальних консультацій і тренінгів для батьків, проведення батьківських днів у закладі освіти.

Третій етап. Діяльність. Цей етап передбачає впровадження моделі, добір ефективних форм і методів роботи із сім'ями учнів, що довели свою життєздатність і є доцільними на сучасному етапі, спільну реалізацію програм і проєктів. Наприклад: робота консультативного пункту для батьків «Проблемна ситуація», надання допомоги дітям у реалізації навчальних і соціальних проєктів; участь батьків у створенні портфоліо творчих досягнень дитини; презентації «Традиції і реліквії моєї родини»; реалізація проєктів «Соціальне партнерство», «Активізація участі батьків у процесі ухвалення рішень на рівні закладу» тощо.

Четвертий етап. Моніторинг та корекція. Завдання цього етапу — оптимізація процесу партнерської взаємодії, дослідження її ефективності, здійснення необхідного коригування, виправлення можливих помилок.

Етап містить такі процедури:

1. Моніторинг системи. Діагностування та аналіз результатів, визначення проблемних позицій, виявлення неефективних елементів, визначення причин неефективності.

2. Обговорення та погодження змін. Постійне обговорення результатів спільної роботи на педагогічній, батьківській раді, раді учнівського самоврядування, раді закладу; формулювання пропозицій щодо внесення змін до системи партнерської взаємодії, їх ранжування, визначення найбільш конструктивних.

3. Корекція, унесення змін. Визначення недоліків у функціонуванні системи. Окреслення засобів та шляхів їх усунення.

На сьогодні найефективнішою формою залучення батьків до побудови соціального партнерства із закладом освіти вважається впровадження технології проектування моделі партнерської взаємодії із сім'єю.

Проаналізовані моделі взаємодії закладу освіти та сім'ї, форми і методи їх реалізації засвідчують, що в них відбилась ідея не лише про доцільність, а й про потребу поєднання зусиль батьків і педагогів у створенні сприятливого освітнього середовища для учнів.

Для того щоб вибудувати модель партнерства в класі, учителю треба:

1. Усвідомити, що підготовка до конструктивної взаємодії у суб'єктів освітнього процесу відбувається надто повільно і поступово. Отже, учителю варто набратися терпіння, намагаючись побудувати партнерські стосунки не лише з учнями класу, але й з їхніми батьками, ураховуючи можливості та бажання кожного бути учасником цього процесу.

2. Вивчити інтереси та уподобання учасників освітнього процесу і на їх основі розробити стратегічне планування розвивального середовища.

3. Опанувати навички ділового спілкування, яке базується на повазі, урахуванні думок та позицій співрозмовника.

4. Підтримувати власний ресурсний стан, знаходити резерви для особистісно-професійного зростання.

Основні етапи встановлення взаємодії сім'ї та закладу освіти:

- ознайомлення учасників взаємодії з її метою (правами та проблемами учня, правами й обов'язками сім'ї та закладу освіти);
- вивчення закладом освіти сім'ї, а сім'єю — закладом освіти в межах прав та обов'язків учасників освітнього процесу;
- виявлення можливостей і недоліків мети взаємодії, обговорення їх і вироблення спільного плану дій, залучення до його виконання;
- створення умов для взаємодії сім'ї, закладу освіти;
- формування позитивного ставлення до взаємодії учасників;
- організація та здійснення взаємодії у різних формах;
- контроль за здійсненням взаємодії з усіх боків, корекція цього процесу.

Партнерські відносини між учителями та батьками повинні бути міцними та різнобічними, особливо з батьками учнів початкової школи. Адже саме в цей період динамічно формується не тільки інтелектуальна основа особистості школяра, але й її моральні якості.

Особливе значення для встановлення ефективної взаємодії з батьками має період навчання учнів у початкових класах, коли батьки залюбки відвідують заклад освіти, цікавляться навчанням і поведінкою дитини. Це створює позитивні передумови для надання батькам психолого-педагогічної допомоги у сімейному вихованні дитини, її належному розвитку. Найбільш прийнятними для цього формами О. Пухта вважає батьківські збори, батьківський всеобуч, родинні свята, спортивні та культурно-масові заходи. Водночас визнається потреба упровадження в роботу з батьками елементів освітніх технологій, що дасть можливість розкрити нові грані співпраці, збагатити батьків психолого-педагогічними знаннями, розвинути навички продуктивного спілкування.

Діяльність батьків та педагогів в інтересах дитини є успішною лише в тому разі, якщо вони стануть союзниками. Важливо встановити партнерські відносини із сім'єю кожного учня, створити атмосферу взаємопідтримки та спільності інтересів. Зазвичай батьки виявляють активну діяльність на першому та другому році навчання учня в закладі освіти, проте до кінця четвертого класу їхня активність поступово згасає. Вони вважають учня вже самостійною особистістю, яка не потребує батьківської уваги та підтримки. Тому найпершим завданням закладу освіти є потреба активізації батьківської участі в освітньому процесі, віднаходження різних шляхів вияву інтересу батьків до шкільного життя своїх дітей.

Особливу увагу сучасні дослідники звертають на те, що взаємодія сім'ї та школи має полягати не лише в допомозі цих соціальних інститутів один одному, а й у розумному об'єднанні можливостей, зусиль в організації життєдіяльності школярів. Проте це стає можливим лише за умов організації взаємодії, виходячи з потреб та інтересів дітей і батьків, урахування специфіки конкретного навчально-виховного закладу, ґрунтування на принципах демократичності, рівноправності у відносинах між усіма партнерами цього процесу.

Стратегія взаємодії сім'ї і школи, вважає Т. Виноградова, має будуватися на системі педагогічних ідей, які є головними та актуальними для певного навчально-виховного закладу, а система реалізації всього процесу — визначатися багатоаспектним характером. Останнє полягає в тому, що педагоги під час розроблення цієї стратегії мають передбачити проблеми, які є актуальними для окремих сімей, вибудовувати роботу з батьками на принципі випередження, готувати батьків до розуміння стосунків із дітьми

та їхніх проблем. Важлива роль у цьому відводиться пропагуванню педагогічних знань із метою підвищення педагогічної освіти батьків.

Визначення стратегії взаємодії закладу освіти і батьків мають два аспекти, пов'язані зі способами завойовування школою авторитету в батьків. Це виявляється в такому:

- **взаємодія сім'ї та закладу освіти:** залучення батьків до життя закладу освіти, їхня освіта; узгодженість у підході до дитини; кваліфікована допомога та підтримка в складних педагогічних та життєвих ситуаціях; інформованість батьків про шкільне життя, освітній процес, усі можливості, які сім'я може використовувати для освіти своєї дитини, справедливе розв'язання конфліктів — усе це найважливіша умова авторитету школи серед батьків;
- на взаємодію закладу освіти та батьків найбільше впливає **авторитет педагогічного колективу та окремих учителів**, які створюють репутацію школи в місті, селі, сім'ї. Це зумовлено якістю освіти, яку здобувають учні в школі, досягненнями учнів за межами школи (перемоги в конкурсах, олімпіадах, змаганнях); ставлення випускників до школи, їх бажання приходити до школи й зустрічатися зі своїми вчителями та учнями; відносини між дитячим садком, який «надає» майбутніх учнів, і школою, між батьками майбутніх першокласників та їх педагогами;
- **репутація закладу освіти** визначається також уже накопиченим досвідом спілкування та взаємодії з батьками. Формальні, нецікаві класні та шкільні батьківські збори, виклики батьків до школи з метою не стільки об'єднати зусилля, а полаяти, пригрозити їм — усе це має серйозні наслідки (цей досвід передається від одних батьків до інших, «відбиває» бажання бути в школі). Навпаки, зацікавлене ставлення школи до батьків, уміння в кожному учневі побачити його «я», позитивний початок, помітити успіхи, доповісти про це батькам, залучити батьків до загальношкільних справ — усе це сприяє зростанню авторитету школи і бажання батьків допомагати їй;
- звичайно, у кожному закладі освіти виникають конфлікти з батьками, та від того, **як вони розв'язуються** педагогами, залежить авторитет закладу освіти. Під час розв'язання конфліктних ситуацій важливо дійти згоди, а не поглиблення конфлікту. Сила переконання, коректність, педагогічна ретельність аналізу ситуації або вчинку учня, спільне міркування — усе це повинно спонукати батьків бачити в школі свого головного союзника у вихованні та навчанні учнів;
- навіть **рутинна робота закладу освіти** (заповнення документів, запис у щоденник, запрошення на збори або інший

загальношкільний захід, видача необхідної довідки) впливає на авторитет та репутацію школи, тож у визначенні стратегії взаємодії з батьками цей бік діяльності повинен бути врахованим;

- вагоме значення має **зовнішній вигляд приміщень**, куди запрошуємо батьків: неприбраний кабінет директора або його заступника, зала з розкиданими абиак атрибутами після концерту, незатишний клас — це не дрібниці, якщо директор прагне виробити тривалу стратегію взаємодії з батьками. Зовнішній стан шкільних приміщень — це освітнє середовище школи, що може викликати або активне неприйняття школи, або, навпаки, бажання бувати в ній і робити її ще кращою.

Отже, стратегія взаємодії керівника закладу освіти з батьками учнів — велика педагогічна проблема, це система, що поєднує зусилля великої кількості людей: педагогічного колективу, батьків, соціальних партнерів закладу освіти, адміністративного апарату для розв'язання великої кількості конкретних задач.

У контексті досліджуваної проблеми особливої уваги заслуговує теза Т. Виноградової про те, що програма взаємодії закладу освіти й сім'ї у найбільш важливих моментах має інтегруватися з виховною програмою закладу освіти й мати коротке формулювання проблем, форм і методів їх розв'язання.

Водночас до основних напрямів взаємодії сім'ї та школи пропонується відносити: залучення батьків до життя школи; досягнення узгодженості у підходах до виховання дитини; надання кваліфікованої допомоги та підтримки батькам і дитині у складних педагогічних та життєвих ситуаціях; інформування батьків про шкільне життя, освітній процес, про ресурси, які сім'я може використовувати для освіти своєї дитини, справедливого розв'язання батьківсько-дитячих конфліктів.

Цікавий підхід до взаємодії сім'ї та школи запропоновано Г. Кочетовою. В основу цього процесу покладено принцип впливу на сім'ю через дитину, згідно з яким у центрі педагогічної уваги постає дитина, яка через це стає своєрідним вихователем своїх батьків, хоча не завжди усвідомлює це. Дитина — це зв'язувальна ланка у співпраці школи та сім'ї, консолідуючий центр, головна фігура колективної педагогічної творчості, навколо якої вибудовується цілісний навчально-виховний процес, співорганізовується мікросоціум. За цих умов дитина стає суб'єктом не лише навчальної, а й позакласної діяльності, а також власного виховання. Навіть більше, дитина стає активним суб'єктом спільної діяльності всіх учасників педагогічного процесу — учителів, учнів, батьків і зацікавленої у вихованні дітей громадськості. Батько та мати, бабуся й дідусь чи інші опікуни дитини є посередниками між молодшим школярем і школою, спрямовують і регулюють

ставлення дитини до вчителя, однокласників, до навчання загалом. Саме тому всі члени сім'ї повинні враховувати, що закладені в початковий період навчання установки дитини значною мірою зумовлюють ставлення особистості до навчання протягом усього її життя.

Так, на сторінках журналу «Початкова школа» у статті «Сімейне виховання — гарант морального становлення особистості» наголошується: «Ті великі завдання, які стоять нині перед школою і які вона не зможе розв'язати без постійної підтримки батьків, наполегливо вимагають гармонійної єдності в сімейному та шкільному вихованні. Проблеми відносин батьків і вчителів набувають особливого значення з першого дня дитини в школі. Ось чому має значно зрости увага до сім'ї. Знати все про дитину: про рівень її підготовленості до навчання, про її здоров'я, звички, схильності — не просто обов'язок педагога, а й потрібна умова успішного навчання маленьких школярів, турбота про те, щоб учитися було цікаво, необтяжливо, щоб дитина не відчувала себе занедбаною, має стати спільною справою і для батьків, і для вчителів» (М. Боришевський).

Автори статті «Школа і сім'я: точки дотику» М. Ворон, Ю. Найда зазначають: «Школа як суспільний інститут не може замінити сім'ю, розв'язати багато її соціально-економічних і матеріальних проблем. Вона покликана підіймати виховний потенціал, авторитет сім'ї за допомогою організації продуктивних взаємин із батьками своїх учнів. Отже, основа взаємодії «сім'я — школа» має визначатись такими напрямками: підвищення педагогічного рівня знань батьків у період усього навчання дітей у школі, консультування батьків з питань виховання психологами школи, узгодження виховних педагогічних дій педагогів і батьків, організація соціально-педагогічної допомоги сім'ї, спільне вироблення найбільш адекватних напрямів удосконалення виховання підросляючого покоління».

Однак, попри наявні розбіжності, науковці й педагоги-практики у своїй більшості однастайні в тому, що взаємодія сім'ї та закладу освіти є важливим процесом, який має вагомі можливості для надання сім'ї психолого-педагогічної допомоги щодо виховання дітей, насамперед через підвищення педагогічної культури батьків. Програма цієї роботи має ґрунтуватися на широкому використанні різноманітних інтерактивних методів. Адже інтерактивна діяльність передбачає організацію і розвиток діалогічного спілкування її учасників, веде до їхнього взаєморозуміння, взаємодії в розв'язанні спільних, але значущих для кожного завдань. Залучення до діалогу виключає домінування однієї думки над іншими, навчає критично мислити, розв'язувати складні проблеми на основі аналізу обставин і відповідної інформації, зважувати альтернативні думки,

ухвалювати продумані рішення, брати участь у дискусіях, спілкуватися з іншими людьми.

Основні напрями роботи з батьками:

- ведення характеристик сімей учнів (склад сім'ї, сфера зайнятості, освітній та соціальний рівень, проведення громадського огляду, особові справи учнів);
- організація діагностичної роботи щодо вивчення сімей (бесіди спеціалістів, діагностика емоційної та мовленнєвої сфер, показників здоров'я, рівня розвитку пізнавальної активності, вимірювання рівня вихованості, робота психологічної служби, індивідуальні та групові консультації батьків спеціалістами школи, органами місцевого самоврядування, амбулаторією загальної практики сімейної медицини);
- організація психолого-педагогічної освіти батьків (тематичні загальношкільні збори, система батьківських лекторіїв «Родинна Просвіта»);
- робота психологічної служби закладу освіти (заняття з елементами тренінгу, поради та рекомендації практичного психолога, педагога соціального, логопеда, вчителів-предметників, класних керівників, адміністрації школи, відкриті уроки та заходи, дні відкритих дверей);
- упровадження системи масових заходів із батьками, робота з організації спільної діяльності та відпочинку (проведення ярмарків, виступи батьків на батьківських зборах, спільні походи на природу);
- створення умов для забезпечення прав батьків на участь в управлінні закладом освіти, організації освітнього процесу (робота батьківських комітетів, залучення батьків до проведення педагогічних рад та нарад, роботи Ради профілактики школи, консультації адміністрації та психологічної служби закладу освіти);
- активне включення, за необхідності, у роботу сімей практичного психолога, бібліотекаря, педагога-організатора, вихователя ГПД (індивідуальні та групові консультації спеціалістами школи (тематичні та за запитом батьків), контроль та підтримка соціально неблагополучних сімей, анкетування з метою вивчення думки батьків щодо визначення пріоритетних напрямів роботи школи);
- розширення сфери додаткових освітніх послуг (функціонування ГПД, організація харчування дітей, робота гуртків, оздоровлення дітей улітку).

Отже, побудова ефективного партнерства закладу освіти та сім'ї має здійснюватися у двох напрямках:

- підготовка педагогічного колективу школи до взаємодії з батьками;
- залучення батьків до процесу життєдіяльності школи.

Організація взаємодії закладу освіти й батьків учнів

| Етапи діяльності | Завдання діяльності |
|---|---|
| Визначення основних принципів взаємодії із сім'ями учнів, формулювання стратегічних цілей партнерства | Створення соціально-педагогічних умов для подолання відчуження батьків від школи |
| Діагностика матеріально-технічних, професійних, кадрових, інформаційних та методичних ресурсів, які має школа | Виявлення проблем в організації соціально-педагогічної роботи, ступеня задоволеності суб'єктів освітнього процесу (якістю освітніх послуг, взаєминами в школі), їхніх потреб, їхньої активності тощо, створення банку ідей щодо поліпшення шкільного життя |
| Самодіагностика колективу школи | Вивчення професійного ресурсу школи: установок, професійних можливостей учителів, умов співробітництва, стилів педагогічного спілкування |
| Визначення шляхів досягнення ефективного партнерства сім'ї та школи | Підвищення поінформованості батьків про діяльність школи, рівня психолого-педагогічної компетентності вчителів і батьків |
| Навчання суб'єктів педагогічного партнерства | Розроблення тем педагогічної просвіти батьків і вчителів, програм відповідного навчання |
| Розроблення критеріїв ефективної роботи, результатів педагогічної взаємодії | Створення внутрішньошкільних структур (органів самоврядування, ради школи, батьківських комітетів тощо); розроблення локальних актів, що регламентують життєдіяльність дорослих і дітей у шкільному освітньому просторі; підвищення рівня компетентності (психолого-педагогічної — батьків, методичної — педагогів, життєвої — учнів) |
| Публічне обговорення програм дій із батьками | Аналіз стану роботи з батьками у школі (визначення позитивних здобутків та недоліків, виявлення найбільш активної частини батьківської громадськості) |
| Реалізація стратегії (системи роботи з батьками, окремих її етапів, заходів) | Системний контроль за виконанням плану роботи, надання необхідної підтримки вчителям через методичні об'єднання |
| Аналіз роботи з батьками | Періодичний моніторинг (збирання даних про рівень задоволення якістю взаємодії всіх суб'єктів освітнього процесу; відстеження запитів батьків, рівня їхньої педагогічної і правової компетентності; визначення переваг і недоліків, за якими спостерігається прогрес/регрес, формулювання пропозицій щодо корекції взаємодії) |

Усвідомлюючи роль і значення інноваційного характеру діяльності як рушійної сили освітянських реформ, одна із шкіл розробила власну концепцію розвитку школи майбутнього «Школа-родина».

Школа-родина не лише новий тип школи, а й новий тип мислення, мікроклімату між головними учасниками навчально-виховного процесу: дитиною, батьками та вчителями; це сукупність цілеспрямовано створених умов, що забезпечують процес розвитку й саморозвитку учнів, учителів, батьків, членів громади.

«Школа-родина» — шкільний будинок, який об'єднує всіх у єдине багатство. Тут вчать дружити і любити. Кожен захищений. Шкільний будинок — це кузня знань, умінь міркувати в умовах краси, гри, фантазії, творчості.

«Школа-родина» — це майстерня, де виховують за допомогою духовних багатств народної культури і народних традицій, моральних цінностей, прищеплення дитині всього найкращого, що накопичено сім'єю, родом, народом.

Це пошук нового сенсу життя і нових форм життя, ідеалу добра, любові й правди, краси. У «Школі-родині» вчать бути творцями. У ній створено умови, щоб кожен міг знайти справу до душі. І найвища творчість — розкриття та реалізація кожним учнем своїх потенціальних можливостей.

Місією «Школи-родини» є забезпечення єдності між головними учасниками освітнього процесу: дитиною, батьками й учителями з метою розвитку життєстійкості, життєздатності, життєтворчості, життєвого потенціалу, життєвого успіху вихованців, створення комфортного родинно-сімейного простору життєдіяльності учнів.

Взаємодія учителів та батьків у межах педагогіки партнерства включає такі елементи:

- постійну комунікацію, яка дає можливість оперативно реагувати на будь-які зміни та проблеми (створення чатів чи груп у соціальних мережах та месенджерах, проведення відеобесід);
- неформальне спілкування (спільне святкування визначних подій та свят, які мають важливе значення для життя учнів та закладу освіти);
- усебічну допомогу й участь батьків в організації та проведенні свят, тематичних і позашкільних заходів;
- участь батьків у навчальному житті своїх дітей (добровільна допомога під час створення навчальних матеріалів та формування освітнього середовища, обмін життєвим та професійним досвідом).

Н. Волкова зазначає також, що процес спільної роботи з батьками буде ефективним за умови дотримання педагогом таких психолого-педагогічних правил та вимог:

- використання заходів, спрямованих на підвищення авторитету батьків. У спілкуванні з батьками слід уникати категоричного тону, який може спровокувати образи, роздратування. Нормою мають стати стосунки, засновані на взаємоповазі;
- довіра до виховних можливостей батьків, підвищення рівня їхньої педагогічної культури й активності виховання;
- педагогічний такт, неприпустимість необережного втручання в життя сім'ї. Класний керівник — особа офіційна, але за специфікою своєї роботи може стати свідком стосунків, які приховуються від сторонніх. Хай якою здається сім'я, учитель повинен бути тактовним, ввічливим, інформацію про сім'ю використовувати лише для допомоги батькам у вихованні дитини;
- життєстверджувальний, мажорний настрій під час розв'язання проблем виховання, опора на позитивні риси дитини, орієнтація на успішний розвиток особистості.

Однією з перших теоретичні та прагматичні аспекти співпраці батьків і школи об'єднала професорка соціології університету Джона Хопкінса Джой Епштейн. Ще 1982 року вона зініціювала низку досліджень, які засвідчили залежність якості освіти від ефективності співпраці батьків, учителів і адміністрації школи.

1996 року дослідниця разом із послідовниками узагальнила рамкові умови, що включають *шість основних типів активностей батьків*, що поєднують відносинами партнерства сім'ю, школу та громаду:

- **батьківство:** сім'ї мають забезпечувати здоров'я та безпеку дітей, створювати вдома середовище, що заохочує до навчання; школи ж повинні забезпечувати сім'ї навчанням та інформацією, щоб допомогти зрозуміти своїх дітей та сприяти їхньому розвитку;
- **спілкування:** школи мають бути підзвітними родинам і надавати їм інформацію про прогрес у школі та успішність учнів; засоби спілкування мають відповідати культурним особливостям батьків, і процес повинен бути двонаправленим;
- **волонтерство:** батьки можуть зробити значний внесок у середовище та функції школи; школи можуть отримати максимальну віддачу від цього процесу через створення гнучких графіків, що відповідатимуть таланту й інтересам батьків потребам учнів, учителів і адміністраторів;
- **навчання вдома:** батьки можуть допомагати своїм дітям у діяльності, пов'язаній зі школою, за методичної підтримки вчителів;
- **ухвалення рішень:** школи можуть дати батькам значущі ролі в ухваленні рішень у школі та допомогти їм максимально використовувати їх; ця можливість повинна бути відкритою для

всіх верств громади, а не тільки для людей, які мають найбільше часу та енергії, щоб витратити на шкільні справи;

- **співпраця з громадою:** школи повинні координувати роботу та ресурси громади, бізнесу, коледжів або університетів, а також інших груп для поліпшення шкільних програм, сімейних практик і навчання та розвитку учнів; школи можуть допомогти сім'ям отримувати доступ до допоміжних послуг, що надаються іншими установами, такими як охорона здоров'я, культурні заходи, послуги репетиторів та програми післядипломного догляду за дітьми.

Показниками готовності батьків до взаємодії є:

- позитивне ставлення до педагогічного колективу та своєї участі в життєдіяльності закладу освіти;
- бажання відвідувати обов'язкові заходи для батьків;
- зацікавленість у справах дітей, класу, закладу освіти;
- здатність здійснювати конструктивне спілкування і взаємодію з педагогами й адміністрацією закладу освіти;
- бачення своїх місця і ролі у взаємодії із закладом освіти.

Л. Іщук у своїх дослідженнях наголошує, що у співпраці з батьками основним постулатом розвитку стосунків є перенесення їх у горизонтальну площину, учителі та батьки мають одну мету — виховати успішного, адаптованого до життя громадянина. І це, мабуть, на її думку, основний принцип, за яким мають бути вбудовувані взаємини батьки — школа.

Л. Іщук виокремила різні *типи батьків*:

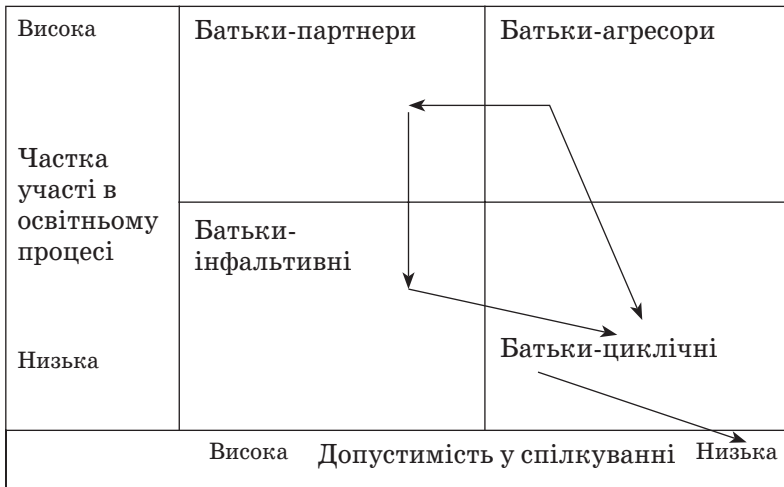
1. Батьки-партнери: 1-й тип — зазвичай добре навчалися в школі, вихідці з благополучних родин, у яких батьки мали високий соціальний статус у селищі. Батьки цікавилися їхнім навчанням, проте зазвичай вони мали досить свободи у своїх вчинках і, розуміючи відповідальність, яку на них покладала ця свобода, не переходили межю. Таку ж свободу надають дітям, проте завжди підтримають учителя, якщо останній має рацію; **2-й тип** — погано навчалися в школі, із покоління в покоління заслуговують свій авторитет важкою працею, їхні родини поважають у селищі. Вважають своїм обов'язком допомагати вчителю, а обов'язком дітей — дослухатися до вчителя.

2. Батьки-агресори: 1-й тип — добре навчалися в школі, але не мали авторитету серед однолітків і отримували мало уваги від учителів; вважали себе недооціненими і звинувачували в цьому батьків і вчителів. Це зазвичай вихідці з родин, що дали другий тип батьків-партнерів; **2-й тип** — погано навчалися в школі, але вважають, що вони і «так розумніші за всіх», і діти ходять в школу не за знаннями, а «бо так треба». Тому кожне звернення викликає в них агресію.

3. Батьки-інфантильні — це тип батьків, які з усім погоджуються, але нічого не роблять. Якщо є проблема з дитиною, вони це визнають і чекають, що саме все розв’яжеться; якщо потрібно зробити щось суспільно корисне — погоджуються, але нічого не роблять. Такі батьки виростають із дітей, які гарно вчилися в школі, але не були задіяні ні в якій позакласній роботі, були безініціативні. Тому в них не вибудовується кар’єра, і вони схильні вважати, що нічого змінити не можуть, до них несправедливе життя.

4. Батьки-циклічні — це батьки, які періодично згадують, що в них є діти. Загалом це батьки сімей зі складними життєвими обставинами, які зловживають алкоголем. Такі батьки виростили в таких самих сім’ях. Вони завжди перекладають свої провини на когось іншого, в основному — на школу, скаржаться в усі інстанції.

Модель партнерської взаємодії закладу освіти з батьками (за Л. Іщук)



На думку Л. Іщук, Зірки — це, звичайно, батьки-партнери, але за неправильного використання їхнього потенціалу можуть перейти в групу батьків-інфантильних. Темні конячки — це батьки-агресори, тому що їх найлегше перетворити на Зірок, але у разі неправильного підходу можна отримати Кульгаву качку. Біда Дійних корів (батьки-інфантильні), що вони практично ніколи не перетворюються на Зірок, але стають Кульгавими качками. Кульгаві качки (батьки-циклічні), як не гірко про це говорити, це найбільш проблемна категорія. Маючи таке уявлення (див. схему, розміщену вище), буде легко спланувати роботу з батьками та відпрацювати стратегію поведінки вчителя та адміністрації.

1.4. ЕФЕКТИВНІ ФОРМИ НАЛАГОДЖЕННЯ ПАРТНЕРСЬКИХ ВЗАЄМИН УЧИТЕЛЯ З БАТЬКАМИ

Зміст роботи закладу освіти з батьками передбачає:

- підвищення психолого-педагогічних знань батьків (лекції, семінари, індивідуальні консультації, практикуми, конференції);
- залучення батьків до освітнього процесу (батьківські збори, спільні творчі справи);
- участь батьків в управлінні закладом освіти (батьківські комітети).

Форми і методи роботи вчителя з батьками бувають індивідуальними та колективними.

Провідна роль належить *індивідуальним формам роботи*, а саме: відвідування сім'ї учня, пропаганда сімейного виховання, виконання батьками педагогічних доручень, педагогічне консультування тощо.

Відвідування батьків удома сприяє налагодженню контактів із сім'єю, з'ясуванню її загальної та педагогічної культури, умов життя учня, консультуванню щодо єдиних вимог до учня, залученню батьків до участі в роботі закладу освіти тощо.

Під час зустрічі вчитель має підкреслити позитивне в учні, тактовно звернути увагу на недоліки, разом поміркувати над тим, як їх усунути. Дуже важливо створити атмосферу довіри та доброзичливості.

Тому важливо дотримуватися двох умов:

1) відвідування сім'ї має здійснюватись за запрошенням. Адже не кожен час є зручним для відвідування родини вчителем: раптова його поява може збентежити батьків, зайнятих тими чи іншими справами; у них тоді можуть бути родичі, гості; врешті, учитель може й не застати батьків удома;

2) до відвідування потрібно готуватись. Підготовка полягає у визначенні найцікавішого, найкращого у своїх вихованцях. Це цінне слід осмислити й оцінити так, щоб психологічно тонко і педагогічно правильно прозвучали слова вчителя.

Другою формою встановлення контактів із сім'єю, батьками є *пропаганда сімейного виховання*. З цією метою учитель може використати багатий матеріал журналів із проблематики сімейно-шкільного виховання.

Установленню контактів сприяє спілкування батьків і вчителя у процесі виконання батьками педагогічних доручень. Це може бути керівництво гуртком за інтересами, дитячим клубом, об'єднанням за місцем проживання, спортивною секцією; сприяння у проведенні екскурсій, в організації зустрічей із цікавими людьми; у створенні класної бібліотеки; участь у розвитку

і зміцненні матеріальної бази школи, у розв'язанні господарських завдань тощо.

До форм індивідуальної роботи належать *педагогічні консультації*, в основі яких лежать відповіді на запитання батьків. Психолого-педагогічними основами консультації є прихильне ставлення вчителів до ініціативи батьків; виявлення готовності до надання допомоги сім'ї; конкретні рекомендації та поради з питань, з якими звернулись до педагога батьки.

Індивідуальні консультації — одна з найважливіших форм взаємодії вчителя, адміністрації з родиною учня. Індивідуальні тематичні консультації передбачають обмін інформацією, що дає реальне уявлення про навчальні справи та поведінку учня, труднощі, які він відчуває, та шляхи їх подолання. Для того щоб перебороти занепокоєння батьків, острах перед відвертою розмовою про свою дитину, необхідно проводити індивідуальні психологічні консультації — співбесіди з батьками. Індивідуальна консультація має бути ознайомлювальною і сприяти створенню доброго контакту. Практичний психолог повинен дати батькам можливість розповісти йому все те, із чим вони хотіли б ознайомити викладача в неофіційній обстановці, та з'ясувати важливі відомості для своєї виховної роботи з дитиною.

Індивідуальні зустрічі дають можливість обговорити важливі питання, які стосуються життя та навчання кожного учня. Це допомагає предметно вивчити успішність учня, оцінити його успіхи та визначити проблемні точки в освітньому процесі.

Проводячи бесіди з батьками, учителю бажано використовувати певні ігрові сюжети, які допоможуть батькам засвоїти запропонований зміст, аналізувати типові ситуації, що виникають у сім'ї, робити висновки, коригувати свій виховний вплив на дітей. Учитель пропонує батькам уявити себе учасниками наведеної ситуації, розв'язати її, аргументувавши свої позиції. Батькам даються орієнтовні запитання щодо самої ситуації. Якщо у процесі гри батькам важко правильно відповісти, то вчитель має допомогти. Він вказує на допущені помилки або сам коментує наведену ситуацію.

Колективні форми роботи з батьками

Батьківський тренінг — це форма активної взаємодії педагога та батьків, завдяки якій учасники отримують нові корисні знання та формують позитивний досвід розв'язання нагальних проблем; це активна форма роботи з батьками, які хочуть змінити свої погляди щодо поведінки та взаємодії з власною дитиною, зробити відкритим і довірливим спілкування з нею. Він ґрунтується на постійній взаємодії учасників для пошуку відповідей на важливі запитання. Крім того, тренінги базуються на принципах

рівноправності та партнерства, що дає можливість ліпше розвивати педагогічні можливості батьків.

У батьківських тренінгах повинні брати участь обоє батьків. Від цього ефективність тренінгу зростає, і результати не змушують на себе чекати. Тренінг проводиться з групою, що складається з 12–15 осіб. Батьківські тренінги будуть успішними, якщо всі батьки активно братимуть у них участь і регулярно їх відвідуватимуть. Тренінг має складатися з 5–8 занять. Його проводить зазвичай психолог, що дає можливість батькам тимчасово відчутти себе дитиною, пережити емоційно ще раз дитячі враження.

Педагогічний практикум — це спосіб розвитку педагогічного мислення у батьків, під час якого можна ознайомитися з найбільш ефективними стратегіями розв'язання навчальних та педагогічних ситуацій. Наприклад, учасники мають змоделювати конфліктну ситуацію (яка може відбутися у реальному житті) та знайти способи її розв'язання. Водночас кожен учасник має висловити власне бачення суті проблеми. Ще одна форма роботи з батьками — *збори-практикуми* — сприяють відпрацюванню вже педагогічних умінь і навичок. На цих заняттях батькам можна запропонувати різні завдання, наприклад із визначення рівнів розвитку моральної вихованості дітей, стилю сімейних стосунків, типу відносин між дітьми й батьками тощо. Практикуми для батьків у вигляді евристичних бесід, дискусійних клубів — це форма вироблення в батьків педагогічних умінь із виховання дітей, ефективного розв'язання педагогічних ситуацій, тренування педагогічного мислення.

Круглий стіл — обговорення, яке проводиться з метою обміну думками для розв'язання конкретних проблем. Завдяки таким зустрічам можна ліпше зрозуміти різні позиції, детально розглянути нагальні проблеми, висловити власні зауваження та аргументи.

Батьківські читання — дуже цікава форма роботи, що дає можливість батькам не тільки слухати лекції педагогів, а й вивчати потрібну літературу та брати участь у її обговоренні. Батьківські читання можна організувати в такий спосіб: на перших зборах на початку навчального року батьки визначають питання педагогіки та психології, які їх найбільше хвилюють. Викладач збирає інформацію й аналізує її. За допомогою бібліотекаря та інших фахівців добирає книги, а потім використовує отримані з них відомості.

Ділова гра — форма спільної роботи вчителя та батьків, коли учасники, виконуючи певні ролі, спільно знаходять оптимальні варіанти розв'язання проблемної ситуації. Вона може бути організована у змагальній формі, але не має створювати атмосферу протистояння. Такі ігри формують позитивний досвід розв'язання реальних проблем у різних ситуаціях.

Викликають великий інтерес і мають популярність у батьків *рольові ігри*, які забезпечують активну участь на заняттях, допомагають оволодіти психолого-педагогічними знаннями, вміннями й навичками. Адже гра дає змогу частіше залучати батьків до порівнянь різних фактів, позицій, явищ, учить аргументувати свою думку дітям, а не просто вимагати сліпо підкорятися, знаходити можливі варіанти розв'язання різних сімейних конфліктів.

Дискусія — традиційна, але дієва форма взаємодії з батьками, коли всі учасники активно висловлюють свою позицію щодо проблемного питання, аргументовано її відстоюють, конструктивно критикують думки колег та спільними зусиллями знаходять компромісні варіанти розв'язання питань. Під час таких обговорень усі присутні можуть знайти спільну мову.

Батьківські ринги — одна з дискусійних форм спілкування батьків і формування батьківського колективу. Батьківський ринг готується у вигляді відповідей на запитання з педагогічних проблем. Запитання вибирають самі батьки. На одне запитання відповідають дві родини. У них можуть бути різні позиції, різні думки. Інша частина аудиторії в полеміку не вступає, а лише підтримує думку родин оплесками. Експертами в батьківських рингах є фахівці з означеної тематики. Вони визначають, яка родина у відповідях на запитання була найбільш близькою до їх правильного трактування.

Педагогічна освіта батьків. Рівень педагогічної освіченості батьків залежить від традицій у сім'ях, у яких виростили вони, набутих знань, життєвого досвіду, здатності до саморозвитку. Майже завжди, на сучасному етапі особливо, у зв'язку з переходом до нового типу суспільства, утвердження нових суспільних етичних цінностей, а також із процесами глобалізації, одним із свідчень якого є Інтернет, педагогічна освіченість батьків нерідко відстає від реальної педагогічної ситуації, суспільних потреб, очікувань дитини.

Педагогічний лекторій. Передбачає надання батькам систематизованих знань із теорії виховання, привернення їхньої уваги до актуальних проблем виховання за допомогою лекцій, бесід. Мета педагогічного лекторію — акцентувати увагу батьків на актуальних проблемах виховання. Ця форма забезпечує опанування батьками систематичних знань основ теорії виховання.

Батьківські конференції мають величезне значення в системі виховної роботи закладу освіти. Під час їх проведення обговорюються актуальні проблеми суспільства, активними членами якого повинні стати батьки; причини виникнення конфліктів між батьками й дітьми та шляхи виходу з таких ситуацій; суспільні загрози здоров'ю та життю учнів (алкоголь, наркотики, куріння); гендерні питання та проблеми сексуального виховання в родині тощо.

Позакласний педагогічний всеобуч. Спрямований на ознайомлення батьків із проблемами виховання учнів різних вікових груп, починаючи роботу з першого класу.

Університет педагогічних знань. Передбачає більш серйозну підготовку з теорії виховання і навчання. Заняття відбуваються у формі лекцій та семінарів. Батьки беруть участь в обговоренні проблем. Університет педагогічних знань, який передбачає більш складні, як порівняти з попередніми, форми роботи з оволодіння теорії виховання. Навчання передбачає лекційний курс, а також семінарські заняття.

День відчинених дверей. Головна мета — показати роботу закладу освіти, привернути увагу батьків до проблем виховання. Вимагає серйозної підготовки: оформлення закладу освіти, організації програми свята (концерту, зустрічей у класах, відвідання виставок, спортивних змагань тощо). День відкритих дверей, або батьківський день, проводиться, як звичайно, перед початком семестру з метою привернути увагу батьків до роботи всього закладу освіти, до питань виховання. До цього дня для батьків готується концерт із попередніми виступами шкільного активу, проводиться зустріч у класах, організуються виставки кращих малюнків, учнівських виробів тощо, проводяться спортивні змагання на приз батьківського комітету, перегляд художніх фільмів на теми виховання та інше.

Загальношкільні батьківські збори проводяться двічі на рік. Мета — ознайомлення батьків із нормативно-правовими документами про заклад освіти, основними напрямками, завданнями, підсумками його роботи. Тематика такого зібрання має характер звіту про діяльність педагогічного колективу та адміністрації закладу освіти за визначений період. На зборах виступають директор, його заступники, звітує про роботу батьківський комітет. Наприклад, заклад освіти пройшов атестацію, і для того щоб ознайомити батьків з досягнутими результатами, проводяться загальношкільні батьківські збори.

Батьківські збори в традиційному форматі, коли педагог виступає з критикою поведінки та навчальних досягнень учнів, абсолютно не виправдовують себе. Виникає потреба шукати нові шляхи співробітництва з батьками на партнерській основі. Замість лекційної форми проведення загальношкільних батьківських зборів двічі на рік доцільно започаткувати офіційні дні відчинених дверей. Під час таких заходів організувати екскурсії школою, щоб батьки переконалися, що для безпеки, здоров'я та розвитку їхніх дітей створені всі умови: відвідування їдальні, кабінету медичного працівника, бібліотеки, кабінету психолога, спортивної зали тощо. Батьки можуть бути присутніми на уроках, особисто

спілкуватися з учителями, які водночас висвітлюють освітній прогрес кожного учня.

Класні батьківські збори. Традиційна форма роботи. Один з варіантів — формування проблемної тематики (наприклад, «Чи можна спізнитися з вихованням в учня доброти, чуйності?» тощо). Проведенню зборів допомагає заздалегідь складений опитувальник («Пригадайте, які життєві труднощі загартували Ваш характер, зміцнювали волю», «Охарактеризуйте стан Вашої дитини (мовлення, вчинки, почуття, настрої, результати дій), коли вона зустрілася зі справжніми труднощами», «Чи часто Ви спостерігаєте за дитиною під час подолання нею труднощів?», «Які труднощі найчастіше вдається подолати дитині, а які їй не під силу?» тощо).

Батькам 1-го класу було б доречно запропонувати взяти участь в акції «*Будьмо знайомі!*». Її мета — познайомити учнів з батьками: батьки приходять до дітей зі своєю ідеєю: розповідають про свою професію, проводять урок (наприклад, проводять уроки трудового навчання, з основ здоров'я, фізкультури, урок фінансової грамотності), розваги (хімічні фокуси, 3D-мультфільми), свята, екскурсії. З батьками повинна проводитися ґрунтовна робота щодо підбору матеріалу і форми проведення зустрічі з учнями. Важливою частиною є психологічний супровід батьків. Адже у них це перший такий досвід, і часто досить важко вмотивувати їх до співпраці. Практика показала високу активність і залученість батьків до співпраці.

Обов'язково з новим батьківським колективом варто зробити перше колективне фото. Це зближує і надає значущості спілкуванню.

Крім класичних батьківських зборів, батькам можна запропонувати такі.

Батьківські збори — консультації. Такий спосіб спілкування дає можливість учителю пояснити батькам матеріал із теми, яку будуть вивчати їхні діти. Причому навчальний матеріал батькам подається тими самими методами, що й учням (постановка проблеми, пошук способу, застосування способу, робота в парах, групах). Батьки на деякий час стають «учнями», проблеми дітей для них стають ближчими та зрозумілішими. Батьки стають поінформованими, а отже, нашими колегами.

Батьківські збори «тет-а-тет». Батьки приходять на співбесіду до всіх учителів, яких вони хочуть бачити. У підсумку відбувається конфіденційна бесіда з батьками, де можна розв'язати індивідуально будь-які проблеми і дітей, і батьків, отримати конкретну психолого-педагогічну допомогу та підтримку, з'ясувати план співпраці батьків, класного керівника та психологічної служби. Отже, після відвідування закладу освіти у кожного з батьків складається цілісне уявлення про навчання і поведінку своєї

дитини, про її проблеми та успіхи, про правильність чи хибність сімейного виховання. Батьки бачать зацікавленість з боку закладу освіти, бачать у педагогах радників і друзів.

Відкриті заняття для батьків. На таких уроках учитель дає зразок спілкування «дорослий — дитина», який батьки можуть використати щодо своєї дитини. Визначені заняття мають на меті ознайомлення батьків із новими програмами з навчальних дисциплін, методикою викладання, вимогами вчителя. Такі уроки дають змогу уникнути багатьох конфліктів, викликаних незнанням і нерозумінням батьками специфіки навчальних предметів.

Спільні уроки з батьками. Індивідуальна робота учня змінюється парною роботою з батьками. Відбувається єднання учнівського та батьківського колективів на психологічному рівні. Урок не просто проведений, а реалізований разом з учнями та їхніми батьками. Діти отримують практичну можливість навчати своїх батьків, розкриваючи всі свої потенційні можливості та забезпечуючи розвиток власного «Я» не тільки у навчальній діяльності. Вони ставлять батьків у ситуацію співпраці.

Збори-чаювання. Наприкінці 4-го класу відбулися батьківські збори — чаювання. Усі сиділи в колі, чаювали. Батьки згадували радісні моменти, аналізували свої успіхи та невдачі. Для кожної сім'ї педагог приготувала особливий подарунок із подячними словами на їхню адресу та гарними словами про їхню дитину, коректно вказуючи напрями подальшої роботи з нею. Членів батьківського комітету було нагороджено подяками від імені усіх батьків класу та класовода.

Упродовж навчання у початковій школі батьки можуть писати різні *твори-відгуки*. Наприклад:

1-й клас: «Що я очікую від навчання у закладі освіти моєї дитини?», «Наші враження про перші два місяці навчання дитини у закладі освіти».

2-й клас: «Як змінилася моя дитина».

3-й клас: «Про труднощі у навчанні моєї дитини».

4-й клас: «Моя дитина — випускник початкової школи».

Така робота допомагає вчителю у подальшій роботі з класним колективом. Батьки впевнені, що їхня думка дуже важлива для педагога.

Батьки долучаються до виховної роботи: пишуть сценарії заходів, проводять їх та беруть у них участь, є суддями у спортивних змаганнях тощо.

Отже, учні, батьки та вчителі є рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат. Саме така педагогічна діяльність сприятиме підвищенню готовності батьків до виховання дітей, усвідомленню ними важливості відповідального батьківства, на передавання всім дорослим членам родини

певної психолого-педагогічної, фізіолого-гігієнічної, правової тощо інформації, формуванню у них відповідних практичних умінь і навичок та ініціюватиме глибше залучення родини до побудови індивідуальної освітньої траєкторії дитини.

Отже, взаємодія закладу освіти та батьків — це цілісна соціально-психологічна система, яка становить єдність перцептивного (співсвідомість), комунікативного (спілкування) та інтерактивного (співпраця, співтворчість) компонентів, що взаємопов'язані між собою: викладач може зрозуміти внутрішній світ батьків, спілкуючись із ними; довіра і відкритість у спілкуванні виникає за умови розуміння вчителем внутрішнього світу кожної дитини, її батьків; результат співпраці та співтворчості залежить від передбачення емоційних реакцій іншої людини в конкретних ситуаціях. Важливими є не так комунікативний аспект цієї взаємодії, як інтерактивний і перцептивний та виявлення ефективних способів її організації. Це співнавчання, у якому педагог і батьки — рівноправні суб'єкти освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Артемова В. Історія педагогіки України. К. : Либідь, 2006. 424 с.
2. Виноградова Т. В. Батьківські збори. Серія : Класний керівник. Х. : Вид. група «Основа», 2006. 237 с.
3. Взаємодія школи і сім'ї у вихованні дітей та молоді. URL : https://pidruchniki.com/17760507/pedagogika/vzayemodiya_shkoli_simyi_vihovanni_ditey_molodi
4. Взаємодія школи і сім'ї — важлива умова ефективності освітнього процесу. URL : <https://naurok.com.ua/vistup-na-pedagogichniy-radi-vzayemodiya-shkoli-i-sim-vazhлива-umova-efektivnosti-osvitnogo-procesu-y-25726.html>
5. Ветрова С. Є. Батьки і початкова школа: Партнерство заради дитини. Х. : «Ранок», 2009. 160 с.
6. Виноградова Т. Взаємодія батьків і педагогів — необхідна умова для виховання нового покоління. *Педагогічна скарбниця Донеччини*. 2003. № 2. С. 51—52.
7. Волкова Н. П. Педагогіка. К. : Академія, 2001. С. 220—223.
8. Гриджук Н. О. Взаємодія школи і сім'ї як важлива складова формування особистості. URL : <https://www.cuspu.edu.ua/ua/ntmd/konferentsiy/vseukrainska-naukovo-praktychna-internet-konferentsiia-psykholohichni-umovy- stanovlennia-osobystosti-u-suchasnomu-suspilstvi/prohrama/6225-vzayemodiya-shkoly-i-simyi-yak-vazhлива-skladova-formuvannya-osobystosti>
9. «Довіра до освіти починається з педагогіки партнерства, відкритості шкіл, поваги до кожної людини» — заступник міністра Павло Хобзей. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/usi-novivni-novini-2017-12-02-dovira-do-osviti-pochinaetsya-z-pedagogiki-partnerstva-vidkritosti-shkil-povagi-do-kozhnoy>
10. Докукина Е. М. Взаимодействие школы и семьи в формировании нравственных основ поведения младших школьников : Дис. ... канд.пед. наук: 13.00.01. АПН Украины. К., 1993. 176 с.

11. Ішук Л. М. Підходи щодо реалізації ідей педагогіки партнерства на рівні «Школа-батьки» URL : <https://conf.zippo.net.ua/?p=270>
12. Лященко М. Взаємодія батьків та педагогів — необхідна умова для виховання нового покоління. *Рідна школа*. №11 (листопад). 2011. С. 71–75.
13. Оржеховська В. М. Взаємодія навчального закладу і сім'ї: стратегії, технології і моделі. Х. : Видавництво «Точка», 2007. 192 с.
14. Концепція «Нова українська школа». URL : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkolacompressed.pdf> (дата звернення 13.05.2018).
15. Кочетова А. От ребенка — к семье и к совместному сотрудничеству. Новые аспекты взаимодействия семьи и школы. *Народное образование*. 2005. № 8. С. 196–202.
16. Кравчинська Т. С. *Педагогіка партнерства: основні ідеї, принципи та сутність*. Підготовка керівних та педагогічних кадрів до реалізації Концепції Нової української школи: Зб. статей Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, 6 квітня 2017 р. Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2017. С. 85–88. URL : http://confhano.at.ua/load/zbirniki_elektronnij_zbirnik_materialiv/4-1-0-680 (дата звернення 13.05.2018)
17. Краще разом. Що таке педагогіка партнерства і навіщо вона в НУШ. URL : <https://nus.org.ua/articles/pedagogika-partnerstva-shho-take-ta-yak-zrozumity-chy-vona-ye-u-shkoli/>
18. Матвієнко О. В. Формування педагогічної культури батьків у процесі педагогічної взаємодії сім'ї та школи. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2015. Вип. 19(2). С. 6–15.
19. Матвієнко О. В. Виховання молодших школярів: теорія і технологія. К. : Стило, 2006.
20. Основи взаємодії навчального закладу і сім'ї. URL : https://direktor.at.ua/news/osnovi_vzaemodiji_navchalnogo_zakladu_i_sim_ji/2016-02-27-470
21. Пovalій Л. В. Взаємодоповнююча роль школи і сім'ї у формуванні гуманних батьківсько-дитячих взаємин. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. №1. С. 401–410.
22. Попова И. Современные модели взаимодействия образовательного учреждения с семьей. *Воспитательная работа в школе*. 2012. № 6. С. 72–80.
23. Пухта О. Співпраця батьків та школи у вихованні дітей. *Педагогічний пошук*. 2006. № 3(5). С. 74–75.
24. Савченко С. В. Педагогіка партнерства у проекті Концепції «Нової української школи». URL : <https://www.slideshare.net/ippokubg/ss-67119769-10>
25. Сім'я і школа: грані співпраці. URL : <https://vseosvita.ua/library/sima-i-skola-grani-spivpraci-2113.html>
26. Співпраця школи та сім'ї — запорука успішного розвитку учня (міні-заняття з елементами тренінгу для батьків). URL : <https://vseosvita.ua/library/spivpraca-skoli-ta-simi-zaporuka-uspisnogo-rozvitku-ucna-1192.html>
27. Суворова Н. Интерактивное обучение: новые подходы. *Учитель*. 2000. № 1. С. 25–26.
28. Страшний В. Взаємодія школи і сім'ї. *Школа і родина*. 2001. № 7.
29. Товкало М. *Залучення батьків і всієї громади до діяльності школи*. Освітня політика: З вершин і низин. Львів: ЛОІППО, 2010.
30. Цуркан Л. Форми роботи з батьками. *Директор школи*. 2010. № 5. С. 56–59.

Розділ 2

Партнерство в дії

Педагогіка партнерства — це головний принцип Нової української школи (НУШ). Партнерство, яке формується заради майбутнього дітей, можна вважати стратегічним та повним партнерством, тому що в нас, як партнерів, є спільна мета — **розвиток дітей протягом найближчих 12 років**. Модель такого партнерства зображено на рисунку.



2.1. ПЕРЕДУМОВИ ПАРТНЕРСТВА

Усвідомлення головної мети співпраці — це перший крок до її побудови. Саме це впливає на вибір закладу освіти.

За яким критерієм батьки обирають школу для своєї дитини? Найчастіше це:

- зручність розташування (біля дому чи біля місця роботи батьків);
- репутація закладу (досвід свій чи знайомих, позитивна репутація закладу);
- особистість першого вчителя (свідомий вибір чи за рекомендацією) тощо.

Усвідомлення причин вибору школи може стати початком плідної співпраці.

Коли людина прагне зробити власний внесок у спільну діяльність? Якщо вона:

- розуміє цінність діяльності;
- відчуває, що є простір, де вона значуща, де її думку враховують, де існує прозорість та безпека, прийняття та довіра тощо.

Допомогти формуванню такого ставлення до школи можуть як максимальне висвітлення організаційної діяльності закладу на сайті школи (правила прийому, традиції школи, структура навчального процесу та циклограма виховної роботи протягом року, презентація педагогів та класних колективів тощо), так і організована певним чином робота з батьками.

В умовах НУШ школи приймають дітей за визначеними мікрорайонами та конкурсом на вільні місця.

І тепер кроки до співпраці — це двосторонній процес, тому знайомство з майбутніми першокласниками можна починати заздалегідь, щоб налаштуватися один на одного, організувати навчальний процес, звиритися з умовами/вимогами освітніх програм.

Першою вдалою спробою порозуміння та звірки, наскільки надалі ми можемо стати партнерами, є організація роботи «Школи дошкільнят», яка працювала в Одеській спеціалізованій школі-інтернаті № 2 Одеської міської ради Одеської області (нині це Одеський ліцей «Ланжеронівський», директор Наталія Савельєва).

Головними принципами такої школи були такі.

1. Принцип рівності/ротації. Оскільки «Школа дошкільнят» працювала три місяці та були організовані три групи дітей, адміністрація запропонувала ротацію вчителів. Кожна дитина, яка планувала вступити до школи, мала змогу навчатися у кожного вчителя майбутньої паралелі.

2. Принцип власного вибору вчителя самою дитиною. Після закінчення навчання кожній дитині було запропоновано обрати свого вчителя самостійно. І ті батьки, які були в змозі довіряти вибору дитини, побачили результати навчання своєї дитини вже у першому класі. Оскільки вчитель у початковій школі стає значущим дорослим для дитини, такий вибір допоміг заздалегідь налагодити довіру дитини до вчителя.

3. Принцип ігрового кола. Розклад будувався таким чином, щоб діти мали три уроки по 30–35 хвилин із розвитку логіки, дрібної моторики, усного мовлення та один ігровий урок, який був присвячений активним руховим іграм, взаємодії, побудові дитячого колективу. Діти надалі йшли до різних класів, але під час прогулянок на шкільному подвір'ї зустрічали своїх знайомих і спілкувалися. Відзначаю, що ця паралель учнів є згуртованою, дружні стосунки існують між дітьми різних класів.

4. Принцип паралельного проведення «Школи для батьків». Тоді, коли діти навчалися з учителями, батьків запрошували до участі у «Школі батьків», яку проводив практичний психолог закладу. Головним став принцип добровільності, тому до школи завітало менше, ніж половина батьків. Відвідування не фіксувалося для того, щоб створити максимальні умови для довіри

та співпраці. Школа батьківства була присвячена різним темам виховання та взаємодії з дітьми та школою:

- сенситивні періоди дошкільного дитинства;
- базисні компоненти готовності до школи;
- стилі батьківського ставлення до дитини;
- індивідуально-типологічні особливості дитини;
- дитина в дитячому колективі;
- шляхи розвитку мислення дитини;
- неефективні батьківські вислови;
- як будувати стосунки, сповнені довіри, поваги та прийняття (*додаток 1*);
- «Малюнок родини в образах квітів», разом із дітьми (*додаток 2*);
- «Я та моя дитина» (робота з МАК);
- «Подарунок із пластиліну», сумісно з дітьми (*додаток 3*) тощо.

Робота проводилась у колі із застосуванням практичних вправ та арттерапевтичних методик.

Додаток 1

**Як будувати стосунки,
сповнені довіри, поваги та прийняття
(на основі ненасильницького спілкування
Маршалла Розенберга)**

Мета: усвідомлювати свої потреби, навчитися бачити навпроти себе людину з її потребами.

1. Привітання-знайомство (7 хвилин)

Мета: створення атмосфери безпеки та довіри.

Закінчить фразу: «Якби я мав/ла змогу поспілкуватися з видатною людиною, то це був/була..., тому що...»

2. Групова дискусія «Знайомство з головними принципами ненасильницького спілкування» (25 хвилин)

Мета: усвідомлення принципів ненасильницької комунікації

Слайди виводяться по черзі на екран.

1. Наші почуття викликані не діями іншої людини, а нашими задоволеними чи незадоволеними потребами.

2. Будь-яка дія людини є спробою задовольнити свої потреби.

3. Усі потреби рівноцінні, вони однакові у всіх людей.

4. Найкоротший шлях до припинення всіх конфліктів — це злагода із самим собою.

Після кожного слайда ведучий ставить такі запитання:

- Скажіть, як ви розумієте цей принцип?
- Як усвідомлення змісту цього принципу впливає на стосунки між людьми?
- Якщо ми починаємо думати таким чином, що змінюється у стосунках, у самосприйнятті?

Руханка «Подарунок по колу»

Усім учасникам пропонується встати та уявити, що у них є можливість спочатку отримати подарунок від сусіда праворуч, а потім зробити подарунок сусіду ліворуч. Учасники по колу передають за допомогою пантоміми різні подарунки.

3. Вправа «Добрий компаньйон». Робота в парах (20 хвилин)

Мета: побачити за діями людини її потреби.

Інструкція: Пригадайте, коли востаннє чиясь слово чи дія викликали у вас неприємні відчуття. Запишіть відповіді у таблицю.

| | |
|--|--|
| КРОК 1. Запишіть слова чи дії інших, які викликають у Вас неприємні відчуття. Будьте уважні! Записуйте конкретні дії чи слова! | |
| КРОК 2 | КРОК 3 |
| Що ви відчували тоді, коли це сталося? | |
| Які Ваші потреби були незадоволені тоді? | Спробуйте усвідомити потреби іншої людини у тій ситуації. Запишіть їх. |
| Зробіть паузу та відчуйте, як зараз почуваетесь. | Як зараз почуваетесь? |
| Перевірте, чи ще є якісь незадоволені потреби? Запишіть їх. | |
| КРОК 4. Чи маєте якісь ідеї щодо задоволення і ваших потреб, і потреб іншої людини? Яким може бути ваш перший крок? | |

Обговоріть результати вашої роботи в парах: сторона А розповідає, сторона Б слухає. Якщо сторона Б щось хоче сказати/запитати, вона запитує сторону А: «Чи можу я щось сказати/запитати?» І тільки після цього сторона Б має можливість говорити.

Після цього сторони міняються ролями: сторона Б говорить, сторона А слухає.

Запитання після вправи:

- Як себе зараз почуваете?
- Як почували себе, коли говорили/коли слухали? Що було легше?
- Що змінюється в людині та стосунках, коли є усвідомлення своїх потреб?

4. Підбиття підсумків зустрічі (7 хвилин)

Які дарунки ви сьогодні для себе отримали?

Додатковий матеріал для опрацювання.

Людські потреби (Схема 1)

| Категорія потреб (за класифікацією Р. Ерскіна в модифікації О. Мельник) | Позитивні настанови, твердження | Потреби за Маршаллом Розенбергом (у модифікації О. Мельник) |
|---|--|---|
| Фізіологічні потреби та потреба у фізичній безпеці | | |
| Потреба у фізичній безпеці | «Я маю право на фізичну безпеку», «Я маю право на життя» | Безпека Повітря Їжа Вода Рух Відпочинок Сон Фізична безпека Притулок, укриття Затишок |
| Потреби, які виникають унаслідок взаємодії і живлять та підтримують її | | |
| Потреба у безпечних стосунках | «Стосунки — це бути справжнім, виявити себе повністю, без страху втратити повагу і любов іншої людини», «Я можу бути справжнім» | Безпека Прийняття Прихильність Надія Довіра Дотик Справжність Порядок Комфорт |
| Визнання цінності моїх дій/слів/міркувань | «Усе, що я роблю, важливе, має мету, і ця мета має цінність», «Мої дії — це найкращий відомий мені спосіб подолати складну ситуацію», «Я цінний» | Визнання Турбота Розуміння Самооцінка Самоповага Бути цінним для інших Міркування Ясність Зрозумілість Брати участь Дбати про власні ресурси Бути побаченим у моєму намірі |

| | | |
|--|---|--|
| <p>Бути значущим для інших</p> | <p>«Мені важливо бачити себе без осуду та критики, нібито очима значущої дорослої людини, яка дивиться на мене з прийняттям», «Я цінний, важливий, хороший», «Я ок»</p> | <p>Прийняття Захист Заохочення Стабільність Підтримка Допомога Надійність Присутність Емпатія Цінування Справедливість Відновлення Спокій Толерантність</p> |
| <p>Спільність, підтвердження досвіду</p> | <p>«Мені важливо бути з тим, хто може розділити мій досвід, зрозуміти мене без слів», «Мені важливо відчувати, що зараз ти зі мною, що тобі зрозумілі мої слова/ дії/ почуття», «Коли я почую від тебе: «У мене теж це було», я отримую досвід визнання та валідації»</p> | <p>Спільнота Спілкування Дружні стосунки Співчуття Узгодженість Включеність Належність Допомога Розуміти інших Теплі стосунки Сумувати за ..., оплакувати Горювати Валідація Стосунки Солідарність Розділена реальність</p> |
| <p>Самовизначення ідентичності, унікальність</p> | <p>«Я унікальний», «Я можу бути не таким, як ти», «Я беру відповідальність за свій вибір», «Мені важливо розуміти, хто я є та що для мене важливо», «Я вмю казати "Ні"», «Я маю право на свою думку», «Я маю право на свої "хочу" і "не хочу"», «Я маю право на свій особистий простір»</p> | <p>Незалежність Особистий простір Автономія Вибір Свобода Приватність Гідність Самоповага Чесність Відповідальність Усвідомленість Цілісність Духовність Мрії, фантазії Мета, намір Обирати свої власні мрії, цілі, цінності Справжність</p> |

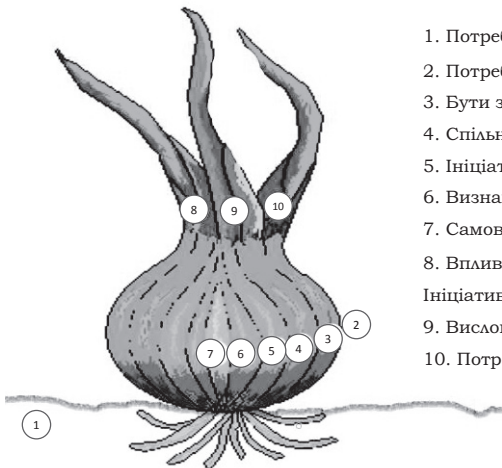
| | | |
|-------------------------------------|---|---|
| Вплив | «У мене є чим поділитися з іншими», «Я можу, я вмію, я успішний», «Зі мною можна мати справу» | Вплив Розвиток Ріст Внесок Дієвість Ефективність Компетентність Мати значення Практика Висловлюватись Вчитися Зміна Участь Співпраця |
| Ініціатива з боку іншого | «Мої почуття важливі», «Мене можна любити», «Я важливий!» | Бути цінним для інших Рівність Взаємність Увага Ініціювання Бути побаченим та почувтим Брати до уваги |
| Висловлювання та прийняття любові | «Я вмію проявляти свої почуття», «Я вмію підтримувати зв'язок із людьми», «Мене люблять», «Я маю право на любов» | Вдячність Близькість Інтимність Зв'язок Любов |
| Потреба в самореалізації, творчості | «Я маю право досліджувати цей світ», «Я талановитий і не боюся про це заявляти», «Я можу мріяти і ставити цілі», «Я не залежу від думок та оцінки інших» | Гратися Розважатись Задоволення Жарти Мир Краса Легкість, зручність Гармонія Натхнення Спонтанність Радіти життю Радіти успіху Бачити сенс у тому, що я роблю Виклик Творчість Відкриття Участь Самовираження Щастя |

Інформація для ведучого

Актуалізація теми потреб є дуже важливою для сучасної людини. Насамперед це дає змогу розвинути усвідомлене ставлення до мотивів своєї діяльності, по-друге, ухвалювати рішення у площині «людина — людина». Потреби є в усіх людей, і їх перелік однаковий для всіх. І це означає, що чим більше людей навчатиметься визначати свої потреби та розуміти потреби інших, тим більше миру буде у стосунках, менше часу піде на припинення конфліктів і будуть реалізовані можливості партнерства у пошуку рішень, які задовольняють потреби всіх.

В умовах реформування школи особливої значущості набуває потреба у визнанні цінності власних дій/слів/міркувань. Ось що із цього приводу пише Річард Ерскін: «Визнання цінності реакції має тенденцію нормалізувати її, допомагає зрозуміти, що це «нормальна реакція на ненормальну ситуацію». Якщо поведінка, пов'язана із задоволенням потреб, перекрита раціональністю, спотворена соромом і почуттям провини та прихована від усвідомлення, ми можемо припинити помічати її функції і почати думати про неї, як про ненормальну і небажану».

У цьому контексті дуже важливо за аксіому взяти собі до уваги головний принцип ненасильницького спілкування, що будь-яка дія людини є спробою задовольнити свої потреби. І коли ми в будь-якій ситуації починаємо, замість того, щоб шукати, хто винний, кого має бути покарано, усвідомлювати, що для нас/ них було важливо, яку потребу прагнули задовольнити, ми будемо налаштовані на співпрацю в пошуках рішень.



1. Потреба у фізичній безпеці
2. Потреба у безпечних стосунках
3. Бути значущим для інших
4. Спільність, підтвердження досвіду
5. Ініціатива з боку іншого
6. Визнання цінності моїх дій/слів/міркувань
7. Самовизначення ідентичності, унікальність
8. Вплив
- Ініціатива з боку іншого
9. Висловлювання та прийняття любові
10. Потреба в самореалізації, творчості

Схема 1. Цибулина потреб. Автор О. Мельник.

Самовідчуття кожного члена родини
(Зустріч батьків і дітей. Тривалість — 2 години)
(Використано методику
«Моя родина в образах квітів»,
автор — Л. Лебедева, модифікація О. Мельник)

Мета: дати змогу:

батькам почути свою дитину шляхом «розташування квітів у просторі та висловлення побажань»;

дітям висловити батькам свої побажання щодо якості стосунків «між квітами»;

батькам і дітям сформувати моделі проведення перемовин та формування домовленостей, їх закріплення через створення нової квіткові композиції.

Перебіг зустрічі

Участь у заході була добровільною. За тиждень до неї була повідомлена її тема і те, що малюнок сім'ї в образі квітів зображує емоційне самопочуття, уявлення про своє місце і роль у сім'ї.

У день заходу діти у своїх класах разом із вчителями підготували малюнки «Моя родина в образах квітів», водночас батьки окремо від дітей підготували свої малюнки за цією темою (20 хвилин).

В окремих групах (діти з учителем і батьки з практичним психологом) після створення своїх квіткових композицій поділилися тим, що зображено (20 хвилин). Для обговорення можна спиратися на такі запитання (залежно від малюнка):

- Що ви створили?
- Як себе відчуває Ваша «квітка»?
- Які почуття викликає у Вас малюнок?
- Які члени сім'ї тут зображені?
- Що вони відчувають?
- Як взаємодіють квіти?
- Чи зображені на малюнку всі члени сім'ї, які проживають разом із вами?
- Яку ситуацію з вашого сімейного життя ілюструє цей малюнок?
- Чи є щось, що ви хотіли б змінити? Чи влаштовує вас поточна ситуація?

Квіти на малюнку, їх розташування, оточення показують реальну сімейну ситуацію і допомагають автору малюнка її усвідомити.

Квіти можуть бути зображеними й розташованими на малюнку так:

Поле квітів — стан життя в соціумі, що замінює сім'ю; ідеальна сім'я та, яку автор малюнка хотів би мати; сім'я, у якій виросла або зараз живе людина.

Віддалено розташовані квіти, відсутність когось із членів сім'ї вказують на слабкі емоційні зв'язки, труднощі та напруженість у стосунках.

«Зів'ялі» квіти — зображення фізичного неблагополуччя або похилого віку людини.

Якщо квіти містяться в квітковому горщику, вазі або ростуть на клумбі, важливо прояснити, хто доглядає за цими квітами, від кого вони отримують турботу.

Якщо деякі квіти розташовані на близькій відстані або ростуть з одного стебла, важливо уточнити, що для автора означає таке близьке їх розташування.

Наявність на малюнку схожих квітів, а також квітів однакового кольору може свідчити про емоційну близькість цих людей, їх схожість.

У нормі малюнок зазвичай розташовується в центрі аркуша і займає практично весь вільний простір. Квіти можуть займати різний простір на аркуші, це може бути пов'язано з тим, як людина сприймає той життєвий простір, який насправді займає в реальності.

Якщо на малюнку є додаткові елементи, важливо уточнити їх значення, неможливо це тлумачити самотужки.

Після обговорення батьки розташовуються у декількох класах та чекають на своїх дітей з їхніми малюнками.

Коли приходять діти, батьки та діти слухають один одного, відповідаючи по черзі на запитання:

- Хто зображений на малюнку?
- Як кожна квітка себе почуває?
- Як квіти взаємодіють між собою?
- Чи хочеться щось змінити? Що саме?

Після такого обговорення кожен присутній вирізає зі свого малюнка свою «квітку» (себе).

Потім кожна пара домовляється, з якого малюнка вони вирізають «квітки» інших членів родини, якщо вони зображені на малюнках.

На наступному етапі кожна пара отримує новий чистий аркуш формату А3 і починає домовлятися, де і як вони розмістять свої квіти та квіти інших членів родини. Тут важливо, щоб говорили і батьки, і діти.

Головні запитання цього етапу роботи (30 хвилин):

- Де ми можемо розміститися у просторі відносно один до одного?
- Як ми відчуваємо себе, якщо так розташовані?

- Чи хочеться якось інакше розташуватися у просторі?
- Як це впливає на іншу квітку?
- Як ці квіти будуть пов'язані між собою? (Учасники промальовують зв'язки.)
- Як ми можемо разом вирішити, де і яким чином ми розташуємо інших членів родини (якщо хочеться)?
- Як і чим ми доповнимо композицію?
- Як її назвемо?

Після цього етапу роботи всі збираються в коло зворотного зв'язку (20 хвилин).

Матеріали: гуаш, пензлі, баночка для води, білі аркуші паперу (А3), ножиці, клей.

***Додаткова інформація.** Створені нові композиції, за відгуками деяких батьків, рік залишалися в інтер'єрах на очах у всіх членів родини, що позитивно впливало на атмосферу в родині та якість зв'язку батьків і дитини.*

Додаток 3

Як передавати свої побажання
(Зустріч батьків і дітей. Тривалість — 1 година)
(Використано методику
«Подарунок із пластиліну»,
автор — Л. Лебедева, модифікація О. Мельник)

Мета: актуалізувати позитивні почуття щодо дитини/батьків і допомогти сформулювати побажання щодо подальшої взаємодії.

Перебіг зустрічі

Участь у заході була добровільною. За тиждень до неї батькам була запропонована її тема та форма роботи. Попередня зустріч надихнула батьків прийти.

Діти та батьки працюють в окремих приміщеннях (30 хвилин).

Інструкція для батьків

Сьогодні ви, батьки, так само, як і ваші діти, стоїте на порозі нового етапу вашого життя. З приходом дитини до школи зміниться весь уклад вашого життя, режим дня, з'являться нові турботи та інтереси. У цей період кожному члену сім'ї потрібна особлива підтримка. Спробуйте знайти образ цієї підтримки і з його допомогою передати дитині ваш батьківський заповіт, з яким ви, підтримуючи її, ведете до школи. Усе, що зараз ви хотіли б їй передати на мові почуттів, дотиків, слів, — виліпите із пластиліну.

Інструкція для дітей

Сім'я — це найближчі люди, які нас оточують. У сім'ї ми відчуваємо себе захищеними. Нас люблять, про нас дбають, нас оберегають. У стосунках у сім'ї важлива взаємність. Кожен член сім'ї відчуває, що потрібно іншій людині, та намагається їй це дати. Зрозуміти настрій людини ми можемо за вирзом її обличчя, ритмом дихання, зовнішнім виглядом, жестами.

Сьогодні на заняття ви прийшли з кимось із вашої родини. Подумайте про цю людину, згадайте її настрій протягом останніх кількох днів, її слова. Відчуйте, що на душі у цієї людини. Чого б дуже хотілося їй? Чого вона дуже потребує зараз?

І приготуйте з пластиліну подарунок для цієї людини.

Подумайте, які слова ви скажете їй, коли будете вручати свій подарунок.

Настає момент, коли діти та батьки зустрічаються, знаходять собі окремі місця та передають один одному свої подарунки, спілкуються (15 хвилин), спираючись на запитання:

- Що це за подарунок?
 - Чому він є таким важливим?
 - Чому саме його вирішили обрати та подарувати?
- І традиційне коло зворотного зв'язку (15 хвилин):
- Як себе зараз почуваєте?
 - Що ви зараз відчуваєте?

Короткі підсумки

Перші кроки дитини у школі, досвід взаємодії з однолітками та вчителем, розгляд перших конфліктів чи ухвалення перших спільних рішень демонструє нам, наскільки ми готові дивитися один на одного з прийняттям, довірою та повагою.

І саме тоді стають у пригоді практики ненасильницького спілкування Маршалла Розенберга.

На етапі перших кроків у школі дуже важливо, щоб ми, як партнери, були в змозі розуміти свої потреби та почуття.

2.2. КРОКИ НАЗУСТРІЧ ОДИН ОДНОМУ

Особливу роль у формуванні довіри відіграють перші батьківські збори, які зазвичай проводять директор школи та психолог закладу. Важливо максимально реалістично («мовою фактів») розповісти про особливості шкільного дня дитини, пояснити особливості віку дітей, процесу адаптації та важливості домовитись про певні дії педагогів та батьків у перші місяці навчання. Це час, коли система «батьки — школа» тільки починає

формуватися. На цьому етапі багато відкритості й гнучкості, тому дуже важливо проговорити практику роботи з конфліктом у школі, коли конфлікт сприймається як спосіб поліпшення освітнього процесу.

Наступним кроком уже стають батьківські збори самого класу. Це час знайомства батьків з учителем, розв'язання організаційних питань, виникнення перших домовленостей, установлення «здорових» меж.

Чим чіткіше та гнучкіше будуть ці межі, тим комфортніше будуть почувати себе всі учасники освітнього процесу. До питання меж відносяться такі аспекти:

- ранкова пунктуальність;
- час на дзвінки та повідомлення (до уроків; про відсутність дитини; з робочих питань — з... і до...; відповідь на повідомлення в чаті після... будуть надані наступного дня);
- можливість перебування батьків у школі під час уроків;
- час і спосіб домовитись про індивідуальні консультації з учителем;
- канал групової комунікації та угода щодо тем та норм спілкування в чаті;
- угода щодо взаємодії взагалі тощо.

Коли ми говоримо про гнучкість меж, ми маємо на увазі насамперед наш намір: не примусити один одного жити за правилами, а прийняти домовленості щодо кордонів для забезпечення безпеки, комфорту, поваги для всіх.

Наскільки з перших днів ми готові дивитися один на одного з прийняттям та довірою, визнавати рівність один до одного, залежить якість партнерства між батьками та школою в майбутньому.

І тут важливо розглянути основні передумови формування прийняття, довіри та рівності.

Насамперед це наші («вчительські» та «батьківські») переконання, історії, які ми розповідаємо самі собі щодо майбутньої взаємодії.

Як ви вважаєте, що відбувається під час взаємодії батьків та вчителів, якщо вчитель вважає, що батьки є «небезпечними», як приклад, а батьки вважають, що вчителі — «необ'єктивні»?

Пропонуємо у цьому місці провести невеличку практику самосвідомлення (ідея належить Кетлін Макферран, США, сертифікованій тренерці з ненасильницької комунікації) власних історій, які є у вашій голові щодо будь-якої взаємодії.

Протягом 30 хвилин запишіть ваші відповіді на запитання (по 10 хвилин на кожне):

«Що я транслюю? Яку історію (вірування) про себе, дітей, батьків я несу в собі й виявляю своєю присутністю, невербальними проявами, інтонацією?»

Після того як зафіксуєте все, перегляньте написане, відповідаючи на запитання (15 хвилин): **«Що відбувається чи може статися, якщо діють саме такі вірування/переконання?»** І якщо те, що прийде вам в голову, вас не задовольнить, то переписіть/трансформуйте своє переконання/вірування.

Дайте собі час, щоб відстежити всі ваші думки, почуття у вашому серці, відчуття у вашому тілі. Закінчіть самоспостереження тоді, коли буде відчуття завершеності. Оформіть нові переконання/вірування записами на папері кожне переконання на окремому аркуші, читайте та міркуйте над ними час від часу.

Другий важливий аспект саморефлексії: Як я створюю умови, щоб почути всі потреби батьків?

І тут дієвими є відкриті запитання, короткі опитування, запитання на зворотний зв'язок, запитання про те, як люди почули ту чи іншу пропозицію.

Фіксування всіх головних потреб батьків у будь-якій ситуації дає змогу знайти рішення, які будуть стійкими та виконуваними максимальною більшістю. Якщо людина почуває себе почутою, вона готова й надалі співпрацювати.

І третій важливий аспект формування партнерства на цьому етапі: Як учитель висловлює свої потреби? Чи залишаються у батьків почуття поваги й рівності в цьому процесі? Наскільки це звучить не як вимога, а як запрошення до співпраці? Наскільки вчитель не використовує «силу над...»? Наскільки він транслює «силу з...»?

Як учитель реагує на заперечення та наявність різних позицій?

І при цьому як вчитель звертається до батьків: За іменем та про батькові? За іменем? На Ви? На ти? «Мама/тато (ім'я)»?

У якому із цих звернень більше рівності?

Зрозуміло, що кожна людина, яка колись навчалася в школі, вносить досвід свого шкільного дитинства у шкільне життя своєї дитини. Це стосується і батьків, і вчителів. У них ніби актуалізуються дві реальності: вони в школі у своєму дитинстві, їхня дитина/учителювання зараз у школі.

Батькам потрібен новий досвід перебування у школі, але вже як дорослих, батьків. Якщо мати цей нюанс на увазі, можна допомогти батьками «подорослішати» (це лише підтримка в усвідомленні їхньої нової ролі та адаптації в ній). Чим більше прийняття, підтримки та турботи отримують батьки на цьому етапі, тим більше вони зможуть побачити унікальність шкільної ситуації саме своєї дитини, усвідомити свою дорослу відповідальність за дитину та почати співпрацювати в її інтересах.

Перші батьківські збори у класі (60 хвилин)

Мета:

- інформування батьків щодо організації життя їхньої дитини у школі;
- знайомство батьків між собою;
- висловлення побажань щодо особливостей спілкування зі своєю дитиною (анкетування батьків).

1. Привітання: продовжіть речення (15 хвилин):

Мене звать..., за професією я..., працюю...

Коли я згадую свої шкільні роки, у мене виникає асоціація на слово «школа» — (слово/образ).

2. Інформаційне повідомлення від учителя щодо організаційних питань (15 хвилин)

Пояснення сенсів, які стоять за пропозиціями, дає можливість будувати та зміцнювати зв'язок, а відкриті запитання на кшталт: «Як вам це чути?», «Можливо, хочете щось запитати? Будь ласка», «Можливо, у вас будуть інші пропозиції, як зробити... Скажіть» тощо допоможуть цей зв'язок зробити двостороннім.

3. Руханка «Машина часу» (5 хвилин)

Мета: рефлексія шкільного досвіду.

Вправа дає можливість порухатися, підняти емоційний тонус, а також дізнатися більше про учасників групи, згуртуватися. Усі учасники, крім одного (ведучого), сідають на стільці таким чином, щоб утворити коло. Ведучий проговорює: «Вітер дме на того, хто... (називає щось, чого людина навчилася у школі і використовує упродовж життя). Усі учасники, кого стосується ознака, мають піднятися, знайти інший вільний стілець і сісти на нього. Той, хто лишився без стільця, стає ведучим, заходить до центру кола й проговорює далі: «Вітер дме на того, у кого...», і гра продовжується.

Пропозиції для гри, як приклад:

«Вітер дме на того, хто цього року хоча б раз переглядав географічну карту»,

...хто користується перекладачем онлайн;

...кому потрібно було знайти найкоротший шлях, і це вийшло;

...хто садив квіти;

...хто виправляв вдома електричну проводку;

...кому подобається поезія;

...хто використовує і сьогодні математику тощо.

4. «Батьківська мудрість» (20 хвилин)

Батьки об'єднуються в 4 групи та шукають відповіді на запитання та виконують завдання:

- Які традиції можна було б започаткувати в класі з 1 вересня на всі роки шкільного життя?

- Як відсвяткувати перше вересня разом із дітьми (мозковий штурм)?
- Напишіть свою батьківську настанову дітям щодо досягнення успіху в шкільному житті.
- Розподіліть відповідальність: хто що бере на себе.

5. Підбиття підсумків зборів (5 хвилин)

Назвіть свою сьогоднішню асоціацію на слово «школа».

Досвід роботи з конфліктами у початковій школі довів потребу розуміння таких аспектів:

| Батькам | Учителям початкових класів |
|---|--|
| Усвідомлення ролі батьків: «У школі ми є батьками, і для нас важлива безпека, комфорт та якість освіти нашої дитини» | Усвідомлення ролі вчителя: «Я працюю вчителем, моє завдання організувати безпечно та комфортно середовище та наповнити змістом освітній процес дитини» |
| Учитель, як і ваша дитина, і ви, починає навчальний рік з адаптації. Визнайте те, що вчитель знайде найкраще рішення, враховуючи інтереси всіх дітей. Дайте на це час | Хвилювання батьків за свою дитину — це природно, це почуття потреби визнання: «Так, дійсно. Хочеться, щоб дитині було як найкраще у школі?» |
| У класі 30 дітей, яких неможливо всіх одночасно посадити за першу парту. Висловіть свої побажання і прийміть, що вчитель, як і ви, стоїть на боці дітей | Поінформуйте дітей та дорослих про вашу практику пересаджування дітей у класі. Так ви забезпечите прозорість і рівність усіх дітей |
| Ведіть розмову тільки про свою дитину. Про інших дітей вчитель поговорить з їхніми батьками | Говоріть про дитину тільки з її батьками. Бережіть дитячі таємниці та репутацію дітей у класі |
| Домовляйтесь з учителем про час консультацій | Розкажіть батькам про зручний для вас час консультацій та спосіб домовитись про них |
| Говоріть віч-на-віч, бережіть репутацію один одного | Говоріть віч-на-віч, бережіть репутацію одне одного |
| З початком навчання у школі вчитель стає для дитини головною значущою особою. Стежте за тим, що дитина чує вдома про вчителя. Зберігаючи повагу до вчителя зараз, ви навчаєте своїх дітей поважати дорослих, і це зміцнить повагу дитини до вас, коли дитина подорослішає | Будь-яку критику на адресу дитини батьки можуть сприйняти як критику себе як особистості. Використовуйте правило «бутерброда», щоб поговорити з батьками дитини: «Що було добре? Що можна було б зробити по-іншому? Що зробити іще, щоб було краще?» |

| | |
|--|--|
| <p>Учитель — жива людина, яка має право на помилки. Якщо у вас виникне незадоволення ситуацією, яка склалася, спробуйте сформулювати відповідь на запитання у формі прохання: «Що, на вашу думку, має зробити вчитель/ка, щоб проблема вважалася розв'язаною». Це дасть більше ясності та впевненості, що саме можна зробити, і допоможе провести діалог із учителем</p> | <p>Будь-які дії людини — це спроба знайти шлях задовольнити свої потреби. Будь ласка, в ситуації, коли батьки учнів до вас звертаються з критикою, скажіть собі: «Ці стріли — не в мене особисто». Прохання батьків стосується лише виправлення ситуацію, що склалася. Це дасть можливість утримати ситуації та бути в змозі замість захисту шукати найкращі рішення</p> |
| <p>Будьте вільні від «ярликів» щодо вчителя, своєї дитини, інших дітей та їхніх батьків. Шукайте їх незадоволені потреби, слухайте, звіряйтесь, говоріть про свої. Шукайте можливості. Більше ясності між вами — більше комфорту для дитини</p> | <p>Будьте вільні від «ярликів», коли батьки чимось незадоволені. Шукайте їх незадоволені потреби, слухайте, звіряйтесь, говоріть про свої. Шукайте можливості. Більше ясності між вами — більше комфорту для дитини</p> |
| <p>У школі ваша дитина перебуває під захистом учителя, психологічної служби, адміністрації. Звертайтеся до них щодо будь-якого страху, щоб захистити свою дитину</p> | <p>Не хвилюйтеся, якщо батьки вважають за потрібне звернутися до шкільного психолога, заступника директора чи директора. Це можливість усім разом знайти найкращі стратегії для створення комфорту дитини у школі</p> |

Наприкінці вересня дуже важливо ще раз провести збори з батьками. Насамперед це можливість «звірити годинники»: як відбувається процес адаптації дитини, що йде так, а що потрібно переглянути. Оскільки спільнота класу лише формується, люди знайомляться, було б бажано проводити збори у колі та відповіді на всі запитання шукати за допомогою карток потреб.

Другі батьківські збори (наприкінці вересня — на початку жовтня) «Потреби як основа нашої людяності»

Мета:

Усвідомлення власних потреб під час супроводу навчання дитини, створення групової угоди батьків класу.

1. Привітання-знайомство (7 хвилин)

«Уже місяць як моя дитина школяр/школярка. Мій настрій у зв'язку з цим схожий на...»

2. «Міркуємо над своїми потребами» (13 хвилин)

На підлозі розкладені картки потреб. Батькам пропонується їх переглянути та записати свої особисті 3 потреби як відповідь на запитання: «Що мені важливо як батьку/матері, щоб

почувати себе комфортно у зв'язку з початком шкільного життя моєї дитини?»).

Після цього батькам пропонується спілкуватися за принципом «2–4–8»:

спочатку обговорити свої потреби в парі, визначити 3 спільні найголовніші;

потім їх представити іншій двійці, послухати їх та вже в четвірці обрати свої 3 спільні найголовніші.

Те саме зробити у вісімках.

Кожна вісімка останні 3 потреби кожному пише на окремому аркуші та розміщує на дошці.

Для фінального обговорення ми можемо мати від 3 до 9 потреб, які визначили саме ці батьки класу, щоб почувати себе комфортно у зв'язку із початком шкільного життя дитини.

Запитання для обговорення (1–3 репліки):

Які думки у вас виникають, коли ви бачите саме ці потреби?

3. Руханка «Апельсин» (5 хвилин)

Учасники стоять у колі. Ведучий тримає в руках апельсин. Він дає завдання: той, хто отримує апельсин, повинен назвати його можливу характеристику, наприклад померанчевий, круглий, смачний тощо, і кинути апельсин наступному гравцеві. Головна умова — придумувати швидко, щоб апельсин не затримувався довго в одних руках. Ця вправа допомагає побачити, що ідеї можуть надходити нескінченно, особливо після певного «ступору», коли здається, що варіантів більше немає. Спочатку звучать банальні та очевидні означення. Надалі учасники, щоб не повторюватись, вигадують найнеймовірніші ознаки: космічний, африканський, земляний, мій, золотий тощо. Гра демонструє усі можливості мозкового штурму.

4. Створення групової угоди (20 хвилин)

Учасники об'єднуються у 2 групи: «учителі» і «батьки» та протягом 10 хвилин генерують відповіді на запитання «Як зробити, щоб усі названі потреби були задоволені?»

Усі ідеї ретельно записуються на фліпчарті для подальшого ознайомлення.

Робота груп презентується.

Запитання до учасників:

- Чи є якісь запитання? Чи хочеться щось прояснити чи додати?
- Чи викликає щось спротив?
- Чи можемо ми всі ці ідеї прийняти і спробувати підписати угоду?

Якщо учасники дійшли згоди, їм пропонується її підписати.

5. Підбиття підсумків (5 хвилин)

Назвіть одне слово-асоціацію щодо нашої роботи сьогодні.

В Одеському ліцеї «Ланжеронівський» також була налагоджена освітня робота з батьками у форматі тематичної частини батьківських зборів.

Час сьогодні — одна з найцінніших речей, будь-які спроби запрошувати батьків на тренінги (не в межах одного класу) показували, що приходять 3–5 осіб, завжди ті самі. Це цінно, але хотілося би більшого зв'язку з батьками. І тоді було вирішено реструктурувати формат батьківських зборів.

У день зборів батькам було запропоновано на хвилини 30–40 спочатку завітати до актовій зали на тематичну частину зборів, а вже потім іти на класні збори.

Програма батьківських зборів розміщувалась на сайті школи та на стендах об'яв для батьків.

Шановні батьки!

Запрошуємо вас відвідати тематичну частину осінніх батьківських зборів, яка відбудеться в актовій залі школи.

| Класи | Дата, час | Тема зборів |
|--------------|---------------------|---|
| 1-ші класи | 17 жовтня, 17:00 | Виклики вікової кризи 7 років |
| 2–3-й класи | 17 жовтня, 18:00 | Як зберегти навчальну мотивацію дитини? Дитячі «не хочу», «не треба» |
| 4-ті класи | 18 жовтня, 17:00 | Як навчити дитину розпізнавати свої емоції? |
| 5-ті класи | 18 жовтня, 18:00 | Як навчити самостійно якісно навчатися? |
| 6–7-й класи | 19 жовтня, 17:00 | Сексуальне виховання підлітків |
| 8-мі класи | 19 жовтня, 18:00 | Форми психологічного захисту дитини |
| 9–11-й класи | 20 жовтня, 17:00 | Самоорганізація дитини, тайм-менеджмент |

Текст індивідуального запрошення, яке отримувала кожна родина у щоденниках своєї дитини, був таким:

Шановні

Кожен вік дитини неповторний та несе свої виклики для дорослих у побудові міцних стосунків із дитиною.

Саме тому ми запровадили тематичну частину батьківських зборів, яка дає змогу більш детально розглянути питання, актуальні для гармонійного розвитку дитини.

Запрошуємо Вас відвідати тематичну частину батьківських зборів на тему

« _____

_____ », яка відбудеться

_____ грудня 20__ року з 17:00 до 17:30 у актовій залі школи.

А вже о 17:30 ви будете в змозі продовжити батьківські збори в класі.

З повагою, адміністрація школи.

У когось може виникнути незгода: «Навіщо навчати батьків? Усі сьогодні грамотні, мають доступ до мережі Інтернет, самі знайдуть інформацію, якщо буде потреба».

Регулярні зустрічі — це форма побудови довіри: батьки частіше почали приходити на індивідуальні консультації до вчителів та практичного психолога. Крім того, це і можливість говорити «однією мовою», формувати спільну реальність, коли є єдине розуміння того, що відбувається.

Для батьків — це спроба переглянути свої стосунки з дитиною, отримати цінний досвід спілкування з іншими батьками та фахівцями.

Ще однією «фішкою» такої співпраці з батьками було те, що всі заходи проводились у дуеті: учитель з паралелі + практичний психолог. Протягом року кожен учитель мав можливість публічного виступу перед батьками, будь-які перекося в «заочній» репутації вчителів мали змогу вирівнятися. Такі іміджеві речі потім дуже позитивно впливали на побажання батьків, коли вчителям приходив час брати первачків: побажання батьків рівномірно розподілялися.

Програма зустрічей декількох років для батьків учнів початкової школи включає такі теми:

Тематика батьківських зборів

| | Вересень | Листопад | Січень | Березень | Травень |
|---------------------------------------|--|---|---|--|--|
| Для батьків учнів 1-х класів | Шляхи адаптації до навчання у школі | Виклики вікової кризи 7 років. Особливості мотивації, навчання та поведінки дитини 6 та 7 років | Стилі батьківського спілкування та їх вплив на якість адаптації | Емоційні прояви дитини як реакція на її незадоволені потреби | Як допомогти дитині стати успішним |
| | Ознайомлення батьків із планом роботи школи та класу на рік (у класах) | Як зберегти на-вчальну мотивацію дитини? Дитячі «не хочу», «не треба» | Соціальне «Я» дитини. Як говорити з дитиною про дружбу? Чому виникає суперництво? | Спілкування в дитячому колективі, шляхи подолання труднощів | Шляхи розвитку емоційно-вольової сфери дитини |
| Для батьків учнів 2–3-х класів | Як зберегти на-вчальну мотивацію дитини? | Які дії батьків погіршують статус дитини в колективі? | Потреби дитини віком 8–12 років | Дитина в дитячому колективі, шляхи розв'язання конфліктів | Розвиток творчих здібностей дитини |
| | Ознайомлення батьків із планом роботи школи та класу на рік (у класах) | Дитячі «не хочу», «не треба» | Нецензурна лексика в дитячому середовищі | Дитячі «не хочу», «не треба». Повага чи послух? Як будувати міцні стосунки з дитиною | Що таке надпредметні здібності? |
| Для батьків учнів 4-х класів | Чотири причини поганої поведінки дитини (протест, бажання уваги, помста, апатія) | Дитина в дитячому колективі (лідерські якості) | Медіабезпека дитини. Опція «батьківський контроль» | Нецензурна лексика в дитячому середовищі | Передумови успішної адаптації до середньої школи |
| | Ознайомлення батьків із планом роботи школи та класу на рік (у класах) | Як навчити самостійно якісно навчатися? | Обман, грубість, форми психологічного захисту дитини | Конфлікт: це позитив чи негатив? Як пройти через конфлікт цілим? | Передумови успішної адаптації до середньої школи |

В Одеському ліцеї «Ланжеронівський» з 2007 року друкується (є електронна версія) шкільна газета «Радар». Газета розповсюджується серед учнів школи за передплатою. Однією з форм співпраці з батьками стала пропозиція батькам готувати свої матеріали, друкуватися на її шпальтах. І такі батьки з'явилися у школі. А інші потім запропонували зустрічі для дітей із журналістами, треті — з письменниками. Отже, запрошення замість очікування, що «вони мають», щира зацікавленість і віра в те, що дійсно сприяє створенню атмосфери співпраці та безпеки у школі, призводить до позитивних змін.

Ось одна з таких публікацій.

Як по-справжньому здивувати свою дитину...

«Батько п'ятьох дітей із Британії Джастін Сміт завів власний канал на YouTube заради того, щоб більше спілкуватися зі своїми дітьми, яких складно відірвати від гаджетів.

Блогер із чоловіка виїшов успішний: уже після другого відео про нього написала місцева газета, а після четвертого — він ледве встигав відповідати на пропозиції щодо інтерв'ю».

Стаття про Джастіна трапилася мені якось випадково, і я подумала, що це гарна ідея, тому що, за словами Ейнштейна, «Найбільша дурість — це робити те ж саме і сподіватися на інший результат».

Багато речей щодо наших дітей ми продовжуємо робити за звичкою, хоч вони і не дають результат. Як часто ми чуємо від себе або інших: «Кажу, кажу, як об стінку горохом», «Кожен день те саме», «Нічого не допомагає». Так от, якщо благання, прохання, переконання, загрози та покарання на адресу моїх дітей перестають працювати, я пробую нові методи, щоб «вийти з колії». Такими прийомами користуються іноді переговірники для того, щоб ввести суперника у піддатливий стан. Виходить своєрідна дезорієнтація. Можливо, не етично щодо школи, наприклад, але іноді дуже необхідно.

Отже, кілька лайфхаків для батьків, щоб повеселитися самим, перестати хоч на деякий час псувати свої нерви та поповнити колекцію приємних спогадів у наших дітей про нас, батьків.

1. Разом пограти в комп'ютерну гру, якою так захоплена дитина. До речі, ця витівка може виявитися несподівано цікавою, і Ви самі зрозумієте, чому ж дитину не відірвати від цієї гри.

2. Завести блог на будь-яку тему. Почати знімати відео (демонстративно, так, щоб дитина це бачила), порадитися, як правильно оформити ютуб-канал і з'ясувати у дитини всі технічні деталі. А на запитання про те, коли ж буде вечера, відповісти, що пізніше, після того, як Ви знімете відео, змонтуйте його і викадаєте на канал.

3. Домовитися, що ви протягом місяця обіцяєте не злитися з приводу оцінок, якими б вони не були. Важливо стримати цю обіцянку, і результати можуть перевершити всі ваші очікування. Можливо, дитина, навпаки, почне спокійніше ставитися до процесу навчання, почне самостійно робити уроки та перестане гризти нігті. Повірте, протягом цього місяця нічого страшного не станеться. За місяць ви вирішите, як вам вести себе далі. А, може, вам сподобається, і ви вже ніколи не захочете повернутися до свого попереднього стану.

4. Вивчити сучасні слова і періодично вставляти їх у вашу мову під час спілкування з дитиною. Важливо робити це невимушено, щиро, так, як ніби ви усе життя користувалися цим терміном. Наприклад, ви знаєте, що таке «байт», «довенні», «пінролл», «флекс», «хайп» тощо? Ні? Гугл вам на допомогу.

Примітка від «Радару»: «Спільна мова» будує міцне підґрунтя довіри та відвертості, і «мода» на «сучасні слова» проходить, приходять інші слова. Водночас дитина наслідує нашу манеру говорити, особливо у дошкільному віці та початковій школі. І це відкриті можливості для впливу на лексичний склад мови дитини.

5. Записатися в секцію дитини на одне заняття (якщо це можливо). Можна заздалегідь домовитися з тренером і, не попереджаючи дитину, почати переодягатися і повідомити про це безпосередньо перед тренуванням. Минулого літа я так відвідала тренування дитини з великого тенісу. Ми грали разом, і я втомилася більше, ніж вона. Між іншим, після цього тренування я перестала нарікати, що дитина не грає так, як мені хочеться, тому що з боку давати цінні поради набагато легше, поки сама не спробувала.

6. Не піти один раз до школи, не попереджаючи про це дитину заздалегідь. Дозвольте дитині вранці встати, одягнутися, поснідати, зібрати рюкзак і практично вийти з дому. Повідомте дитині, що він сьогодні йде не до школи, а з вами в кафе пити ранковий чай. Якщо ви проводжаєте дитину до школи, то прийдіть до неї, а потім плавно поверніть в інший бік або пройдіть повз... Бажано заздалегідь обрешно з'ясувати, чи не планується щось дуже важливе в школі, наприклад, підсумкова контрольна або захід, або задача боргів. Ви лише уявіть собі щасливе обличчя вашої дитини! Ну, хіба це не варто того?!

Примітка від «Радару»: звірка з дитиною — найголовніший крок: чи нема в цей день чогось, що не можна пропускати.

7. Запропонувати почитати нестандартну літературу. Як приклад, можу навести дві книги: «Пес на ім'я Мані» Бодо Шефера або «Хроніка часів» Людмили Богуш. Дитина може із задоволенням прочитати ці книги, практично захлинаючись, навіть якщо читання — не його коник. У підсумку ви раді,

що дитина хоч щось почитала, а дитина отримає дуже важливі знання, які можуть стати в пригоді в житті.

8. З'ясувати топфрази, які ви вимовляєте, і вони дратують дитину. *Запишіть їх на великому аркуші, повісьте на стіну та пообіцяйте їх не вимовляти протягом найближчого місяця. Дайте право дитині вказувати на цей лист, якщо Ви свою обіцянку порушили.*

9. Скласти разом список із 10 бажань, можливо, самих божевільних, і поділитися ними один з одним.

10. Спитайте про пораду. *У кожної дитини є проблема, яка дратує батьків. Хтось довго одягається, хтось насилу встає, хтось не хоче ходити в секцію. Зачепіть близьку дитині тему і програйте його роль. А дитина нехай стане на час дорослою. Неначе вам важко ходити на роботу, рано вставати або ще що-небудь. Поцікавтеся у дитини, як, на її думку, ви можете розв'язати цю проблему. Існує ще дуже багато рішень, як здивувати дитину, змусити посміхнутися, повернути крапельку довіри та взаєморозуміння, а також поповнити скарбничку приємними спогадами.*

Навіщо це потрібно дитині? Ну, по-перше, спогади дитинства є особливо важливими та цінними. Вони рятують нас у дорослому віці у важкі хвилини. По-друге, дитина може подивитися на себе з боку і почати діяти по-іншому, саме так, як вам хотілося б.

Навіщо це нам, батькам? Як на мене, деякі із заходів — непогана профілактика захворювань, які ми отримуємо, коли нервуємо, і, зокрема, через те, що не можемо достукатися до наших дітей.

Бажаю повеселитися з дітьми на славу!

Олена Покась, мати учениці 6-В класу

Не менш цікавою формою роботи з батьками та дітьми може стати використання **методики творення культури миру «Сила добра»**, яка сформувалася на основі роботи із живими історіями книг «Запалювання свічок в темряві» (США, РУМ, 1964) та «Сила добра: історії про ненасилля та примирення (2014). Історії англійською, російською, чеченською, індонезійською і вже частково українською мовами можна побачити на сайті: <https://friendspeaceteams.org/ukrainian-story-collection/>

В Україні методика реалізується Одеською обласною групою медіації (керівник Інна Терещенко, координатори проекту в Україні Олена Мельник, Вікторія Александрова) за підтримки британської благодійної організації Peacebuilding UK з 2015 року.

Зібрані у цих книгах історії ґрунтуються на реальному досвіді реальних героїв, які пройшли через проблемну/конфліктну ситуацію або ситуацію морального вибору, обрали моделі поведінки в душі ненасилля та інших загальнолюдських моральних цінностей, що призвело до трансформації мислення, поведінки

та стосунків. Історії не пропагують будь-якої релігії, є універсальними для всіх людей.

Метою методики «Сила добра» є створення атмосфери уваги, співчуття, підтримки і співпраці у колективі, навчання людини зайняти гідне місце у соціумі через відкриття та розуміння себе, своїх можливостей та прийняття різноманіття інших для щасливого життя у міжкультурному просторі на основі загальнолюдських цінностей.

Користь методики для роботи з батьками полягає в тому, що вона:

- знімає бар'єри у комунікації, допомагає вибудувати довіру;
- дає можливість усвідомити власні стратегії поведінки у конфліктах чи ситуаціях морального вибору та, завдяки роботі у групі, знайти інші стратегії в душі ненасилля;
- сприяє переосмисленню якості стосунків у родинах, привертає увагу до потреб як рушійних сил нашої поведінки;
- наповнює ресурсом життєстійкості, особливо в період кризи, пов'язаної з карантинном тощо.

Історії методики, попри універсальну спроможність працювати як із дітьми, так і з дорослими, можуть стати метафоричним прологом для обговорення з батьками складних тем виховання, сприяти формуванню безпечного середовища у родині та в школі.

Для роботи методики в Україні успішну апробацію протягом 2015–2018 рр. пройшли оповідання як світової колекції «Сили добра», так і історії, зібрані українською командою програми:

1. «Новенька в школі», Керол Пассмор Керла (США)
2. «Анна і Курочка-Ряба», Рут Ханг Гефверт (Германія)
3. «Різдвяний ранок», Перл С. Бак (США)
4. «Сусіди», Саїд-Хамзат Нунуєв (Чечня)
5. «Проґавиш вогонь — не загасиш», Лев Толстой (Росія)
6. «Будинок, що побудувала любов», Вільям Прайс Догґаха (США)
7. «Експеримент справедливості», Байард Растін (США)
8. «Гіркий плід, що став солодким», Ася Вазаєва (Чечня)
9. «Мармелад», Ізабель Чемп Уолслі (США)
10. «Нитки», Дар'я Данілова (Україна)
11. «Воля до життя», Інна Іщук (Україна)
12. «Кирпич», Олександр Мацулевич (Україна)
13. «Похід за миром», Інґа Данільченко (Україна)
14. «Початок невідомого століття», Костянтин Паустановський (Росія)
15. «Паперова перемога», Людмила Уліцька (Росія)
16. «Лелеки», Ксенія Журба (Україна)

План-конспект заняття за розповіддю
«Дім, що збудувала любов»
(Сценарій розроблено Ольгою Личко-Парубочою,
тренером української команди «Сила добра»)

Мета: освоїти навички життєстійкості, сформувати почуття власної гідності та сили керувати обставинами свого життя.

Необхідні матеріали: аркуш формату А4, кольорові олівці, фольга.

| Етап заняття | Діяльність |
|---|--|
| Привітання/ проголошення програми заняття Знайомство учасників Очікування учасників Групова угода*, ** | Назвіть своє ім'я та розкажіть, будь ласка, про свої почуття, свій стан зараз. * Це можуть бути різні етапи роботи, але якщо учасники групи вже знайомі, то можна скоротити час на цей етап. ** Якщо групова угода була сформована раніше, про неї добре б було коротко нагадати |
| Вправа на згуртованість та формування довіри і безпеки | Вправи, що допоможуть впоратись зі стресом та неспокоєм (а також почуттям страху, хвилюванням, тривогами, переживаннями) і повернути внутрішній спокій і рівновагу. Пропонується повторювати вправи за тренером: З'єднані долони Toolbox Series 1: Alternate Hand Clasp with Debbie Augenthaler Метелик Toolbox Series 2: Butterfly Hug with Debbie Augenthaler Погладжування серця Toolbox Series 3: Chest Rub with Debbie Augenthaler Вправи спрямовані на те, щоб знайти контакт зі своїм тілом і самим собою, поєднавши духовну рівновагу з тілесною |
| Вправа-налаштування на тему оповідання | Ведучий пропонує учасникам поринути у світ почуттів і згадати, яке відчуття занурює кожного з них у дитинство (період від народження до 10–11 років). Пригадати, коли дитиною, вони почувалися в безпеці, відчували, що про них турбуються. Можливо, це запах лісу (хвої, моху, грибів), шум дерев над головою; можливо, це запах моря, шум хвиль, крики чайок; можливо, це шум і запах індустріального міста; можливо, це запах зораної землі, скошеної трави, бабусиних пиріжків тощо. Після завершення часу на роздуми учасники по черзі діляться своїми відчуттями |

| | |
|--|--|
| Читання розповіді | Виразне читання розповіді «Дім, що збудувала любов» https://friendspeaceteams.org/power-of-goodness/ |
| Рефлексія від почутого та власні розповіді | Поділіться, будь ласка, своїми враженнями від почутого оповідання? Який момент оповідання був для вас найважливіший? Чому? |
| Ресурсна вправа на закріплення теми оповідання | Вправа «Дім, де збуваються наші мрії та бажання» Учасникам пропонується уявити (інший варіант — намалювати) дім, де збуваються наші мрії та бажання. Який він? Де він знаходиться? Що навколо нього? Що всередині дому? Тощо. Учасники по черзі діляться розповідями (описами малюнка) про дім, де збуваються їхні мрії та бажання. Вправа. За допомогою фольги виготовити ключ для дому, де збуваються наші мрії та бажання. Учасники по черзі (за бажанням) висловлюють свої відчуття та емоції, діляться власними переживаннями щодо почутої розповіді та вправ у групі |
| Зворотний зв'язок. Завершення | Учасники по колу діляться своїми «дарами», які вони отримали від зустрічі сьогодні |

2.3. ПАРТНЕРСТВО В ПЕДАГОГІЧНОМУ КОЛЕКТИВІ

Цінним досвідом побудови партнерських стосунків між педагогами є система роботи творчих груп із підготовки до засідань педагогічної ради, організація засідань в інтерактивній формі.

Така форма співпраці дає можливість самим педагогам побудувати дружні стосунки, довіру, знайти нестандартні рішення, поступово створювати атмосферу, у якій твій голос чути, і він може впливати на загальношкільні рішення.

Підготовка до засідання педагогічної ради школи починається заздалегідь.

Приблизні теми виступів формуються у спеціальну таблицю, у яку пропонують учителям вносити свої ПІБ за бажанням. Коли групи за інтересами сформовані, починається підготовка. До засідання ради відбувається приблизно 3–4 зустрічі, з'ясовується план підготовки можливих досліджень середовища школи. Як приклад, наведемо тематику питань до засідання педагогічної

ради школи на тему «Недискримінаційний підхід в освітньому процесі. Протидія булінгу»:

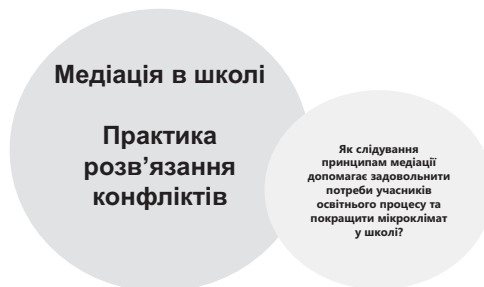
| | | | | | | | |
|---|---|---|---|--|--|--|---|
| Можливі види дискримінації у закладі освіти. Типи дітей, які не користуються повагою однолітків | Поняття булінгу. Дії вчителя. Створення алгоритму дій | Токсична мова і мова життя (як знижувати напругу у спілкуванні) | Щоденне спілкування, яке блокує співчуття | Визначення потреб інших як ключ до взаєморозуміння | Поняття ненасильства. Результати анкетування | Прохання та вимоги. Чому наші слова сприймають як звинувачення, образу, критику? | Медіаційний підхід в освітньому процесі |
|---|---|---|---|--|--|--|---|

На одному із цих питань хочеться зупинитися детальніше. Плідна співпраця ліцею «Ланжеронівський» з Одеською обласною групою медіації (керівник Інна Терещенко) протягом 12 років допомогла поступово почати формувати у школі «медіаційну культуру», складовими якої є розуміння природи конфлікту, його негативних та позитивних можливостей, утілення в життя принципів нейтральності, конфіденційності, добровольності, відповідальності сторін.

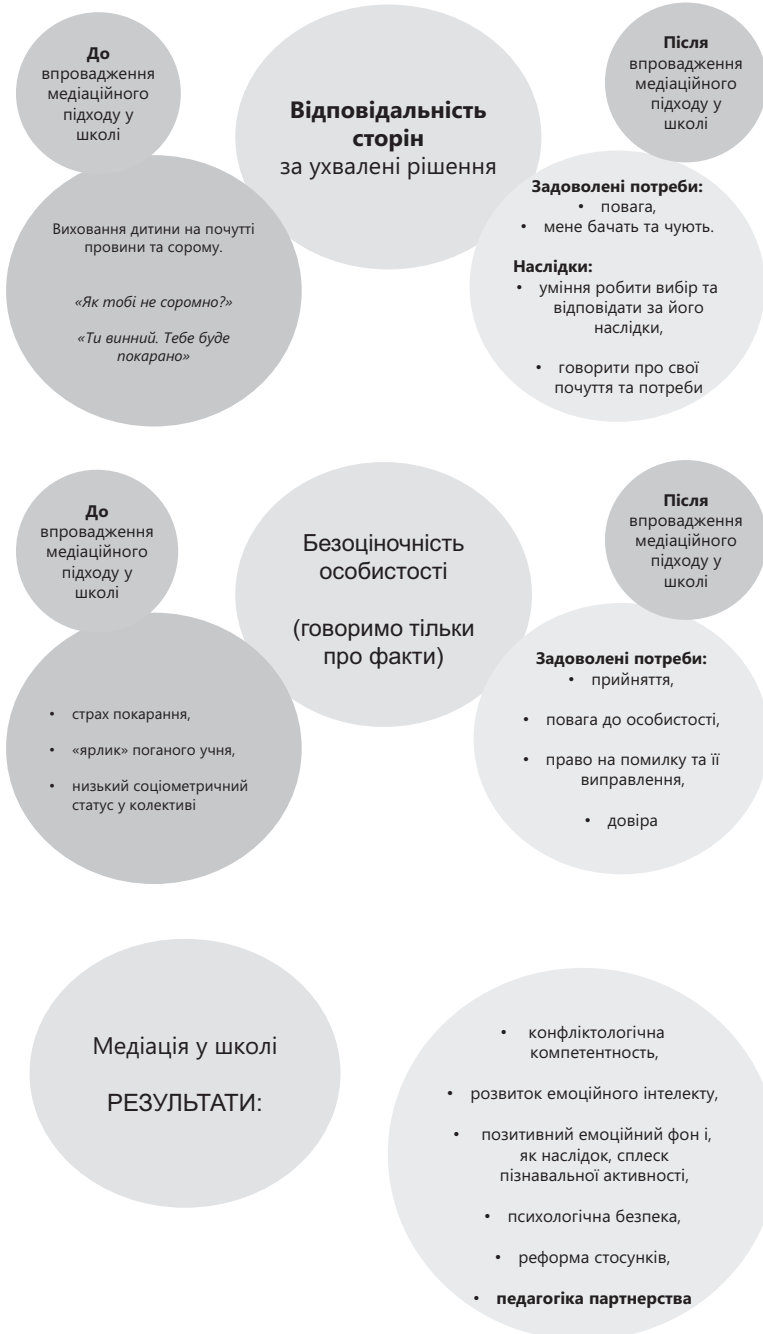
Тема ефективної комунікації та роботи з конфліктом стала головною темою психологічних семінарів для педагогів.

У ліцеї протягом шести років працювала «Медіація ровесників»: навчені учні створили систему посередництва у розв'язанні конфліктів за принципом «рівний – рівному». Для цих цілей був обладнаний спеціальний кабінет.

Головним лейтмотивом такої діяльності стало припущення: якщо вчителі зможуть слідувати тільки принципам медіації (для цього не обов'язково ставати професійними медіаторами), то освітнє середовище стане безпечнішим.







Медіація у школі
ВИКЛИКИ:

- наявність навченого координатора, який має повагу у дітей,
- відбір та навчання дітей-медіаторів (16 годин),
- презентації та тренінги для педагогів та батьків (8 годин),
- постійне делегування повноважень від дорослих,
- сприяння адміністрації, педагогів, батьків,
 - організація супервізії



Матеріал створено за результатами роботи Міжнародного форуму з медіації «Школа та медіація, як інструменти для покращення в учнівському середовищі» який провів Фонд Сідні Барто в рамках проекту «Медіація як рушійна сила до покращення учнівського середовища та поваги його членам». Проект реалізується Фондом спільно з ChildFund Development s.r.l. за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Федеративної Республіки Німеччини.

Ще один цікавий внесок зробили педагоги у дослідження взаємодії школи та родини. Творча група педагогів у складі С. П. Холопової, Т. О. Косевої, О. М. Мельник опрацювала результати анкетування батьків на тему «**Взаємодія школи та батьків у формуванні особистості учня**».

| Питання | Думки батьків та вчителів збігаються | Додатково |
|---|--|--|
| <p>1. Які прояви сімейного виховання та їх наслідки ускладнюють процес навчання та виховання дитини?</p> | <ol style="list-style-type: none"> 1. Діти переважані в різних секціях чи гуртках, утома дитини. 2. Батьки переважані роботою, не приділяють достатньої уваги дитині і, як наслідок, дитина не реагує на процес навчання та на певні ініціативи як учителя, так і вихователя. 3. Зайнятість батьків на роботі, ненормований графік. Брак часу у батьків, дитина залишається сам на сам з проблемою. Недостатність спілкування між дітьми та батьками. 4. Сварки у присутності дитини. 5. Матеріальний стан родини. 6. Авторитарний/авторитарний стиль поведінки батьків визначає поведінку дитини у школі (дитина очікує на крики та наказовий тон). 7. Насильство в родині. Реакції батьків на негативні оцінки. 8. Відсутність єдиної думки батьків, різні погляди на виховання дитини. 9. Різні види залежностей у батьків. 10. Позиція «Сидить у компа — то нехай». 11. Якщо дитину не хвалить, не цінують у родині. 12. Невиконання батьками прохань учителя. 13. Відкрите негативне ставлення батьків до вчителів, розмови про вчителя в присутності дитини. 14. Ігнорування правил, рекомендованих школою | <p>3 позиції вчителів: Гіперопіка батьків. Бажання батьків бачити свою дитину лідером. Батьки не відвідують батьківські збори. Невиконання батьками домовленостей, які були прийнятні на батьківських зборах. Непунктуальність батьків, що є прикладом для своїх дітей. Незнання дітьми правил етикету, особистої гігієни і тайм-менеджменту. Батьки не надають інформацію про успіхи дитини поза межами школи. Якщо батьки шукають винних замість того, щоб проаналізувати факти. Якщо батьки вимагають, аби дитина слухалась лише їх, тобто ставить свій авторитет вище за авторитет вчителя. Коли дитині багато дозволяють удома, вона не відчуває авторитету вчителя/вихователя, не має досвіду несхвалення власної поведінки. З боку батьків: Хвороби. Поява нового члена родини. Відсутність нормальних умов життя. Зміна місця проживання</p> |

| | | |
|--|---|--|
| <p>2. Які дії з боку батьків ускладнюють установлення контакту з родиною та дитиною</p> | <ol style="list-style-type: none"> 1. Піднесення дитини. 2. Принцип «дитина завжди права». 3. Деякі батьки не готові сприйняти негативну інформацію про свою дитину, дізнатися, яка дитина за межами дому. 4. Відстоювання своєї дитини навіть тоді, коли дитина не права. 5. Необ'єктивна оцінка дитини з боку батьків, моя дитина найкраща. 6. Позиція «Моя дитина — чудо, все інші його не варті». 7. «Сліпо» довіряють оцінці ситуації дитиною: «Моя дитина завжди права!». 8. Виправдання — «Це ж дитина». 9. Агресивна реакція батьків на будь-які заваження. 10. Навіювання дитині, що вона найкраща. 11. Намагання батьків контролювати всі дії дитини: вирішити конфлікт за свого сина, доньку. 12. Батьки більше довіряють своїй дитині, ніж педагогу. 13. Відсутність бажання. 14. Відсутність підтримки дій учителя з боку батьків. 15. Втручання батьків в роботу вчителя (вихователя) у присутності дітей. 16. Часто прикривають проступки дітей замість того, щоб розібратися в ситуації. 17. Надмірні вимоги до дитини | <p>На думку педагогів: Емоційний стан батьків. Виховання через почуття провини замість заохочення до самостійності. Рівень вихованості батьків. Втручання у виховання дітей бабусь та дідусів (інколи). Нещирість батьків (учителю — одне, вдома дітям — інше). Перекладання батьками своїх обов'язків щодо догляду за дитиною (наприклад, у разі хвороби). Коли батьки вимагають від дитини повну «доповідь» про шкільні новини.</p> <p>На думку батьків: Недовіра. Деспотизм, тиск на дитину. Непослідовність у вихованні. Встановлення таких життєвих стандартів, які відрізняються від вимог школи. Якщо батьки при вчителі «виховують» дитину</p> |
|--|---|--|

| | | |
|--|---|---|
| | <p>18. Завищені вимоги до педагога та знижені вимоги до дитини. Зневажливе ставлення батьків до пропозицій учителя.</p> <p>19. Батьки дозволяють дитині не виконувати домашнє завдання.</p> <p>20. Відсутність у батьків інтересу до навчання дитини.</p> <p>21. Позиція батьків, що дитину в школі ображають, а дитина завжди права.</p> <p>22. Цілеспрямоване створення негативного «образу» вчителя.</p> <p>23. Коли батьки вдома демонструють, що вчитель не має права, а дитина не зобов'язана</p> | |
| <p>3. Які дії педагогів ускладнюють їхню взаємодію з батьками</p> | <ol style="list-style-type: none"> 1. Небажання зрозуміти дитину, глибоко розібратись в конкретній ситуації. 2. Неувага до «дитячих» проблем, їх нерозуміння. 3. Ігнорування чи неповне розв'язання педагогами конфліктних ситуацій. 4. Обмаль спілкування. 5. «Ділове» ставлення особисто до кожного учня. 6. Замовчування педагогом конфлікту батьки повинні розуміти, що відбувається у класі. 7. «Нелюбов» до дітей. 8. Якщо педагоги не бажають прислухатися до прохань батьків. 9. Слова педагога: «Командувати будете/те у себе вдома». 10. Недопустимим є використання у своєму мовленні вислову: «Ви повинні!» | <p>Думка батьків</p> <p>Боязнь сказати батькам правду.</p> <p>Необхідно повторно роз'яснити вдома дитині те, що мав роз'яснити вчитель.</p> <p>Суворе ставлення.</p> <p>Зникнення у дітей бажання йти до школи.</p> <p>Кількість д/з.</p> <p>Підвищені вимоги.</p> <p>Важкі д/з, які виконують батьки, а не дитина.</p> <p>Підвищений тон.</p> <p>Поява «любимчиків» у класі</p> |

| | | |
|--|--|--|
| <p>4. Назвіть принаймні 5–10 болючих точок у взаємодії з батьками</p> | <p>11. Закритість родини не дає можливості вихователю встановити довірливі стосунки та зрозуміти причини поведінки учня. 12. Тільки негативна оцінка дитини. Різка критика. 13. Несправедливе ставлення до учнів, покарання. 14. Ненадання алгоритмів для виконання домашніх завдань. 15. Відсутність похвали, якщо дитина на неї заслуговує. 16. Несвоєчасне виставлення оцінок учителями. 17. Неконтактність педагогів</p> | |
| | <p>1. Міжособистісні конфлікти між учнями (конфлікти). 2. У разі виявлення конфліктних ситуацій між учнями батьки приймають сторону тільки своєї дитини, навіть якщо вона винна. 3. Зауваження дитині. 4. Поведінка на перервах. 5. Немає узгодженості дій. 6. Відсутність діалогу між педагогами та батьками. 7. Традиційне обвинувачення школи й учителів в усіх нещастях дитини. 8. Батьки розповідають дітям, як має працювати вчитель, а дитина говорить: «А мені мама казала не робити, не писати, не читати й так далі»</p> | <p>З позиції вчителів: Сприйняття вчителя (вихователя) як обслуговуючий персонал. Поведінка дитини після багатьох зауважень та скарг батькам не змінюється. Справи батьків чи родини важливіші за справи класу. Перекладають усю відповідальність за виховання дітей на педагогів. Нерозуміння певних правил і вимог. З позиції батьків: Різниця у віці між батьками та вчителями. Різні темпераменти, інтереси, погляди. Психологічний стан дитини як реакція на ігнорування проблем спілкування між дітьми. Ставлення до оцінок. Необхідність проведення активної позакласної роботи. Різне бачення дитини. Самостійне виконання дитиною домашнього завдання</p> |

Те, що стає явним, має тенденцію змінюватись. Педагоги не тільки ознайомилися з результатами анкетування, вони ще й розробили пам'ятки для себе та батьків.

**Пам'ятка для батьків
щодо конструктивної взаємодії школи та родини
й створення умов для гармонійного формування
особистості дитини у родині**

1. Попри різні життєві обставини, пам'ятайте, що майбутнє дитини залежить від сьогоднішнього дня та вашої турботи, підтримки та любові. Дитині потрібен час на адаптацію та розуміння змін у життєвих обставинах родини. Дитина все відчуває. Думайте про неї.

2. Своїми діями кожна людина прагне задовольнити свої певні потреби. Шукайте незадоволені потреби дитини, і ви знайдете ключ до поліпшення її емоційного стану та поведінки.

3. Дитина накопичує життєвий досвід завдяки спілкуванню із значущим дорослим; те, що сьогодні дитина робить разом із вами, завтра вона зможе робити це впевнено сама. У кожному віці дитини є життєві та навчальні уміння та навички, якими вона має оволодіти. Допоможіть їй оволодіти ними вчасно.

4. Пам'ятайте про негативний вплив на майбутнє дитини будь-якого насильства у родині.

5. Підтримка дитини — це не навіювання їй, що вона найкраща, а це постійний контакт та увага до почуттів і справ дитини, змістовно проведений разом час та батьківська любов.

6. Вірте у свою дитину, дайте можливість їй робити власні помилки та навчатися на них. Власний досвід розвиває дитину, дає змогу оволодіти конструктивними моделями поведінки. Покроковий контроль не дає бажаного результату, а викликає негативні емоційні прояви (страх, гнів, непослух, маніпулювання тощо).

7. Допоможіть дитині самовизначитися через участь у різних творчих або інтелектуальних випробуваннях. Надайте інформацію у школу, де за її межами дитина успішна.

У взаємодії зі школою

1. Єдність вимог школи та батьків насамперед сприяють формуванню та розвитку особистості. Правила поведінки та розпорядок роботи в школі чинний як для дітей, так і для їхніх батьків.

2. Ставте реальні вимоги до дитини, враховуйте її можливості та бажання, прислухайтеся до рекомендацій педагогів. Керуйтеся інтересом та успішністю дитини під час вибору додаткових занять поза межами школи. Не реалізуйте свої амбіції та впоодобання через дитину.

4. Виключайте негативні розмови про школу та педагогів у присутності дітей. Руйнування авторитету педагога та вимог школи сьогодні — шлях до руйнування вашого авторитету завтра. Якщо ви почули щось неприємне, візьміть час, щоб обдумати слова вчителя. Можливо, ви відчуєте свою дитину по-іншому.

5. Візьміть до уваги, що участь батьків у батьківських зборах допомагає зрозуміти обставини перебування дитини у шкільній спільноті, познайомитися з учителями, отримати індивідуальні поради щодо розвитку дитини.

6. Намагайтесь узгоджувати з педагогами час і місце спілкування щодо вашої дитини, за винятком негайних питань.

7. Згідно з програмою Міністерства освіти та науки України, усі навчальні предмети в школі «важливі». Не поділяйте шкільні проблеми за ознакою важливості.

8. Своєчасність надання довідок — це не примха школи, а обов'язок батьків.

**Пам'ятка для педагогів
щодо конструктивної взаємодії школи та родини
й створення умов для гармонійного формування
особистості дитини в школі**

1. Завжди стійте на захисті прав кожної дитини:

- будьте об'єктивним та нейтральними у конфліктних ситуаціях між дітьми;
- усвідомлюйте свою роль, межі педагогічного втручання та його наслідки для розв'язання конфлікту;
- пам'ятайте, що у конфліктній ситуації важливо, щоб діти усвідомили свою відповідальність, а не почуття провини.

2. Розглядайте складні шкільні ситуації насамперед із дитиною. Тільки потім ви самі або дитина нехай розповість батькам про подію та ваше спільне рішення.

3. Спостерігайте за дитиною, аналізуйте зміни її поведінки та настрою. З'ясовуйте причини таких змін із батьками. Поговоріть із дитиною, підтримуйте її.

4. Прагніть отримувати більше інформації про життєві обставини дитини. Не для того, щоб жаліти дитину, а для того, щоб, можливо, стати для неї підтримкою.

5. Ставте під сумнів своє сприйняття дитини. Інколи дивіться на неї як першого разу. Можливо, вона інша. Ставтесь до дитини як до особистості, а не судіть за оцінками та вашим ставленням до її батьків.

6. Не вішайте ярлики та не налаштовуйте дітей класу проти однієї дитини. Допоможіть дитині зайняти своє місце в дитячому колективі та відкрити свої таланти.

7. Пам'ятайте, що своїми діями кожна людина прагне задовольнити свої певні потреби. Шукайте незадоволені потреби дитини, і ви знайдете ключ до полішення її емоційного стану та поведінки.

8. Створіть умови, рівні для всіх дітей, для їхнього розвитку та співіснування у класі.

9. У разі викриття фактів насильства у родині, негайно інформуйте директора школи.

З батьками

1. Створіть із батьками єдині вимоги до всіх, дотримуйтесь їх. Тільки у співдружності з батьками можна домогтися певних результатів.

2. Зробіть батьківські збори місцем психолого-педагогічної просвіти батьків. Змініть формат батьківських зборів. Кожна зустріч повинна стати для батьків корисною і результативною.

3. Під час розмови з батьками оперуйте тільки фактами, дайте можливість батькам висловитися, почуйте потреби, які стоять за словами батьків. Не користуйтеся авторитарним стилем спілкування.

4. Готуючись до зустрічі з батьками учня, пам'ятайте, що батьки хочуть почути не тільки проблеми, але насамперед добре, що дає шанс на майбутнє. Для батьків їхні діти найдорожчі.

5. Намагайтесь узгоджувати з батьками час і місце спілкування щодо вашої дитини, за винятком розв'язання нагальних питань.

6. Не обговорюйте дії дитини та її батьків з іншими дітьми та батьками класу. Бережіть гідність дітей та їхніх батьків.

7. Змініть риторичку «ви повинні» на «вам пропонується» у всіх можливих ситуаціях.

Системний підхід до розгляду питання партнерства з батьками у школі простежується в тому, що над цим питанням школа працює не разово, а протягом декількох років воно розглядається на засіданнях педраді.

Пропонуємо інтерактивний формат розглядання питання партнерства з батьками на засіданні педради.

«Колейдоскоп»

(час проведення — 60 хвилин)

Мета: з'ясувати актуальні потреби всіх учасників освітнього процесу та можливості і шляхи їх задоволення.

Обладнання: 6 столів, стільці за кількістю учасників навколо 6 столів, різнокольорові «метелики» (дорівнює кількості різних кольорів), 6–12 маркерів, 6 аркушів для фліпчарту тощо.

Перебіг заходу

В актовій залі розташовані 6 столів зі стільцями навколо них. Педагогів на вході до зали зустрічає ведучий та пропонує обрати «метелика з папиру» будь-якого кольору та зайняти місце за столом із тим самим кольором.

На столи викладаються картки з назвою ролей, які протягом заходу будуть виконувати педагоги:

1-ий стіл. Учителі середньої та старшої школи.

2-ий стіл. Учні середньої та старшої школи.

3-ий стіл. Батьки середньої та старшої школи.

4-ий стіл. Учителі молодшої школи.

5-ий стіл. Учні молодшої школи.

6-ий стіл. Батьки молодшої школи.

Потрібно врахувати, щоб для зручності столи 1–2–3 стояли в одній зоні, а столи 4–5–6 — в іншій.

Інструкція

На ваших столах є аркуші фліпчарту. Наприклад,

| | | |
|---|--|--|
| <i>Учителі середньої та старшої школи</i> | <i>Учні середньої та старшої школи</i> | <i>Батьки середньої та старшої школи</i> |
|---|--|--|

У першому стовпчику має бути назва ролі, яку виконує група за столом, у двох наступних — інші ролі. Робота буде відбуватися в межах молодшої школи (столі 4–5–6), середньої та старшої школи (1–2–3).

Завдання учасникам. Уявіть що ви є, наприклад, учителями середньої та старшої школи. Увійдіть у роль, подумайте, обговоріть та запишіть у першому стовпчику свої найголовніші потреби у процесі налагодження співпраці з батьками та дітьми. На це у вас 15 хвилин.

За 15 хвилин аркуші передаються за рухом годинникової стрілки на інший стіл.

Зараз ви отримали аркуш потреб від.... Будь ласка, обговоріть їх та поміркуйте, що ви готові зробити, щоб допомогти задовольнити ці потреби. Запишіть у своєму стовпчику ваші відповіді.

За 15 хвилин аркуші передаються за рухом годинникової стрілки на інший стіл.

Зараз ви отримали аркуш потреб від.... Будь ласка, обговоріть їх та поміркуйте, що ви готові зробити, щоб допомогти задовольнити ці потреби. Запишіть у своєму стовпчику ваші відповіді.

За 15 хвилин аркуш повертається на стіл, з якого все починалося.

Подивіться на всі записи і дайте відповіді на запитання та виконайте завдання.

- Для яких потреб/прохань були знайдені стратегії їх задоволення?
- Які потреби/прохання потребують додаткових дій? Яких саме?
- Підготуйте публічне звернення до 2-х інших категорій учасників у форматі прохань, не вимог, орієнтуючись на те, що вони вже позначили як реально виконуване.
- Запишіть пропозиції до проекту рішення засідання педради: Що робити? Коли? Відповідальний?

Нижче наведено напрацювання групи батьків учнів молодших класів та їх звернення до вчителів та учнів.

| Потреби батьків молодших класів | Учителі можуть зробити це: | Діти можуть зробити це: |
|---|---|--|
| Взаєморозуміння Безпечні умови перебування дитини у школі Дозування домашніх завдань Компетентність педагогічного колективу Психологічна допомога/ підтримка дітям та батькам Сучасне обладнання Заміна батьківських зборів індивідуальними консультаціями Електронний щоденник/журнал | Чітко організований навчальний процес (розклад, конкретні д/з без допомоги батьків, чіткі критерії оцінювання) Чергування на перервах, правила поведінки для дітей під час уроків та перерв 1/3 д/з від класної роботи Самоосвіта (відвідування вебінарів, семінарів, тренінгів, участь у педагогічних конкурсах) Активна робота психолога та соціального педагога, консультації Зміна форм батьківських зборів (загальні на індивідуальні консультації за графіком) Своєчасне виставлення оцінок | Кажу правду батькам і вчителям Уважно слухаю вчителя Захищаю тих, хто потребує підтримки та захисту Бережу шкільне майно Говорю про свої потреби батькам та вчителям |

2.4. СОЦІАЛЬНІ ПРОЄКТИ ЯК ДОБРОВОЛІЙНИЙ ІМПУЛЬС ДО ПОБУДОВИ СТОСУНКІВ

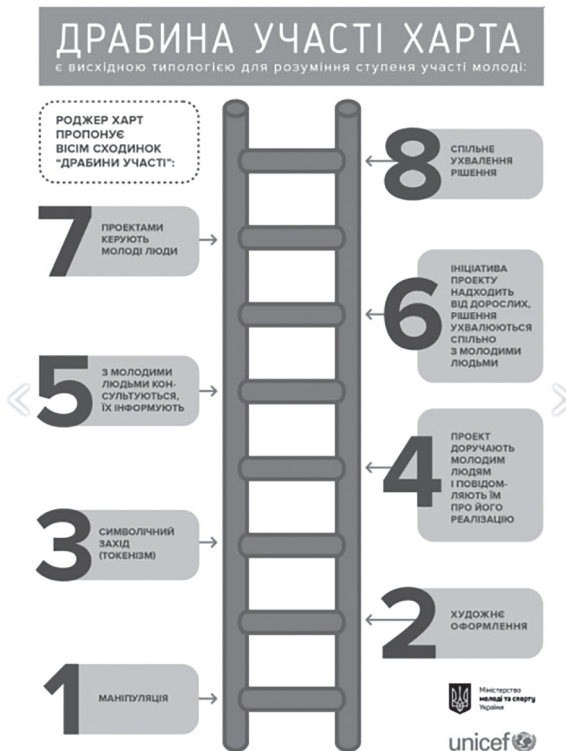
Соціальне проектування — це практична діяльність, яка спрямована на перетворення, трансформацію та розв’язання виявлених соціальних проблем шляхом залучення всіх зацікавлених сторін.

Соціальне проектування відповідає на запитання:

- Які цінності є для нас спільними?
- Чи є у вас час/сила/влада робити свій внесок у суспільне благо?
- Як ми можемо прийняти свою різність і співпрацювати?
- Наскільки і як ми можемо домовлятися?

Соціальне проектування у школі — це важлива ділянка виховної роботи. В Одеському ліцеї «Ланжеронівський» спочатку соціальні проєкти створювались за технологією *Public Achievement*, потім — за технологією «Молодіжний банк».

Головною методологією розуміння, що саме ми називаємо партнерством, можна назвати «Драбину участі» Роджера Харта.



Як ми розуміємо, у контексті партнерства тільки сходинок 7–8 мають різні ступені розділеної відповідальності.

Іноколи доводиться чути, що діти не можуть знайти ідеї чи батьки нічого не пропонують, не беруть на себе відповідальності.

Нам здається, що не має значення, хто запропонував ідею. Коли ми виносимо її на розгляд спільноти батьків і дітей (молодшої школи, зокрема), то ця ідея буде змінюватись і адаптуватись до умов, можливостей людей, часу тощо. І те, якою вона стане, може значно відрізнятись від того, з чого починалось обговорення, але залученість виросте в рази.

Головні запитання, які варто виносити для опрацювання ідей соціальних проєктів:

1. Яке явище ми хочемо змінити?
2. Що є причиною цього явища? Чому так сталося?
3. Що ми можемо робити, щоб впливати саме на причини цього явища?
4. Перевіряєм кожну пропозицію, чи дійсно вона впливає на причини.

Потім складаємо план діяльності та визначаємо терміни та відповідальних.

Не слід також забувати, що підбиття підсумків та святкування є дуже важливою складовою соціального проєкту. Ці етапи, начебто, допомагають повернути енергію, яку витрачено на роботу над проєктом, відновитися та бути готовим до подальших дій.

Традиційно в Одеському ліцеї «Ланжеронівський» кожен клас (з 3-го по 10-й) протягом року працює над одним соціальним проєктом (тривало) та краєзнавчим проєктом (2–4 тижні).

Серед соціальних наведемо, як приклад, загальношкільні проєкти:

- благодійні ярмарки (кошти йдуть на допомогу онкохворим дітям та дітям Мольницького дитячого будинку);
- шкільна газета «Радар» (зароблені на передплаті кошти йдуть на потреби благодійності);
- проєкт «Здай макулатуру — посади троянду» дав можливість прикрасити територію школи трояндами, голландськими тюльпанами та іншими рідкісними кущами та деревами, проєкти окремих класів;
- «Вишиванка для героя» (родини по черзі вишивали, а потім готову вишиванку передали у шпиталі воїну АТО);
- «Команда мирного урегулювання конфлікту» (навчені діти-медіатори допомагали учням у стані конфлікту порозумітись);
- «Рука дружби» (учні ставили вистави, з якими відвідували реабілітаційний центр для хворих дітей);

- Екологічні проекти «Квіти шкільного підвіконня», «Посади своє дерево», «Здай батарейку на утилізацію», «Допомога тваринам, які живуть на вулиці», «Сортуємо сміття — рятуємо життя».

Драбина участі працює не лише для залученості учнів, її вплив також поширюється на взаємодію з батьками. Потреба бути побаченим у рівності, щире персональне звернення за ідеями, організація простору (місце/ZOOM і час) розширюють початкову ідею та роблять її цікавою для тих, хто був залучений до розроблення.

2.5. ПАРТНЕРСТВО В ДІЇ

Партнерство в дії — це:

- готовність шукати найкращі рішення для всіх;
- створені умови, щоб голос кожного було чути;
- націленість на результат;
- надання та отримання зворотного зв'язку за запитом.

У цьому розділі хочемо поділитися напрацюваннями **проєкту «Партнерство в дії»**.

Одеська обласна група медіації, КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради», громадська організація «Благодаріння», Програмний офіс в Україні Форуму громадянської служби миру (*forumZFD*) спільно реалізували пілотний проєкт «Партнерство в дії. Пілотна модель партнерства в Новій українській школі».

Головна мета проєкту полягала у розробленні пілотної моделі партнерства у Новій Українській школі через навчання нових принципів співпраці у ЗЗСО та її апробацію на досвіді команд п'яти ЗЗСО Одеської області.

Проєкт покликаний дати відповідь на запитання: «Як реалізувати принципи педагогіки партнерства на практиці?»

Проєкт був спрямований на досягнення таких результатів:

а) розроблення інструментів побудови партнерства в школі на засадах ненасилля;

б) навчання в організації та проведенні діалогів, уміння висловлювати власні думки, емоції, потреби та вміння відчувати та чути думки, емоції та потреби інших;

в) установалення горизонтальних взаємин для виконання спільних завдань, спрямованих на підвищення ефективності освітнього процесу в школі, спроможність делегувати владу, ділитися відповідальністю;

г) створення дієвої моделі соціального партнерства між освітянами, батьками та учнями.

Перед тим, як проєкт почав реалізовуватися, був проведений системний конфлікт-аналіз явища «партнерство» через розуміння того, що поведінка людей у конфлікті та способи його розв'язання є індикатором якості партнерства (*схема 1*).

Партнери — це всі учасники освітнього процесу.

Учасниками проєкту були команди п'яти шкіл Одеської області:

Новоборисівська ЗОШ I–III ступенів

Малодолінська ЗОШ I–III ступенів

Великомихайлівська опорна ЗОШ I–III ступенів

Біляєвська ЗОШ № 2 I–III ступенів

Авторська школа ім. М.П. Гузика м. Южний

Тренери проєкту:

Олена Мельник, практичний психолог, медіатор, тренер Одеської обласної групи медіації, авторка проєкту

Ольга Склярова, психолог, медіатор, член Одеської обласної груп медіації

Сергій Хиль, психолог, медіатор, керівник ГО «Благодаріння», член Одеської групи медіації

Інна Терещенко, Голова Правління ООГМ

Партнери проєкту:

Forum ZFD

Zornitsa Popova-Glodzhani, forumZFD Programme Director Ukraine

Oleksa Stasevych, Project Officer forumZFD Programme Ukraine

Aziz Demirdzhaiev, Project Officer forumZFD Programme Ukraine

Svitlana Prishchenko

КВЗО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради»

Оксана Левчишена, керівник кафедри освітньої політики

Одеська обласна група медіації:

Інна Терещенко, керівник організації

ГО «Благодаріння»

Сергій Хиль, керівник організації

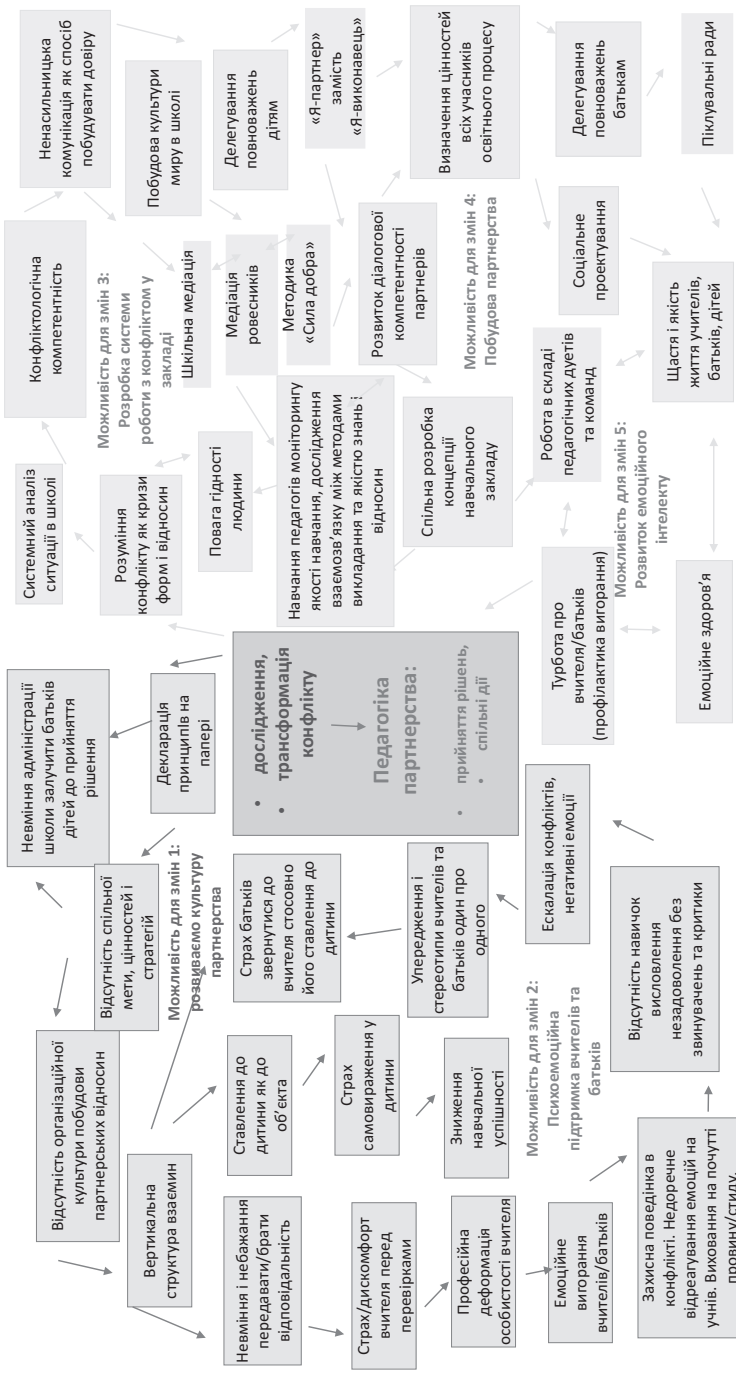


Схема 1. Системний конфлікт-аналіз педагогіки партнерства. Автор О. Мельник

Коментарі до схеми 1.

1. Фактори, які розташовані ліворуч — це фактори, які підтримують високу ймовірність виникнення/ продовження/ескалації конфлікту та припинення його у силовий спосіб (придушення, звинувачення, перекладення відповідальності, покарання тощо).

2. Фактори, які розташовані праворуч — це рушійні сила на підтримку партнерства, фактори, які унеможливають ймовірність припинення конфлікту у силовий спосіб та змінюють ставлення до конфлікту як до можливості побудувати стосунки на іншому рівні. Крім цього, ці фактори є кроками до побудови партнерства в організації.

3. Усі фактори потрібно розглядати комплексно (як ліворуч, так і праворуч), і на перетині декількох факторів виникають напрям, стратегія, дія, запровадивши які можна викоринити фактори, які руйнують (ліворуч), та посилити фактори, які вже існують, але потребують розвитку (праворуч) через точки «Можливість для змін».

Системний аналіз будь-якого явища (напрацювання факторів, які ослаблюють/посилюють явище) дає змогу шукати найефективніші стратегії розвитку. Системний аналіз «педагогіки партнерства» став дієвим підґрунтям для складання дизайну проекту та програми проектних заходів.

Проект складався із 4 етапів.

I етап проекту. Було проведено триденний семінар для шкільних команд у складі директора/заступника директора, практичного психолога/соціального педагога та трьох учителів різних ланок) у кількості шести осіб від кожної з п'яти шкіл Одеської області на тему «Педагогіка партнерства. Робота з конфліктом у школах. Підходи та принципи» (програма додається, додаток 1).

Інструменти, які отримали педагоги:

1. Системний аналіз конфлікту (методологія від форуму ZFD).
2. Картографія конфлікту (методологія Х. Корнеліус і Ш. Фейр).
3. Комунікативна модель партнерства засобами, які ґрунтуються на ненасильницькому спілкуванні М. Розенберга.

4. Діалог (базується на методології ненасильницької комунікації М. Розенберга).

5. Матриця партнерства (створена внаслідок дискусій у групах під час семінару; *схема 2*), яка включає 12 критеріїв побудови партнерства в закладі:

1. Свобода та участь у прийнятті рішень.
2. Відкритість до взаємодії.
3. Визначені цінності.
4. Наявність ідеї, яка об'єднує, місія школи.

5. Наявність еволюційної мети закладу.
6. Групова угода.
7. Повага до прав людини.
8. Якість комунікації.
9. Розподілена відповідальність.
10. Конструктивна поведінка в конфлікті.
11. Націленість на розвиток усіх.
12. Соціальне проектування.

Коментарі до схеми 2.

1. Критерії сформулювалися та допрацьовувалися протягом двох триденних семінарів за участю батьків, учителів та дітей.

2. Усі критерії мають конкретні форми практичного втілення.

3. Коли формулювали критерії, то уявляли, що партнерство вже встановлене. Тому «Матрицю партнерства» потрібно розглядати як покрокову програму практичного втілення ідей партнерства (річний цикл із переглядом пропозицій щодо поліпшення щороку перед складанням плану роботи на майбутній рік).

4. «Матриця партнерства» має універсальний характер. Вона може бути втілена в закладі освіти загалом, у окремому класі (має характер профілактики булінгу), у будь-якій організації, для створення коаліції організації тощо.

5. Якщо всі пункти «Матриці партнерства» реалізовано, то, дійсно, можна вважати, що учасники освітнього процесу — партнери.

6. «Матриця партнерства» розпочинається з пункту «Свобода та участь в ухваленні рішень», що означає добровільну участь, а завершується «Соціальним партнерством», яке є індикатором та «перевіркою на практиці» того, як учасники навчилися бути партнерами.

Процес побудови партнерства (за напрямками залучення Сенді Хаербакера) складається із чотирьох етапів:

- дослідження ситуації у закладі;
- трансформація конфліктів (оволодіння підходами та методами розв'язання конфліктів);
- спільне ухвалення рішень;
- партнерські дії.

Цієї логіки й дотримувалися. На семінарі визначили, що будемо досліджувати в освітньому просторі (12 критеріїв). Тепер потрібно було розробити інструментарій дослідження. Так з'явилася **Методика самооцінювання стану партнерства в закладі освіти (додаток 4)**.

Потягом двох тижнів анкетування у школах пройшли 67 батьків, 91 учень, 66 учителів. У період між семінарами шкільні команди розробляли власні програми тренінгів для педагогів, батьків, учнів, працювали над упровадженням діалогової моделі

спілкування, яка ґрунтується на виявленні власних потреб та потреб співрозмовника, проводили анкетування щодо оцінювання якості партнерства у закладі.



Схема 2. Матриця партнерства

II етап проєкту

Відбувся другий триденний семінар для шкільних команд у складі представника адміністрації, учителів, батьків та учнів старших класів у пропорційній кількості шести осіб від кожної з п'яти шкіл на тему «Соціальне партнерство і розподілена відповідальність. Школа для кожного» (програма додається; додаток 2).

Інструменти, які отримали педагоги:

1. Публічні звернення (уміння говорити про факти, почуття, потреби та звертатися з проханням замість вимог і претензій (за методикою ненасильницької комунікації М. Розенберга).

2. Життєвий цикл партнерства (інфографіка є напрацюванням учасників семінару; *схема 3*).

3. Розуміння потреби визначати цінності, які нас об'єднують (у семінарі використовували методику *Values Ukraine*, «Гра сенсів» Вікторії Андрієвської, керівника проєкту *Happy Ukraine*).

4. Хто ми є одне одному? (інфографіка є напрацюванням учасників семінару; *схема 4*).

5. Комунікативні перешкоди партнерства (інфографіка; *схема 5*).

6. Аналіз графіків партнерства у закладах (кожна школа отримала власний графік, працювала з ним, складала першочергові кроки).

На III етапі реалізації проєкту шкільні команди розпочали впровадження визначених засад партнерства у своїх закладах: провели семінари з батьками/учнями/учителями, організували діалог між усіма представниками освітнього процесу щодо визначення першочергових кроків, які необхідні у закладі для побудови партнерських стосунків. Організатори проєкту тоді проводили онлайн-нове консультування.

IV етап проєкту. Проводиться круглий стіл для освітян Одеської області (*додаток 3*).

Завдання круглого столу — презентувати спільноті напрацювання пілотного процесу (інфографіка, діагностичні анкети, плани першочергових кроків закладів тощо) та визначити шляхи, якими партнерство як головний принцип сучасної школи може бути реалізовано на практиці.

Результати проєкту:

1) сформульовано головні критерії партнерства в освітньому середовищі;

2) розроблено методику оцінювання якості партнерства в організації;

3) отримано об'єктивні результати оцінювання якості партнерства в кожній школі – учасниці проєкту, є розуміння підводних каменів і бар'єрів у встановленні партнерства;

4) дітей та батьків визнано як рівних партнерів: «нічого не можна впроваджувати для них без них»;

5) розроблено інфографіку проєкту, яка є універсальною та інноваційною;

6) як результат — поліпшився емоційний стан учасників проєкту та практична цінність проєкту дістала високу оцінку.



Це видання було розроблено в межах проєкту "Партнерство в дії". Пілотна модель партнерства у Новій Українській школі¹, який співфінансується Форумом громадянської служби миру (forumZFD) та спільно впроваджується ГО «Благодаріння», Одеською обласною групою медіації, КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради, і Програмним офісом Форуму громадянської служби миру (forumZFD) в Україні.

Схема 3. Життєвий цикл партнерства



Це видання було розроблено в межах проєкту "Партнерство в дії". Пілотна модель партнерства у Новій Українській школі", який співфінансується Форумом громадянської служби миру (forumZFD) та спільно впроваджується ГО «Благодариння»; Одеською обласною групою медіації, КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради, і Програмним офісом Форуму громадянської служби миру (forumZFD) в Україні.

Схема 4. Колесо взаємодії

КОМУНІКАТИВНІ ПЕРЕШКОДИ ПАРТНЕРСТВА

Пілотний проєкт «Партнерство в дії»

© Ольга Мельник, Використані зображення з книги М. Гейлсберга "Люди жінки. Невисловлені картини".

Переконавання, що ми повинні "виправити" ситуацію, знати відповідь на всі питання, що інші повинні відчувати себе краще.

Переконавання, що щось не так з іншими.



Іноді ми дивимося на людей, але ми не з ними, не чуємо їх, тому що ми перевіряємо наші гіпотези чи офіційно людей та їхні звички.

Емпатія - це спроба поділитися на ситуацію очима іншої людини.

Емпатія - це щирий намір будувати зв'язок з іншою людиною.

Емпатія - це коли ви побуваєте упереконанні думок та суджень щодо себе та свого співорозмовника.

Емпатія - це час та місце, які потрібні людині, щоб повністю виразити себе та усвідомити власні почуття й потреби.

Кожен з нас має унікальне бачення ситуації.

Що зважає почути іншого та стати партнерами?

Іноді наша увага зосереджена на впорядкованій, інтелектуальній структурі неврівноваженості, а не на тому, чого ми та інші потребуємо, проте не отримуємо під час розмови.



Не стримувати все сказане щодо себе (образам "я" або "не хочу"), а розуміти, що за цими словами стоять певні почуття та невідомі потреби іншої людини.

Готовність поділитися на людину с прийняттям.

Формальне розговорювання. Патерни заступу, усунення, опору, агресії.

Мотивація почуттям провини, перекладання відповідальності за власні почуття на іншого: "Мені боляче, коли ти...".

Готовність прийняти думку цієї людини в цей момент.

Усвідомлена мовчазність, заспокоєна на розумінні власних почуттів та потреб.

Будь чутливим до своїх почуттів і потреб. Брати час на самоаналіз.

Давати поради, якщо не запитувати: "Я думаю, вам буде...". "Чому ви не стали?..."

Переводити розмову на себе: "Це ще нічого, а ось послухайте, що станеться зі мною".

Що допомагає почути іншого та стати партнерами?

**Почувати: "Вам не слід так мислити".
Комунікувати: "Повторіть ще раз!", "Говоріть повільніше". "Не говоріть зі мною так само!"**

Розповідати аналогічні випадки: "Це нагадує мені про ті часи, коли..."

Обривати на пів слова: "Не варто сумувати. Усе не так погано".

Будь щирим у спілкуванні та уважним до будь-яких змін у голосі, тілі, виразі обличчя.

Колі співорозмовник спокій, у нього є можливість щось виправити і краще почути самого себе. Це також створює відчуття, що тебе почули.

Виправляти: "Усе це було занадком не так".

Жалітися: "Ах, бідолаха..."

Допитувати: "Камі це почалося?"

Час від часу звертатися з людиною, чи дійсно це людина хотіла сказати, чи так він її зрозумів?

Важливо дозволити іншим повністю висловити свою думку перш ніж переводити нашу увагу на рішення або пропозицію про допомогу.

Колі ми звертаємося до когось з проханням, будь-яке знайдіть слова, щоб пояснити, чому для вас це важливо. Це дасть більше ясності та зв'язку.

Попереджати, погрозувати, обіцяти: "Ще раз повториться - і",



Уважно прислухатися до почуттів та потреб, які стоять за словами співорозмовника.

Це допоможе нам встановити щирий зв'язок з людиною.

Перш ніж дати відповідь зв'язок, спитайте чи може/хоче/готова людина його почути?

Засуджувати, критикувати, звинувачувати: "Те, що ви зробили, нерозумно". "Тепер ви на правильному шляху", "Я ж попереджав вас, що це триватиме".

Важко, що хтось на щось заслуговує чи повинен зробити: "Ви заслуговуєте покарання!" "Ти повинен..."

Моважна присутність: Якщо ти слухаєш і не коментуєш, то людина сама знаходить способи вирішення своєї ситуації. Кілька хвилин життя багата чотом зайняти в нас. Можливе слухання започатковує відповідальність людини, що висловлюється.

Моралізувати: "Як вам не соромно?" "Вам це до речки, отже - це Ваша проблема".

Засуджувати, критикувати, звинувачувати: "Те, що ви зробили, нерозумно". "Тепер ви на правильному шляху", "Я ж попереджав вас, що це триватиме".

Важко, що хтось на щось заслуговує чи повинен зробити: "Ви заслуговуєте покарання!" "Ти повинен..."

Моважна присутність: Якщо ти слухаєш і не коментуєш, то людина сама знаходить способи вирішення своєї ситуації. Кілька хвилин життя багата чотом зайняти в нас. Можливе слухання започатковує відповідальність людини, що висловлюється.

Вішати ярлики: "Ну, тепер я буду називати тебе..."

Ставити діагнози: "Тобі потрібно спокійно до покочити".

Відмалятися стримати почуття співорозмовника: "Не кричи!", "Заспокойся!", "Не плач!" тощо.

Говорити зі свого "Я". Зберігати спокій на "Я-рівні" (людина-людина).

Можна сказати: "Для мене дуже важливо точно висловити власні думки, і я хочу перевірити себе, чи зміг я донести те, що для мене важливо. Прошу тебе, скажи, чи ти почув?" (спочатку в повільно, а потім прошу "повернути" мені зміст почуття)

Знецінювати: "Не переживай через дурниці".

Обнадівати, давати гарантії: "Все буде добре".

Інтерпретувати слова співорозмовника, використовувати емоційні судження, емоційно забарвлені слова, вимоги та претензії



Опора на ранній позитивний досвід. Позитивний досвід подолання козбних ситуацій корисний з трьох причин. По-перше, він розвіє ілюзії щодо унікальності складної ситуації, має свідчення. По-друге, допомагає зберегти можливі варіанти виходу з ситуації. По-третє, додає впевненості, що ситуація переборна: "Пригадай, що тобі допомогло в аналогічній вирішувати складні ситуації".

Схема 5. Комунікативні перешкоди партнерства

Потенціал проєкту:

- розроблення покрової річної циклограми налагодження партнерства між усіма учасниками освітнього процесу;
- зміна комунікативної парадигми у закладі;
- розроблення системи роботи з конфліктами у закладі;
- розроблення методичного посібника за всіма кроками («Можливості для змін»), які позначені у Системному аналізі конфлікту (культура партнерства, конфліктологічна компетентність, психоемоційна підтримка вчителів та батьків, побутова партнерства, розвиток емоційного інтелекту) тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Nadine Clare Hoover. Creating Cultures of Peace. *Conscience Studio*, 2018. 326 p.
2. Community Guide & Agendas Thematic Mini-Workshops for Peace Libraries, School Clubs, and Social Events. Nadine Clare Hoover. *Conscience Studio*, 2020. 13 p. // URL : <https://friendspeaceteams.org/power-of-goodness/>
3. <https://friendspeaceteams.org/power-of-goodness/>
4. Мельник О., Олександрова В. Шляхи реалізації ідей культури миру та психосоціальної підтримки в проєкті «Сила добра» в Україні. Збірка статей «5 років діалогу і 25 років медіації в Україні: від протистояння до порозуміння». К. : ВАІТЕ, 2019. С. 263–267.
5. Мельник Е. Медиационный подход в образовании. Збірка статей «5 років діалогу і 25 років медіації в Україні: від протистояння до порозуміння». К. : ВАІТЕ, 2019. С. 310–314.
6. Розенберг М. Язык жизни: ненасильственная коммуникация. 2018, 288 с.
7. Новая украинская школа. Концептуальные основы реформирования среднего образования. URL : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>
8. Гарт С., Годсон В. К. Клас без провини: інструменти для розв'язання конфліктів і сприяння розвитку міжособистісного інтелекту. Харків : Вид-во «Ранок», 2020. 256 с.
9. Сила добра. (На чеченском, русском, английском яз.) Грозный: ФГУП «Издательско-полиграфический комплекс «Грозненский рабочий», 2012. 544 с.
10. Гарт С., Годсон В. К. Шанобливі батьки, шанобливі діти. 7 ключів до перетворення сімейного конфлікту на співпрацю. Харків : Вид-во «Ранок», 2020. 240 с.
11. Эрскин Р. Г., Морсунд Дж. П., Траутманн Р. За пределами эмпатии. Терапия контакта в отношениях. К. : Інтерсервіс, 2018. 408 с.
12. Лалу Ф. Компанії майбутнього. Вид-во «Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»», 2017. 544 с.

Додаток 1**Робота з конфліктом у школах. Підходи та принципи
(Програма семінару)****Перший день**

| Час | Активність |
|-------------|---|
| 10:00–10:25 | Вітання учасникам семінару. Презентація організацій-партнерів проекту. |
| 10:25–10:30 | Очікування від семінару та проекту |
| 10:30–10:40 | Групова угода |
| 10:40–10:50 | <i>Speed Dating</i> («Швидкі побачення») «3 асоціації з моїм внутрішнім світом» |
| 10:50–11:10 | Малюємо у 6 групах «Матриця партнерства». Що таке партнерство? За якими категоріями, ознаками, критеріями ми визначаємо, що партнерство є? |
| 11:10–11:30 | Презентація надбань груп «Картинна галерея». Визначення головних понять. |
| 11:30–11:45 | Кава-брейк |
| 11:45–11:50 | Гра-активатор «А я їду» |
| 11:50–12:10 | Вступ до основ конфлікту. Теоретичні основи системного аналізу конфлікту |
| 12:10–13:00 | Методика системного аналізу конфлікту. Практикум у 2 групах |
| 13:00–13:45 | Обід |
| 13:45–13:55 | Гра-метафора «Трикутники партнерства» |
| 13:55–15:00 | Будуємо власні «петлі». Робота в 3 малих групах. Презентації роботи. Зворотний зв'язок |
| 15:00–15:15 | Колективна інсталяція партнерства |
| 15:15–15:30 | Кава-брейк |
| 15:30–15:40 | Гра-метафора «Підняти планку» |
| 15:40–16:00 | Стратегії поведінки в конфлікті |
| 16:00–16:20 | Ненасилля та його інструменти. Гра «Діксіт» |
| 16:20–16:40 | Гра-проекція «Стільці» |
| 16:40–17:00 | Зворотний зв'язок «Колективне рукостискання» |

Другий день

| Час | Активність |
|-------------|--|
| 10:00–10:15 | Вітання. Чи є щось важливе, що хотілось би висловити на коло? |
| 10:15–10:45 | Айсберг конфлікту (позиції, інтереси, потреби) |

| | |
|-------------|--|
| 10:45–11:30 | Групова дискусія. Картографія конфлікту. Презентація технології |
| 11:30–11:45 | Кава-брейк |
| 11:45–12:30 | Робота в групах над створенням картографії конфліктних ситуацій. Презентація результатів |
| 12:30–12:40 | Гра-активатор «Є контакт» |
| 12:40–13:00 | Стратегії поведінки у конфлікті |
| 13:00–13:45 | Обід |
| 13:45–14:05 | Щоденне спілкування, яке блокує співчуття |
| 14:05–14:20 | Вправа «Я поруч» |
| 14:20–14:50 | Основні концепти спілкування, яке ґрунтується на ненасиллі |
| 15:00–15:30 | 4 кроки ННК М. Розенберга: факти, почуття, потреби, прохання |
| 15:30–15:45 | Кава-брейк |
| 15:45–16:30 | Робота в парах «Чуємо серцем». Емпатія |
| 16:00–16:30 | Як висловитись, щоб тебе почули? |
| 16:50–17:00 | Зворотний зв'язок «Дотягнутись до зірок» |

Третій день

| Час | Активність |
|-------------|---|
| 10:00–10:15 | Вітання. Чи є щось важливе, що хотілось би висловити на коло? |
| 10:15–10:30 | Вправа «Дар в іншому» |
| 10:30–11:30 | Діалог як можливість бути почутим та почути іншого. Головні концепти діалогу. Вправа «Колізей». Робота в 3–4 групах |
| 11:30–11:45 | Кава-брейк |
| 11:45–11:55 | Гра-метафора «Порядок з хаосу» |
| 11:55–12:15 | Термінологія партнерства. Створюємо сенси |
| 12:15–12:30 | Напрями залучення. Де ми є і що робити? |
| 12:30–12:45 | Драбина участі |
| 12:45–13:15 | Робота в шкільних командах. Як ми донесемо ідеї семінару до шкільної спільноти? |
| 13:15–14:00 | Обід |
| 14:00–15:00 | Робота в шкільних командах. Що робити до наступного семінару? |
| 15:00–15:30 | Зворотний зв'язок. Анкети зворотного зв'язку. Організаційні питання щодо майбутнього семінару |
| 15:30–16:30 | Кава-тайм. Неформальне спілкування. Групове фото |

Додаток 2**Соціальне партнерство і розподілена відповідальність.
Школа для кожного (Програма семінару)****Перший день**

| Час | Активність |
|-------------|---|
| 10:00–10:10 | Вітання учасникам семінару. Короткий опис проекту |
| 10:10–10:40 | Знайомство учасників (педагоги, батьки, діти) проекту між собою |
| 10:40–10:50 | Групова згода |
| 10:50–11:00 | Очікування від семінару та проекту |
| 11:00–11:30 | Представлення шкільних команд «Наша унікальність і неповторність» |
| 11:30–11:45 | Кава-брейк |
| 11:45–11:50 | Гра-активатор «Гуффі» |
| 11:50–12:00 | Асоціації партнерства |
| 12:00–12:30 | Образ партнерства. Умови та результати |
| 12:30–13:15 | Публічні виступи. Як заявити про те, що для нас важливо |
| 13:15–14:00 | Обід |
| 14:00–15:45 | Публічний виступ. Як заявити про те, що для нас важливо |
| 15:45–16:00 | Кава-брейк |
| 16:00–18:00 | Сюрприз дня. «Плейбек-театр» (Театр відтворення) |
| 14:00–14:10 | Гра-активатор «Паровозик» |
| 14:10–14:40 | Колесо взаємодії. Хто ми? У чому ми доповнюємо один одного? Чого вчимося один в одного? |
| 14:40–15:30 | Цінності партнерства. «Гра сенсів» |
| 15:30–15:45 | Підбиття підсумків дня |
| 15:45–16:00 | Кава-брейк |
| 16:00–18:30 | Сюрприз дня «Плейбек-театр» (Театр відтворення) |

Другий день

| Час | Активність |
|-------------|---|
| 10:00–10:10 | Привітання учасників. Гра-активатор «Паровозик» |
| 10:10–10:40 | Колесо взаємодії. Хто ми? У чому ми доповнюємо один одного? Чого вчимося один в одного? Вправа «Решето» |
| 10:40–11:30 | Цінності партнерства. «Гра сенсів» |
| 11:30–11:45 | Кава-брейк |
| 11:45–12:10 | Визначення колективних цінностей |
| 12:10–13:30 | Вправа «Золоті розсипи». Слухаємо почуття та потреби тих, хто нас звинувачує |

| | |
|-------------|---|
| 13:30–14:15 | Обід |
| 14:15–14:45 | Групова дискусія. Еволюція організацій. Бірюзові організації. Доповнення до «Дерева партнерства» |
| 14:45–15:45 | Арт-терапевтична вправа «Корабель відповідальності» |
| 15:45–16:00 | Зворотний зв'язок |
| 16:00–16:15 | Кава-брейк |
| 16:15–19:30 | Екскурсія містом |

Третій день

| Час | Активність |
|-------------|---|
| 10:00–10:10 | Гра-активатор «Вітаємо вас» |
| 10:10–10:50 | «Партнерство». Доповнення до системного аналізу |
| 10:50–11:30 | «Раді познайомись — Школа оцінка критеріїв». Робота з графічними зображеннями |
| 11:30–11:45 | Кава-брейк |
| 11:45–12:15 | «Ми це зробили». 5 критеріїв успішного досвіду |
| 12:15–12:45 | «Це важливо насамперед». 5 критеріїв перспективного плану |
| 12:45–13:30 | Гнучкість і готовність до змін. Почуємо кожного. «Від дерева мрій до саджанців» |
| 13:30–13:45 | Заповнення анкет зворотного зв'язку. |
| 13:45–14:15 | Завершення заходу. Зворотний зв'язок. Фотосесія. |
| 14:15–15:00 | Обід |
| 15:00–17:00 | Час для неформального спілкування |

Додаток 3

Партнерство в дії.

Пілотна модель партнерства у Новій Українській школі (Програма відкритого круглого столу)

- 09:45–10:15 — Вітальна кава
- 10:15–10:30 — Вітання від організаторів проєкту
- 10:30–10:50 — Презентація проєкту
- 10:50–11:20 — Виступи учасників проєкту
- 11:20–12:00 — Живий мікрофон
- 12:00–12:15 — Кава-брейк
- 12:15–13:00 — Світове кафе «Вчимося бути партнерами».
- 13:00–13:30 — Презентація результатів роботи у групах.
- 13:30–14:00 — Підбиття підсумків круглого столу. Побажання партнерам.
- 14:00–14:30 — Обід

Додаток 4**Оцінювання стану партнерства в закладі освіти
за методом парних порівнянь**

Інструкція 1. Вам треба порівняти наведені вище поняття попарно між собою на спеціальному бланку. Слід провести 2 порівняння (за двома різними критеріями).

На бланку дві матриці. У них записані пари чисел, кожній цифрі відповідає поняття, яке стоїть під цим номером у списку. Заповнення починайте з матриці № 1.

Порівняння в першій матриці робляться на підставі того, що представлені в цьому списку поняття мають, на вашу думку, різну значимість *для процесу побудови партнерського освітнього середовища*.

Ви дивитесь на кожну пару і вибираєте з двох понять те, яке здається вам *більш важливим* у цій парі. Номер цього поняття ви обводите кружечком.

Приклад: Вам дана пара 2–3. Під цифрою 2 позначена «відкритість до взаємодії», під цифрою 3 — «групова угода». Якщо ви обвели 2, то це означає, що ви вважаєте, що для процесу побудови партнерського освітнього середовища важливіше відкритість до взаємодії, ніж групова угода.

Обводити можна тільки одну цифру з пари! Пропускати пари не можна!

Відповідати намагайтеся швидко, за першим враженням. Закінчивши першу матрицю, переходите до наступної. У ній порівняння проводиться на підставі того, що деякі з представлених понять у вашому закладі *є більш реально виявленими, доступними вже зараз*, якщо порівнювати з іншими. Ви вибираєте з пари те поняття, яке *більш виявлене вже зараз*, і обводите його кружечком.

МАТРИЦЯ № 1

Порівняйте поняття на основі їх більшої значущості для процесу побудови партнерського освітнього середовища.

| | | | | | | | | | | |
|------|------|------|------|------|------|------|------|------|-------|-------|
| 1 2 | 2 3 | 3 4 | 4 5 | 5 6 | 6 7 | 7 8 | 8 9 | 9 10 | 10 11 | 11 12 |
| 1 3 | 2 4 | 3 5 | 4 6 | 5 7 | 6 8 | 7 9 | 8 10 | 9 11 | 10 12 | |
| 1 4 | 2 5 | 3 6 | 4 7 | 5 8 | 6 9 | 7 10 | 8 11 | 9 12 | | |
| 1 5 | 2 6 | 3 7 | 4 8 | 5 9 | 6 10 | 7 11 | 8 12 | | | |
| 1 6 | 2 7 | 3 8 | 4 9 | 5 10 | 6 11 | 7 12 | | | | |
| 1 7 | 2 8 | 3 9 | 4 10 | 5 11 | 6 12 | | | | | |
| 1 8 | 2 9 | 3 10 | 4 11 | 5 12 | | | | | | |
| 1 9 | 2 10 | 3 11 | 4 12 | | | | | | | |
| 1 10 | 2 11 | 3 12 | | | | | | | | |
| 1 11 | 2 12 | | | | | | | | | |
| 1 12 | | | | | | | | | | |

МАТРИЦЯ № 2

Порівняйте поняття на основі їх більшої реальної виявленості, доступності вже зараз у вашому освітньому закладі.

| | | | | | | | | | | |
|------|------|------|------|------|------|------|------|------|-------|-------|
| 1 2 | 2 3 | 3 4 | 4 5 | 5 6 | 6 7 | 7 8 | 8 9 | 9 10 | 10 11 | 11 12 |
| 1 3 | 2 4 | 3 5 | 4 6 | 5 7 | 6 8 | 7 9 | 8 10 | 9 11 | 10 12 | |
| 1 4 | 2 5 | 3 6 | 4 7 | 5 8 | 6 9 | 7 10 | 8 11 | 9 12 | | |
| 1 5 | 2 6 | 3 7 | 4 8 | 5 9 | 6 10 | 7 11 | 8 12 | | | |
| 1 6 | 2 7 | 3 8 | 4 9 | 5 10 | 6 11 | 7 12 | | | | |
| 1 7 | 2 8 | 3 9 | 4 10 | 5 11 | 6 12 | | | | | |
| 1 8 | 2 9 | 3 10 | 4 11 | 5 12 | | | | | | |
| 1 9 | 2 10 | 3 11 | 4 12 | | | | | | | |
| 1 10 | 2 11 | 3 12 | | | | | | | | |
| 1 11 | 2 12 | | | | | | | | | |
| 1 12 | | | | | | | | | | |

Опитування анонімно. Дата _____

Категорія вчитель/ка, учень/ниця, батьки (необхідне підкреслити)

**Лист понять, які є ознаками наявності
у закладі партнерських стосунків**

Інструкція 2. Визначте, будь ласка, ранг кожного поняття, де 1 — найважливіший; а 12 — найбільш неважливий

| № | Поняття партнерства | Ранг |
|-----------|---|-------------|
| 1 | Свобода та участь у прийнятті рішень — вільний вибір форм взаємодії в освітньому процесі, який забезпечує найкращий результат діяльності | |
| 2 | Відкритість до взаємодії — це готовність сприймати нове й обмінюватися інформацією, матеріалами, людськими ресурсами, досвідом, сприймати нове | |
| 3 | Групова угода — це добровільно прийнятий перелік дій, що регулює відносини в освітньому середовищі | |
| 4 | Визначені цінності. Цінність — будь-яке матеріальне або ідеальне явище, яке має значення для людини, заради якого вона діє, докладає зусиль, здоров'я тощо, заради якого вона живе | |
| 5 | Наявність ідеї, яка об'єднує, місія школи — це стисле позитивне формулювання програми дій у формі гасла, розуміння того, хто ми є та заради чого діємо | |
| 6 | Наявність еволюційної мети освітнього закладу — це бажані зміни в освітньому середовищі, які час від часу варто переглядати на відповідність поточним викликам | |
| 7 | Націленість на розвиток усіх — це стратегія, за якої кожен учасник освітнього процесу може задовольнити свої потреби в особистісному та професіональному зростанні | |
| 8 | Розподілена відповідальність — це вільний від примусу горизонтальний процес, який ґрунтується на власній відповідальності, емоційній зацікавленості та бажанні зробити власний внесок у справу | |
| 9 | Конструктивна поведінка у конфлікті — готовність бути націленим на розв'язання конфлікту шляхом максимального задоволення інтересів та потреб усіх сторін | |
| 10 | Якість комунікації — це процес передачі та сприйняття інформації з максимальною відповідністю переданого та прийнятого та мінімізацією перешкод | |
| 11 | Повага до прав людини, визнання різноманітності — орієнтація на збереження і захист гідності людини та її прав | |
| 12 | Соціальне проєктування — це практична діяльність, спрямована на перетворення, трансформацію та розв'язання виявлених соціальних проблем шляхом залучення всіх зацікавлених сторін | |

Розділ 3

Педагогіка партнерства у новій українській школі: напрями змін в управлінській діяльності

3.1. ОНОВЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ РОБОТИ З БАТЬКАМИ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Педагогіка партнерства — один із провідних методологічних підходів розбудови Нової української школи (НУШ). Її базові цінності та принципи зорієнтовані на суттєве оновлення спілкування, взаємодії та співпраці між учителем, учнями і батьками. Поняття «педагогіка партнерства» підкреслює «особливий тип спільної діяльності між різними суб'єктами освітнього простору, що характеризується довірою, узгодженням цілей і цінностей, добровільністю та довготривалістю відносин, а також визнанням взаємної відповідальності сторін за отриманий результат» [5].

Згідно з концептуальними положеннями НУШ «учні, батьки і вчителі, об'єднані спільними цілями та прагненнями, мають бути добровільними й зацікавленими співниками, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за його результат» [2].

Безумовно, запровадження означених змін у практику функціонування закладів освіти передбачає створення певних організаційно-педагогічних умов, що є провідним завданням адміністративної команди.

Зупинимось на розкритті основних напрямів змін в управлінській діяльності під час запровадження педагогіки партнерства.

Зміст партнерства в освітньому просторі досліджується у працях різних науковців: Ш. Амонашвілі (особливості запровадження гуманної педагогіки), О. Коханової (психологія партнерської взаємодії в освіті), В. Моргуна (педагогіка співпраці), Ю. Запорожцевої (критерії ефективного партнерства учасників освітнього процесу) тощо.

Згідно з науковими дослідженнями В. Ястребової шлях розвитку взаємодії закладу освіти та сім'ї в напрямі демократизації та співпраці передбачає проходження низки еволюційних етапів: «від просвітницько-інформаційної моделі відносин, через модель співробітництва, до партнерської моделі взаємодії» [4]. Визначення відмінностей утілення названих моделей є першим кроком для усвідомлення провідних управлінських змін.



Просвітницько-інформаційна модель взаємодії, згідно з науковими висновками дослідниці, характеризується тим, що батьки стають об'єктом впливу з боку педагогічного колективу, тобто взаємодія школи та сім'ї має суб'єкт-об'єктний характер. Тож ініціатива відносин у цій моделі належить саме школі; адміністрація і педагоги в цих стосунках виконують досить активну роль, вони «навчають, координують, консультують, впливають, вирішують». Отже, заклад освіти посідає пріоритетні позиції у визначенні змісту взаємодії в роботі з батьками, використовуючи водночас застарілі формально-адміністративні методи взаємодії (наприклад, «Створити у школі постійний батьківський всеобуч... залучити до роботи по семеро батьків від кожного класу...» тощо). Для цієї моделі характерні як традиційні форми роботи (батьківські збори; батьківський лекторій), так і нетрадиційні (практикуми, відеотренінги, диспути; вечори запитань і відповідей). Суттєвим недоліком цієї моделі є те, що вона має авторитарний і часто формальний характер відносин.

Під час застосування **моделі співпраці** відносини вже спрямовані на реалізацію принципів взаємодії, взаємної відповідальності, довіри, співдружності, співтворчості. Продовжуючи реалізацію функцій просвітництва і педагогічної корекції сімейного виховання, адміністрація намагається залучати батьків учнів до управління закладом освіти (організація роботи батьківських комітетів; благодійних фондів) та до організації та проведення гурткових і факультативних занять за інтересами.

До того ж використовуються вже деякі інтерактивні форми (діалог, співпраця), запровадження технології спільних корисних справ (оформлення класних кімнат; озеленення подвір'я тощо) та заходів популяризації сім'ї та сімейних цінностей (ярмарки-розпродажі сімейних поробок; виставки «Світ захоплень сім'ї», презентації сімейних традицій тощо).

Однак до недоліків цієї моделі В. Ястребова відносить «формальний, декларативний характер взаємодії; увагу до форм роботи замість зміни ціннісних орієнтирів; недооцінення можливості використання потенціалу сім'ї в освітньому процесі».

Партнерська модель взаємодії ґрунтується на зацікавленості батьків та школи в якісній освіті дітей; визнанні рівних прав сім'ї у визначенні напрямів розвитку дитини. Мета партнерства, на думку автора, полягає в інтеграції батьків у педагогічний процес шляхом створення необхідних і достатніх умов для залучення сім'ї до супроводу дитини в освітньому процесі. Це виявляється шляхом установа партнерських відносин із сім'ями учнів; визначення ціннісних орієнтирів спільної діяльності та шляхів їх досягнення; залучення батьків до організації освітнього процесу та управління життєдіяльністю школи; науково-методичний та інформаційний супровід психолого-педагогічного навчання батьків із метою підвищення їхньої компетентності. Базові відмінні риси виділено в таблиці 1, на підставі визначених у 2000-х роках психологами з університету Небраска-Лінкольн орієнтирів.

Таблиця 1

Порівняльна таблиця моделей взаємодії школи та сім'ї

| Традиційна модель | Партнерська взаємодія |
|--|--|
| Підкреслюється виключна роль шкіл | Чітке зобов'язання співпрацювати разом, заради особистісного й інтелектуального розвитку дитини |
| Проблемоцентрична комунікація, переважно ініційована школою | Систематичне спілкування двосторонньої спрямованості |
| Орієнтація на досягнення узагальненої стандартної «моделі випускника» («Один розмір для всіх») | Заохочується культура розмаїття і визнається важливість внеску розмаїття утворення спільного розвивального освітнього середовища |
| Ролі сепаровані, і є значна дистанція для участі у взаємодії | Ролі чіткі, визначені спільно, взаємодія з метою взаємопідтримки |
| Цілі визначені школою, іноді — батьками | Поєднання та узгодження індивідуального і колективного цілепокладання |
| Освітні плани визначені в односторонньому порядку | Плани складені спільно зі згодою щодо ролей учителя |

Для реалізації цієї моделі вже використовуються такі форми роботи, як: постійний діалог щодо узгодження освітніх запитів; спільна освітня діяльність; укладання угод, у яких чітко визначено права та обов'язки кожної зі сторін з урахуванням спільної вигоди тощо.

З метою аналізу провідної моделі взаємодії закладу освіти та сім'ї управлінцям пропонуються практичні завдання, що сприяють активізації їхньої аналітичної та прогностичної діяльності щодо поступового переходу до моделі партнерської взаємодії (подано нижче).

Вправа «Аналіз управлінських ситуацій»

Мета: активізація самоаналізу керівниками провідної моделі взаємодії з учнями та батьками.

Завдання:

1. Визначте, яка модель взаємодії школи та сім'ї зображена в завданні (просвітницько-інформаційна модель; модель співпраці; партнерська модель взаємодії).

2. Оцініть управлінські дії керівників закладів освіти з позицій педагогіки партнерства.

3. Запропонуйте свій варіант удосконалення розв'язання запропонованих практичних ситуацій.

Головні аспекти для аналізу: характер взаємодії; полюс ініціативності, активності; провідні форми взаємодії; переваги та недоліки.

Очікуваний результат: пошук шляхів удосконалення керівниками взаємодії у власному закладі освіти до втілення партнерської моделі.

Приклади ситуаційних завдань

Ситуація 1

Директор школи доручив заступнику скласти план роботи «Школи для батьків», включивши до нього сучасні форми роботи з батьками (лекторій, семінари, тренінги тощо). План роботи «Школи для батьків» затвердив директор.

Класні керівники призначили батьків, які будуть відвідувати заняття «Школи».

Учителі та психолог підготували лекції, також були запрошені й інші спеціалісти.

Але на заняття приходило не більше ніж 15–20 осіб.

Ситуація 2

Адміністрація закладу освіти оголосила акцію оформлення шкільних приміщень та благоустрою подвір'я.

Батьки підтримали ініціативу адміністрації. Радою школи було оголошено цілу низку заходів: поповнення благодійного фонду, оновлення матеріально-технічної бази, спільні з учнями трудові десанти, святкові ярмарки тощо.

Підсумки акції підбили разом із батьками на загальному шкільному форумі.

Ситуація 3

У закладі освіти тривало обговорення нової освітньої програми.

Створили робочу групу, до якої увійшли вчителі, учні, представники батьківського комітету. Після закінчення роботи проєкт програми презентували на загальношкільній конференції, але 20 % батьків учнів початкових класів виступили проти запровадження в одному класі освітнього проєкту, який передбачав систематичне придбання за батьківські кошти робочих зошитів.

Освітню програму відхилили й не затвердили. Адміністрація закладу освіти пообіцяла врахувати інтереси батьків дітей і підібрати більш доречні навчальні програми.

Дослідження традиційних сучасних практик відносин школи та сім'ї дають можливість констатувати, що переважно поширена модель співпраці (приклад ситуації 2), що базується на активному залученні батьків до взаємодії та співпраці. Для багатьох закладів освіти стали звичними спільні з багатьма суб'єктами соціального простору виховні заходи, батьківські майстер-класи, заходи популяризації сім'ї та її сімейних цінностей, презентації сімейних традицій тощо.



Однак сьогодні у новому Законі «Про освіту» [1] значно поширено «права батьків щодо вияву ініціативності й інтегрованості в організацію освітнього процесу їхніх дітей; підкреслюється визнання рівних прав сім'ї у визначенні напрямів розвитку дитини». Отже, «нове законодавство посилює позиції сім'ї не тільки як замовника освітніх послуг, а й як рівноправного суб'єкта (партнера), який може впливати на якість освіти [4].

З огляду на це реалізація моделі педагогіки партнерства передбачає інтеграцію батьків в освітній процес шляхом створення потрібних і достатніх умов для залучення сім'ї до супроводу дитини; залучення батьків до організації освітнього процесу та управління життєдіяльністю школи; визначення узгоджених і схвалених усіма ціннісних орієнтирів спільної діяльності та способів їх досягнення.

Аналіз наукової літератури й сучасних нормативно-правових документів за цією темою дає можливість визначити такі *провідні напрями управлінської діяльності, що сприятимуть більш ефективній реалізації партнерської взаємодії у внутрішньому просторі освітнього закладу*:

1. Забезпечення прозорості й інформаційної відкритості закладів освіти.

2. Запровадження демократизації управління закладом освіти. Залучення батьківської громади до ухвалення колективних управлінських рішень.

3. Створення доступного та зручного для всіх простору для діалогу, обговорення спірних, дискусійних питань різними суб'єктами освітнього простору, зокрема і батьками.

4. Запровадження заходів для формування сприятливого соціально-психологічного клімату як в цілому у закладі освіти, так і в кожному класному колективі.

5. Забезпечення активної участі педагогів, учнів та їхніх батьків у суспільних заходах, спрямованих на розв'язання проблем у громаді та підтримку громадських інтересів.

6. Запровадження «Школи для батьків» із використанням сучасних інтерактивних, тренінгових занять.

Зупинимось на практиці реалізації визначених напрямів більш докладно.

Забезпечення прозорості й інформаційної відкритості закладів освіти

Цей напрям управлінської діяльності, безумовно, сприяє більш ефективній реалізації партнерської взаємодії не лише безпосередніх суб'єктів освітнього процесу, а й налагоджуванню різнорівневого соціального партнерства.

Змістові основи реалізації цього напрямку розкрито в текстах законів «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про доступ

до публічної інформації» та «Про відкритість використання публічних коштів».

Згідно з текстом закону «Про освіту» (стаття 30), заклади освіти, що мають ліцензію на провадження освітньої діяльності, зобов'язані забезпечувати на своїх вебсайтах (у разі їх відсутності — на вебсайтах своїх засновників) відкритий доступ до такої інформації та документів:

- статут закладу освіти;
- ліцензії на провадження освітньої діяльності;
- структура та органи управління закладу освіти;
- кадровий склад закладу освіти згідно з ліцензійними умовами;
- освітні програми, що реалізуються в закладі освіти, та перелік освітніх компонентів, що передбачені відповідною освітньою програмою;
- територія обслуговування, закріплена за закладом освіти його засновником (для закладів дошкільної та загальної середньої освіти);
- ліцензований обсяг та фактична кількість осіб, які навчаються у закладі освіти;
- мова (мови) освітнього процесу;
- наявність вакантних посад, порядок і умови проведення конкурсу на їх заміщення (у разі його проведення);
- матеріально-технічне забезпечення закладу освіти (згідно з ліцензійними умовами);
- результати моніторингу якості освіти;
- річний звіт про діяльність закладу освіти;
- правила прийому до закладу освіти;
- умови доступності закладу освіти для навчання осіб з особливими освітніми потребами;
- перелік додаткових освітніх та інших послуг, їх вартість, порядок надання та оплати;
- інша інформація, що оприлюднюється за рішенням закладу освіти або на вимогу законодавства.

Заклади освіти, що отримують публічні кошти, зобов'язані оприлюднювати на своїх вебсайтах кошторис і фінансовий звіт про надходження та використання всіх отриманих коштів, інформацію про перелік товарів, робіт і послуг, отриманих як благодійна допомога, із зазначенням їх вартості, а також про кошти, отримані з інших джерел, незаборонених законодавством.

Крім того, згідно зі статтею 37 «Закону про загальну середню освіту», керівник закладу загальної середньої освіти зобов'язаний створювати умови для здійснення дієвого та відкритого громадського нагляду (контролю) за діяльністю закладу загальної середньої освіти.

Запровадження демократизації управління закладом освіти із залученням батьківської громади до ухвалення колективних управлінських рішень

Запровадження особистісно-орієнтованої освіти є можливим лише за умов демократизації управління, яке базується на методологічних засадах синергетичного підходу.

Сутність синергетичного підходу полягає в тому, що будь-яка система (людина чи організація) визнається складною та відкритою, здатною самоорганізовуватися, саморозвиватися та самостійно обирати найоптимальніші шляхи подальшого розвитку.

Синергетика акцентує увагу на тому, що в управлінні складними системами головне не потужність, а резонансність впливу. Ефективними є правильно організовані слабкі впливи. Така особливість робить надзвичайно актуальною проблему мотивації діяльності усіх без винятку учасників освітнього процесу, пошуку способів використання слабких впливів на них.

Порівнюючи авторитарне й демократичне управління, Є. Хриков зазначає: «Авторитарне управління базується на сильних взаємодіях, демократичне управління має будуватись на слабких впливах. За авторитарного управління вплив розглядається як засіб, що гарантує очікуваний результат. За демократичного управління використовувані слабкі впливи — лише засоби руху суб'єкта до самоврядної діяльності. Авторитарне управління — приклад піднесення в абсолют якихось одних цілей і шляхів їх досягнення. Реалізація синергетичних ідей передбачає використання не імперативного монологу керівника, а діалогічної взаємодії, що і дає можливість стимулювати суб'єктність працівників, зорієнтовану на максимальну реалізацію їхніх потенційних можливостей» [6].

Важливою умовою демократизації управління закладом освіти є перегляд його концептуальних основ, що виявляється у таких кроках:

- зміна характеру відносин адміністрації, педагогічного колективу та батьківської громади шляхом посилення ефективності горизонтальних комунікацій, забезпечення можливості вільного висловлювання конструктивних пропозицій та ініціатив щодо розвитку закладу освіти, створення сприятливої атмосфери сприйняття різноманітних думок;
- відкритість і прозорість під час повідомлення всім зацікавленим особам про майбутнє обговорення того чи іншого питання, у створенні умов для участі в його обговоренні всіх охочих і для вільного ознайомлення усіх зацікавлених осіб з ухваленим рішенням; така форма гласності рішень особливо потрібна у великих за чисельністю працівників навчальних закладах, де практично неможливо залучити всіх до ухвалення рішення;

- розвиток ділових та неформальних стосунків із представниками батьківської та учнівських громад;
- створення умов для колегіального вироблення місії, стратегії закладу освіти; залучення всіх учасників освітнього процесу до ухвалення рішень щодо розвитку й функціонування закладу освіти (активізація діяльності утворень шкільного та громадського самоврядування);
- стимулювання інноваційної та творчої діяльності всіх суб'єктів освітнього простору, вияв підтримки представниками адміністрації нових ідей та ініціатив.

Демократизація управління навчальним закладом передбачає делегування повноважень керівників окремим працівникам і громадським колегіальним органам (органам учнівського самоврядування та батьківської ради), що дає можливість задіяти механізми самоорганізації. Вивчення практики роботи навчальних закладів свідчить про те, що зазвичай делегування повноважень здійснюється для розв'язання питань колективного планування подальшої спільної роботи, розподілу громадських доручень тощо.

Саме під час навчання дітей у початковій школі найсприятливішим є час залучення батьків до спільного стратегічного і поточного планування, створення умов для усвідомлення ними практичного значення голосу і внеску кожного у загальні справи та заходи.

Дуже важливу роль в налагоджуванні партнерства відіграє формування особистої відповідальності батьків учнів закладу. Цю задачу теж допомагають розв'язувати механізми демократизації управління, зокрема делегування керівником своїх управлінських функцій контролю, розвитку моральної готовності всіх суб'єктів освітнього процесу до дотримання принципу «відповідальності свободи».

Прикладом реалізації демократизації управління закладом освіти із залученням батьківської громади до прийняття колективних управлінських рішень може слугувати проведення організаційних зборів батьків майбутніх першокласників, де обираються освітні програми, за якими буде проводитись навчання. Завдання представників адміністрації — створити умови для ознайомлення батьків із різними чинними програмами і проектами та організувати процес вільного діалогу батьків між собою й прийняття колективного вибору найоптимальнішої програми. Для цього можна провести практичні презентації для батьків учителями кожної програми у форматі майстер-класу. А потім залучити представників кожної сім'ї до голосування за представлені програми. Цей факт усвідомленого ухвалення колективного рішення підвищить відповідальність батьків за забезпечення потрібних для навчання засобів та приладь (наприклад, робочих зошитів, навчально-методичних комплексів тощо).

Створення доступного та зручного для всіх простору для діалогу

Процес узгодження цінностей, інтересів і цілей партнерів у будь-якій сфері й в освіті зокрема, — це базові характеристики моделі партнерської взаємодії.

Багато конфліктів у закладах освіти виникає саме через відсутність простору для обговорення спірних, дискусійних питань, конфліктних ситуацій різними суб'єктами освітнього простору. Через це й активізувалося в суспільному та інтернет-просторі чимало соціальних груп і громадських об'єднань («Батьки SOS», «Захист прав споживачів освітніх послуг» та інших), які ініціюють інформаційні обговорення, дослідження чи навіть журналістські розслідування різноманітних неприємних фактів і проблемних ситуацій, які можуть мати місце в кожній, без винятку, школі. Усім учасникам таких історій це приносить чимало негативних емоційних відчуттів і переживань.

Тому з метою налагоджування вільної комунікації управлінців із педагогами, учнями та їхніми батьками та з'ясування будь-яких проблемних питань адміністрації закладу освіти можна порадити:

- створити умови для проведення різних видів батьківських опитувань (у соціальних мережах чи на шкільному сайті);
- ініціювати функціонування груп у соціальних мережах;
- розробити графік консультацій різних педагогічних і психологічних працівників для учнів і батьків;
- розмістити Скриньку довіри у вестибюлі.

Аналіз шкільних сайтів Запорізької області показав, що зазвичай зміст «Сторінки для батьків» містить перелік потрібної інформації (оголошення, поради психолога, різні рекомендації тощо); винятком може слугувати наявність слів подяки і вдячності батькам та зовсім зрідка можна побачити посилання на опитування чи форми зворотного зв'язку.



Усі запропоновані заходи сприятимуть презентації та узгодженню шкільних цінностей, інтересів, сподівань, очікувань різних суб'єктів освітнього процесу; стануть підґрунтям для вироблення спільних стратегічних цілей розвитку і загальних правил співіснування в освітньому просторі.

**Запровадження заходів
для формування сприятливого
соціально-психологічного клімату
як в цілому у закладі освіти,
так і в кожному класному колективі**

У сучасних наукових дослідженнях соціально-психологічний клімат визначають по-різному: як «стан колективної свідомості» (О. Кузьмін); загальний емоційно-психологічний настрій, налаштованість» (А. Русалінова, А. Лутошкін, Л. Карамушка); «стиль відносин між людьми в організації» (В. Шепель), а також як «стан соціальної та психологічної сумісності, згуртованості, наявності спільних думок, цілей» (Л. Коган).

Загалом соціально-психологічний клімат має значний вплив на взаємини людей, їх ставлення до навчання, праці та навколишнього середовища. Його позитивна, негативна чи нейтральна спрямованість сприяє чи перешкоджає продуктивній діяльності колективу та продуктивному розвитку особистості в певній групі.

Для розвитку будь-якої організації, зокрема, освітньої установи, стійка позитивна спрямованість соціально-психологічного клімату сприяє реалізації низки важливих функцій: *консолідуючої* (впливає на зміцнення згуртованості колективу, об'єднання зусиль для розв'язання освітніх завдань); *стимулюючої* (активізує життєтворчу енергію колективу, його «емоційний потенціал», за А. Лутошкіним); *стабілізуючої* (забезпечує стійкість внутрішньокolleктивних відносин, створює необхідні передумови для успішної адаптації нових працівників); *регулюючої* (сприяє утвердженню етичних норм взаємин у колективі).

Сучасні наукові дослідники проблеми «психологічного клімату» виокремлюють характерні ознаки як суб'єктивного (внутрішнього), так і об'єктивного (зовнішнього) характеру.

«До основних суб'єктивних ознак сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі у закладі освіти належать: довіра і висока вимогливість членів колективу один до одного; доброзичливість і ділова критика; вільне висловлювання власної думки під час обговорення різноманітних питань, що стосуються усього колективу; відсутність тиску керівника на підлеглих і визнання за ними права приймати важливі для колективу рішення; достатня інформованість членів колективу про виробничі завдання та стан справ у процесі їх виконання; задоволення роботою

й приналежністю до колективу; співчуття і взаємодопомога членів колективу в критичних ситуаціях; узятя на себе відповідальність за стан справ колективу кожним його членом» [9].

До об'єктивних (зовнішніх) ознак прояву соціально-психологічного клімату відносять: «результативність праці педагогічного колективу; плинність кадрів; стан трудової дисципліни; частоту конфліктів тощо» [9].

Позитивний психологічний клімат у закладі освіти не виникає спонтанно, це процес наполегливої, систематичної співпраці представників адміністрації, психологічної служби й усіх працівників установи.

Розглядаючи *стратегію поліпшення* соціально-психологічного клімату в колективі школи, О. Ілащук, С. Шурубуря виділяють такі шляхи [9]:

- вивчення соціально-психологічного клімату в колективі (діагностування);
- удосконалення діяльності на основі принципів наукової організації праці;
- гнучке регулювання взаємин у колективі, усунення суперечностей між діловими та особистими стосунками в системі міжособистісних взаємин;
- удосконалення матеріальної бази установи та умов праці й життя членів колективу;
- удосконалення стилю керівництва з урахуванням особливостей колективу та вимог суспільства до установ освіти; удосконалення організаційних форм управління.

Тож організаційно-управлінська діяльність керівника є вагомим чинником формування позитивного клімату внутрішнього мікросередовища закладу освіти. До цього можна віднести:

- високий рівень психологічної та управлінської культури;
- перевага демократичного стилю керівництва;
- використання різноманітних способів інформування всіх суб'єктів освітнього процесу про мету, перспективні завдання, над якими працює заклад освіти, реальний стан їх виконання;
- залучення всіх суб'єктів освітнього простору до розроблення та прийняття Меморандуму співпраці [3];
- прагнення до високого рівня етичної та ділової культури;
- підвищення рівня довіри, поваги між усіма суб'єктами освітнього простору;
- сталість у дотриманні правил поведінки та спілкування в організації усіма суб'єктами освітнього простору;
- удосконалення матеріально-технічної бази та умов праці членів колективу.

За несприятливої або нездорової спрямованості соціально-психологічного клімату в закладі освіти спершу визначається основне

коло проблем: характеристики і фактори сприятливого і несприятливого психологічного мікроклімату, формування і вдосконалення якого вимагає від психологів та адміністрації у закладах освіти розуміння емоційного стану людей, настроїв, стосунків між ними.

Дуже важливим моментом у будь-якому колективі є наявність довіри. Адже довіра — це потужна універсальна сила, що впливає практично на все, що відбувається всередині установи і у відносинах між іншими закладами, й одночасно є структурною та культурною характеристикою кожного окремого закладу.

Для налагоджування довіри батьків до вчителя і між собою під час батьківських зборів проводять різні інтерактивні вправи на згуртування, більш глибоке пізнання і вивчення один одного. Прикладом є вправи «Концентричне коло», «Ланцюжок довіри», вміщені у додатку 2.

Виконуючи ці вправи, кожен учасник отримує досвід взаємодії з різними партнерами (знайомими та незнайомими), усвідомлює значення «довіри» та «діалогу», робить спробу налагодити конструктивну комунікацію, прагнучи узгодити свої інтереси з цінностями та інтересами іншого. Такі вправи сприяють усвідомленню значення довіри й інструментів її налагодження (діалог, комунікація, пошук спільних інтересів тощо).

Забезпечення активної участі педагогів та учнів у суспільних заходах, спрямованих на розв'язання проблем громаді та підтримку громадських інтересів

Зміцнення рівня *довіри* громадського суспільства до закладів освіти є важливим завданням. У сучасних наукових дослідженнях під «довірою» розуміють «узагальнений показник норм, поглядів і цінностей, які лежать в основі соціального співробітництва» [7].

Соціальне партнерство закладів освіти включає різні напрями взаємодії: партнерство між соціальними групами системи освіти; партнерство з представниками інших державних і недержавних установ; партнерство, яке здійснює заклад освіти як внесок у становлення громадянського суспільства.

Радіус довіри до закладу освіти, безумовно, збільшується за умови, якщо шкільна громада ініціює або бере активну участь у реалізації різних соціальних проєктів, спрямованих не лише на отримання певних додаткових ресурсів, а й що сприяють згуртуванню більшої частки населення навколо спільної мети, допомагають розв'язувати спільні соціальні проблеми, долати соціальні труднощі тощо. Така спільна діяльність освітнього закладу й громади є одним із важливих факторів впливу на підвищення рівня соціальної якості життя певної соціокультурної території.

Вивчення досвіду діяльності вітчизняних закладів освіти дає можливість констатувати, що наші школи, зокрема учнівські та батьківські громади початкової школи, активно реалізують безліч соціальних проєктів, які сприяють не лише згуртуванню класних колективів, а й розширенню кола спілкування і взаємодії цілих громад. Як приклад, наведемо досвід залучення учнів початкової школи Молочанського опорного закладу загальної середньої освіти I–III ступенів Токмацької районної ради Запорізької області до низки міжнародних проєктів: «School&Classroom Program» (2015/16 н. р., 2016/17 н. р.), «Doves for Peace» (2016/17 н. р.), Global Youth Mural won 1st place in the Primary School Division (2016/17 н. р.), «Symbols of my country» (2017 р.).

Реалізація освітнього проєкту в межах програми «School&Classroom Program» разом із класами-партнерами — гімназія № 2 м. Орша Республіка Білорусь і школа Святого Марка на Гаваях (США) — передбачала створення колажу «Клаптева ковдра дружби» та «Символи моєї держави».

Діти разом із вчителем і батьками готували вишиванки, аплікації, об'єднували їх у велику ковдру і надсилали цю творчу роботу до Білорусі та США. Участь у проєкті об'єднала і згуртувала учнів класу та представників різних поколінь батьківської громади.

Особливо цінною для освітян цього закладу освіти стала активна участь дитини з вадою слуху, яка разом із родиною створила свій «клаптик» ковдри й презентацію про українські страви.

Працюючи над проєктом «Символи моєї держави», діти мали змогу обмінятися презентаціями та відео про свою школу, клас, розказати про свій розпорядок дня, а особливо цікавими були розповіді про наші державні, місцеві та шкільні символи, традиції, свята, українську кухню. Звичайно, без батьківської підтримки тут не обійшлося.

Щоб відправити посилки з результатами проєктної діяльності до Білорусі та Канзас-сіті, потрібні були значні кошти, тому учні 3-А класу під час презентації свого проєкту мешканцям громади оголосили акцію збору коштів «Допоможіть відправити ковдру дружби», на яку відгукнулися учні різних класів, учителі, громадськість, а також представники українсько-канадського благодійного фонду. Потрібна сума була знайдена. Клаптева ковдра разом із подарунками, малюнками, листами була відіслана до США та Білорусі. Через деякий час в Україну повернулися вишиванки з Білорусі, листи, подарунки, а також Сертифікат участі від Міжнародної організації «People to People International» (США).

Під час участі у проєкті «Doves for Peace», який координується міжнародною асоціацією «Kidlink», діти приготували послання у формі голубів для своїх однолітків із Північної Америки,

Європи, Африки, Азії. Створили плакати, де розповіли про себе, рідне місто та країну. «Голубам» довелось подолати далекий шлях: вони вирушили до Мексики, Іспанії, Кенії, Росії та Пакистану. А до Молочанська прилетіли вже «голуби» з міст Надим (Росія) та Каталонії (Іспанія). Учасники проекту отримали численні послання миру, запрошення у гості й багато цікавих розповідей про життя дітей з інших країн, що було дуже зворушливо.

Звичайно, беручи участь у таких проєктах, діти цього закладу освіти відчують себе посланцями миру від України. А батьки пишаються ними.

Отже, організація вчителями участі дітей у таких міжнародних освітніх проєктах, безумовно, сприяє як національно-патріотичному вихованню учнів, так і формуванню їх полікультурної компетентності; розвиває вміння вести діалог культур, зберігати і шанувати національні традиції.

Учні та їхні батьки розширюють світогляд, багато цікавого дізнаються про різні культури й традиції завдяки спілкуванню з дітьми інших країн, виявляють любов до своєї Батьківщини, її традицій та звичаїв, стають більш толерантними і шанобливо ставляться до представників різних націй і релігій, спілкуючись із однолітками по всьому світу.

Усі учасники освітнього процесу розуміють важливість участі в проєктній діяльності й переконані, що можуть впливати на майбутнє своєї держави й навіть Планети. Діти вірять у те, що разом із дорослими вони зможуть зробити цей світ кращим!

Крім того, довірчі відносини освітньої установи й громади навколишнього соціокультурного середовища, що виступає замовником і користувачем освітніх послуг, сприяють упровадженню громадсько-державної моделі управління в освіті, згідно з якою саме громада виконує роль ініціатора, організатора та активного учасника в управлінні закладом освіти. Тому досягнення соціальної згуртованості суб'єктів освітнього простору як у внутрішньому середовищі, так і з зовнішнім оточенням, сприятиме реальному впровадженню цієї моделі управління у закладах освіти, підпорядкованих державним, регіональним та місцевим органам управління. Більш докладно особливості підготовки керівників закладів освіти до впровадження концепції соціальної згуртованості у соціокультурному оточенні описано у статті «Теоретичні та практичні аспекти підготовки керівників закладів освіти до впровадження концепції соціальної згуртованості» [8].

Організація «Школи для батьків» з використанням сучасних інтерактивних, тренінгових занять

Цей напрям діяльності закладу освіти ініціюється заступниками директорів із навчально-методичної та науково-методичної

діяльності й реалізується за допомогою вчителів початкової школи, практичних психологів та інших працівників педагогічного колективу.

Мета його запровадження полягає в здійсненні системної освітньої роботи з батьками щодо усвідомлення ними провідних положень партнерської взаємодії і використання їх у власній виховній тактиці спілкування з дітьми.

Основою для усвідомлення цілісності бачення зазначеного вище процесу може виступати розроблена логіко-смилова модель «Організація освітнього процесу на засадах педагогіки партнерства (мікрорівень)» (Рис. 1).

У поданій моделі визначено головні вектори змін, які мають знати батьки, а саме:

- сприяння оновленню системи стосунків учителя й учня, що виявляються у використанні педагогічних прийомів прийняття, підтримки кожної дитини; опанування прийомів організації діалогічної взаємодії, надання можливості учням відстоювати свої інтереси, стимулювати активну творчу співпрацю;
- спонукати вчителів до запровадження в освітньому процесі нової педагогічної етики, що виявляється у виконанні функцій фасилітатора, тьютора, коуча, модератора тощо;
- сприяння створенню вчителями умов для реалізації різних інтерактивних форм організації роботи учнів: робота в мікрогрупах, змішаних групах, парна, колективна творча освітня діяльність;
- оновлення класного освітнього середовища, орієнтованого на підвищення ціннісного й інтелектуального фону класу; створення осередків розвивального, індивідуалізованого, мотивуючого, емоційно-комфортного простору для всіх, без винятку, учасників освітнього процесу;
- створення організаційно-педагогічних умов для зміни у підходах до оцінювання результативності освітньої діяльності учнів, що виявляються в застосуванні прийомів відзначення прогресу та метапредметних умінь кожного учня, володіння навичками створення і використання інструментів формуального оцінювання, самооцінювання, взаємоперевірки, рефлексивних методів і прийомів тощо.

У сучасних умовах усі ці напрями оновлення стосунків учителя й учня варто практично демонструвати батькам, а не тільки про них розповідати.



Рис. 1. Логіко-смысловая модель «Організація освітнього процесу на засадах педагогіки партнерства (мікрорівень)»

Пропонуємо такі теми занять «Школи для батьків»:

- Про батьківський авторитет.
- Що таке свідомо дисципліна? Як її сформувати?
- Родинні правила і режим дня.
- Чи варто боїтися ділового тону у стосунках із дітьми?
- Заохочення чи покарання.
- Як і чого нас вчать діти?

Під час проведення запропонованих занять на перший план висувуються інтерактивні форми проведення батьківських зборів або засідання батьківських клубів (у яких збираються батьки різних вікових категорій учнів). Проводячи ігрові, тренінгові вправи, створюючи ситуації для колективного розв'язання проблем (приклади представлено в додатках), учитель допомагає батькам усвідомити власний «педагогічний» досвід, обмінятися здобутками і труднощами з іншими, виробити найоптимальнішу стратегію для виховної системи та розв'язання проблем, що виникають, за допомогою використання інструментів педагогіки партнерства.

Оволодіння інструментами реалізації принципів педагогіки партнерства

Досить важливим етапом реалізації педагогіки партнерства у сучасних закладах освіти є усвідомлення і вчителями, і батьками учнів базових методологічних принципів, сформульованих у Концепції Нової української школи [2].

Зупинимось більш докладно на кожному з них.

Принципи педагогіки партнерства:

- повага до особистості;
- доброзичливість і позитивне ставлення;
- довіра у відносинах, стосунках;
- діалог – взаємодія – взаємоповага;
- розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків);
- принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей).

Принципи «повага до особистості» та «доброзичливе і позитивне ставлення» є основою довірних стосунків між людьми, їх застосування зміцнює віру дитини у власні сили, вони сприяють розвитку здатності до подолання будь-яких навчальних чи особистісних труднощів.

Однак дуже часто педагоги та батьки учнів забувають про те, що «повага до особистості» базується на повному прийнятті індивідуальних особливостей, темпу розвитку, інтересів і вподобань кожної, без винятку, дитини, яка зростає і самостверджується.



Згідно з науковими висновками О. Лінник, сутність поняття «суб'єкт-суб'єктна взаємодія» визначено як «рівноправний взаємообмін навчальними смислами між суб'єктами педагогічного процесу, що відбувається в спільній навчальній діяльності та опосередковується міжособистісними стосунками» [10]. З огляду на це «змістом суб'єкт-суб'єктної взаємодії є створення особливого культурно-смыслового поля в освітньому середовищі» [10].

Для формування такого позитивно насиченого середовища важливими є такі педагогічні умови:

- підвищення ціннісного фону колективу закладу освіти й окремо взятого класного колективу («Надихати, а не вимагати»);
- відкритість новому «соціальному досвіду»; шанування і повага до відмінностей, розмаїття думок та дій іншого;
- наповнення позитивного «рахунку стосунків»/за Стівеном Кові (увага до дрібниць; виконання обов'язків і обіцянок; деталізація власних очікувань; прояв цілісності особистості; уміння вислухати іншого («активне слухання»); уміння щиро вибачатися).

Для усвідомлення принципу «*довіра у відносинах та стосунках*» у пригоді стане ознайомлення з теорією Патріка Ленсіоні, який визначає довіру першою базовою складовою командної роботи. Автор описує бар'єри, які виникають на шляху досягнення спільного результату та разом із тим розкриває причини, що призвели до цього.

На думку автора, в основі недовіри лежить відсутність особистісної залученості кожного до участі в освітньому процесі. Відповідно, скарги, конфлікти, проблемні ситуації в закладі освіти чи певному класному колективі виникають і загострюються тоді, коли відбувається ігнорування чи несприйняття протилежних думок чи інтересів певних особистостей чи навіть певної групи батьків, учнів, педагогів.

Практичне відпрацювання шляхів підвищення рівня довіри дало можливість виявити дієві педагогічні прийоми та засоби, наведені нижче.

Прийоми та засоби для побудови довіри

| | |
|--|--|
| Погляд «очі в очі» Візуальний контакт Посмішка Нестандартне привітання Комплімент Приязне ставлення Позитивний настрій Доброзичлива обстановка (кава, чай, цукерки) Тембр і сила голосу | Спільна участь у заходах Залучення усіх до спільної діяльності Знаходження спільних інтересів Спілкування Комунікація Налагоджування контакту Активне слухання Включеність Уточнювальні запитання Підбір переконливих аргументів Упевненість у своїх силах Обмін думками, враженнями |
|--|--|

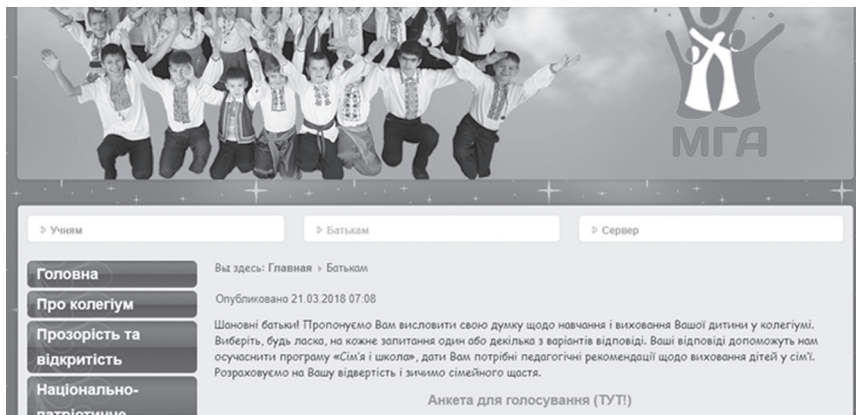
Отже, найдієвішими умовами налагоджування довіри всіх суб'єктів освітнього процесу між собою вважаються такі:

- ✓ розрізнення факторів із «кола панування» (чітке усвідомлення того, на що ми можемо вплинути, а на що ні);
- ✓ створення умов для залучення кожного до отримання спільного результату;
- ✓ виявлення інтересів кожного /діагностування, опитування, «проговорювання» власних ідей, очікувань, намірів під час спеціально організованих зустрічей/;
- ✓ поступовість процесу цілепокладання від індивідуального до колективного;
- ✓ удосконалення класного простору: насичення його зображеннями /фото/ спільних досягнень;
- ✓ спільне створення, оформлення і представлення в загальному просторі узгоджених правил взаємодії.

Усвідомлення четвертого принципу «діалог — взаємодія — взаємоповага» є логічним продовженням раніше сказаного. Адже діалог різних суб'єктів є засобом не лише упорядкування інформації в освітньому середовищі, а й засобом взаємозбагачення освітнього простору культурними смислами.

Без комунікації, з'ясування сфери інтересів кожного неможлива конструктивна взаємодія, спрямована на досягнення результату, а тому життєво необхідним для функціонування сучасних закладів освіти є створення «майданчиків» для систематичного ведення діалогу, дискусій, колективного обговорення суперечливих питань. Це можуть бути регулярні зустрічі чи засідання батьківської ради, піклувальної ради, активу учнівського самоврядування; «розмова з директором» (1 раз на місяць кожен клас вибирає лідера — свого представника для участі в годинній бесіді з директором) тощо.

Водночас це може бути відкритий інтернет-майданчик у форматі сторінки на вебсайті закладу освіти, де не тільки розміщується важлива для обговорення інформація, а є можливість проводити опитування, з'ясувати думки всіх, без винятку, батьків учнів, що займають проактивну позицію і прагнуть конструктивних змін у школі.



Фрагмент шкільного сайту Запорізької малої гуманітарної академії

У додатку 1 подано запитання для опитування батьків (з досвіду роботи Запорізької малої гуманітарної академії), які сприяють активізації батьківської громади, вивченню думок та позицій батьків щодо вдосконалення виховної роботи як у початковій школі, так і під час навчання на інших освітніх рівнях.

Подібний діалоговий підхід до розв'язання гострих дискусійних питань дає впевненість усій освітній спільноті у тому, що голос чи ідея кожного будуть почуті, думка кожного є важливою у пошуку конструктивних напрямів розвитку закладу освіти.

Безумовно, основою партнерської взаємодії виступає **розподілене лідерство**, що базується на виявах *проактивності, права вибору та відповідальності за нього, активізації горизонтальності зв'язків*.

Сутність теорії розподіленого лідерства, авторами якої є Д. Бредфорд, А. Коен (1998 р.), полягає в «естафетному» переданні лідерства від одного члена команди до іншого залежно від домінуючої компетенції.

На важливості запровадження розподіленого лідерства та вибудовуванні горизонтальних зв'язків наголошував у своєму виступі заступник міністра освіти та науки П. Хобзей: «Наша освіта — дуже вертикальна: директор, завуч, учителі, діти і дець там батьки. Але щоб побудувати довіру, ми маємо будувати *горизонтальні зв'язки*, партнерство. Щоб учитель був на рівні учня, щоб вони сиділи разом на килимку та розмовляли. Тоді вибудовується довіра, повага до гідності. Саме це закладено в концепцію НУШ» [11].

Варто докладніше зупинитись на визначенні сутності поняття «**проактивність**», адже значення цього важливого для реалізації «педагогіки партнерства» поняття є мало усвідомленим.

В Енциклопедії практичної психології це поняття трактується як «діяння та спосіб життя людини, яка не реагує на впливи ззовні, а сама є ініціатором власних дій, що формують потрібні реакції в оточення».

Поняття «проактивність» було базовим у теорії формування високо ефектвної особистості Стівена Кові. У його розумінні бути проактивним — означає бути відповідальною людиною; діяти відповідно до своїх життєвих принципів, усвідомлюючи власні глибинні цінності та цілі; жити, формуючи свої умови та обставини; брати на себе ініціативу, як діяти, що відчувати, як ставитись до себе і до іншого.



Базова ознака розподіленого лідерства - «Проактивність»

Проактивна позиція

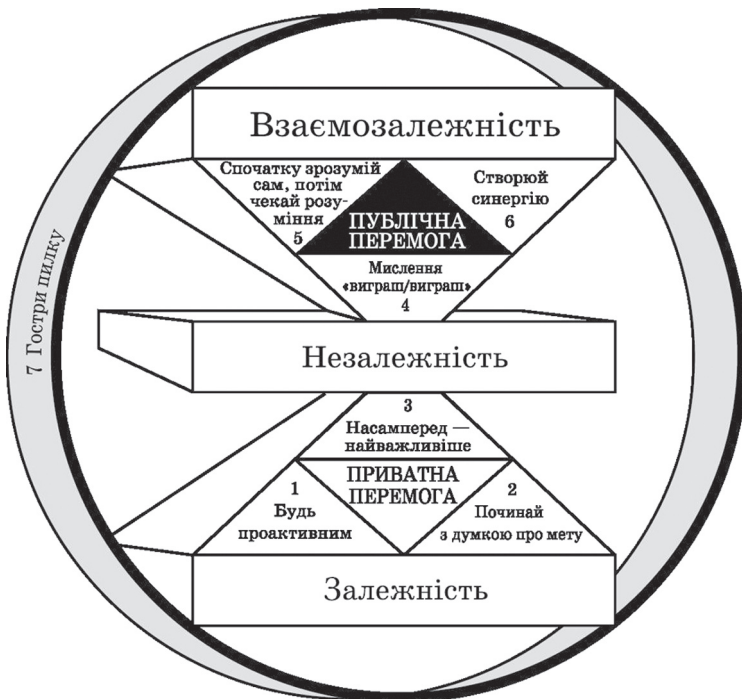
Люди з такою позицією самі створюють умови свого існування відповідно до своїх цінностей

- ✓ «Я буду проявляти...
- ✓ «Я буду більш наполегливим...»
- ✓ Подивлюся, які є можливості для вирішення цієї проблеми...

Реактивна позиція

Люди з такою позицією перебувають в залежності від умов, що їх оточують

- ✓ Я був би щасливим, якби...
- ✓ Я не можу собі дозволити, тому що...
- ✓ Я нічого не можу зробити в цій ситуації...



Проактивна людина ніколи не шукає винних у будь-якій проблемній ситуації, а концентрується на пошуку різних альтернативних варіантів її розв'язання. Один зі способів бути проактивним — зупинитися та подумати перед тим, як діяти. Іноді ми реагуємо на ситуацію миттєво, не встигнувши продумати наслідки наших дій.

Отже, вище ми описали найсуттєвіші характеристики незалежної людини. І тільки за умови, якщо вчитель, учень та його батьки максимально відчуватимуть свою незалежність (яка включає «відповідальну свободу»), їх можна вважати готовими до взаємозалежності яка є основою педагогіки партнерства.

Важливим завданням для вчителя початкової школи й адміністрації закладу освіти є донесення до усіх, без винятку, батьків меседжу про те, що думка кожного є важливою для спільного розвитку, кожен може внести свій посильний внесок, щоб змінити все, що його не влаштовує. І в цьому виявляється проактивна позиція, синергія взаємозалежної взаємодії.

Соціальне партнерство є останнім у переліку принципів педагогіки партнерства. Він показує важливість вияву рівності сторін, які вступають у взаємодію (добровільне прийняття ними різних узгоджених зобов'язань, обов'язкове виконання домовленостей).

Вершиною втілення цього принципу можна вважати соціальну згуртованість — «стан, за якого група людей у межах певної території (як держави, так і окремої місцевості /села, району, міста/) демонструють здатність до співпраці, зорієнтованої на продуктивні зміни; можливість без втрати індивідуальних відмінностей забезпечити координацію і співпрацю заради реалізації критично важливих цілей суспільства; ступінь соціальної спільності (стан єдності спільноти)».

Отже, реалізація представлених напрямів управлінської діяльності щодо запровадження педагогіки партнерства у Новій українській школі та новацій в адміністративній роботі з батьками сприятиме створенню необхідних умов для оновлення соціально-психологічного освітнього простору, формування партнерських відносин між учителями, учнями та їхніми батьками; допомагатиме забезпечувати системний підхід до формування демократичних відносин та підвищення організаційної культури сучасного закладу освіти.

Визначені вектори логіко-структурної моделі можуть бути своєрідними тематичними орієнтирами для додаткового методичного відпрацювання під час підготовки вчителів початкової школи на курсах підвищення кваліфікації при інститутах післядипломної педагогічної освіти, тренінгах, спецкурсах, майстер-класах тощо.

Запорізьким інститутом післядипломної педагогічної освіти розроблено програму спецкурсу та тренінгу за темою «Організація освітнього процесу в Новій українській школі на засадах педагогіки партнерства».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про освіту». *Відомості Верховної ради*, 2017. № 38–39. 380 с.
2. Концепція «Нова українська школа». URL : <http://mon.gov.ua/202016/12/05/konczerpcziya.pdf>.
3. З. Звinyяцька. Меморандум співпраці батьків, учнів та педагогів. URL : <https://nus.org.ua/memorandum/>
4. Ястребова В. Я. *Альтернативні моделі взаємодії закладів освіти із родинами учнів*. Партнерська взаємодія школи та сім'ї як фактор оновлення сучасної освіти : наук.-метод. збірник. Запоріжжя : СТАТУС, 2018. С. 5–13.
5. Ястребова В. Я. *Теоретичні та практичні аспекти впровадження соціального партнерства в освітньому просторі навчального закладу*. Інноваційний інструментарій партнерського соціуму в розвитку шкільної освіти : науково-методичний збірник. Запоріжжя : СТАТУС, 2017. С. 5–12.
6. Хриков Є. М. *Управління навчальним закладом*. К. : Знання, 2006. 365 с.
7. Хижняк О. В. *Культура довіри в рекламі та PR-технологіях: практикум*. Х. : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2017. 96 с.
8. Ястребова В. Я., Бабко Т. М. Теоретичні та практичні аспекти підготовки керівників закладів освіти до впровадження концепції соціальної згуртованості. *ScienceRise: Pedagogical Education*. 2019. №1 (28). С. 4–8.
9. Ілащук О. В., Шурубуря С. Т. *Методичні рекомендації з формування позитивного психологічного мікроклімату педагогічних та учнівських колективів*. URL : <http://oblosvita.com/navigaciya/skrynka/psychologiya/4439formuvannya-pozitivnogo-psichologichnogo-mikroklimatapedagogichnogo-kolektivu.html>
10. Ліннік О. О. Система підготовки майбутнього вчителя до організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії з учнями початкової школи : дис. ... док. пед. наук : 13.00.04. Старобільськ, 2016. 520 с.
11. Хобзей П. К. *Довіра до освіти починається з педагогіки партнерства, відкритості шкіл, поваги до кожної людини*. Виступ під час Міні-EdCampKyiv «Без довіри нема освіти». URL : <https://mon.gov.ua/ua/news/usi-novivni-novini-2017-12-02-dovira-do-osvitipochinaetsya-z-pedagogiki-partnerstva-vidkritosti-shkil-povagi-dokozhnoy>
12. Бабко Т. М. *Лідерська культура всіх суб'єктів освітнього процесу як обов'язкова умова розбудови нової української школи*. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Неперервна освіта

нового сторіччя: досягнення та перспективи» (14–21 травня 2018 року, м. Запоріжжя). Електронний збірник наукових праць ЗОІППО. 2018. №3 (32). URL : https://drive.google.com/file/d/19VtV_28tri5CtG8ECMX-42-wup7ihChm/view

13. Полунеев Ю. В. Соціальна згуртованість як складова економічного прориву. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія : Економіка. Ужгород : Видавництво УжНУ, 2011. Спецвипуск 33. Частина 1. С. 161—166. URL : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/4554>

ДОДАТКИ

Додаток 1

Запитання для опитування батьків

Чи задоволені ви:

- Організацією роботи закладу освіти
- Відносинами з класним керівником (учителем початкової школи) вашої дитини
- Відносинами з педагогами
- Роботою адміністрації
- Матеріально-технічною базою нашого закладу освіти

Яким чином ви берете (або можете взяти) участь у життєдіяльності закладу освіти

- Беру участь у заходах класу
- Беру участь у підготовці заходів класу
- Беру участь у загальношкільних заходах
- Систематично беру участь в опитуваннях, які проводить заклад освіти
- Виступаю з пропозиціями з приводу поліпшення життєдіяльності класу, закладу освіти
- Не заважаю закладу виконувати свої функції

Яке ваше ставлення до нашого закладу освіти

- Бажаю підтримувати тісний зв'язок (учасник систематичних батьківських зустрічей)
- Намагаюсь підтримувати контакти епізодично
- Мої зв'язки із закладом освіти мають випадковий характер (вкликають — приходжу)
- Уникаю надлишкових контактів (не контактую без гострої необхідності)
- Намагаюсь протидіяти шкільним ініціативам
- Інше

Що ви найбільше цінуєте в системі виховної роботи закладу освіти

- Взаємини
- Поради і практичні рекомендації педагогів
- Відпрацьовані практичні навички соціального спілкування
- Організацію позакласної роботи
- Додаткові консультації та заняття
- Інше

Хто, на вашу думку, має найбільше піклуватися про виховання дітей?

- Сім'я
- Школа
- Громадські організації
- Вулиця
- Трудові колективи
- Учнівські колективи
- Друзі учнів (учениць)
- Свій варіант відповіді

Які труднощі ви відчуваєте у вихованні дітей?

- Діти вас не розуміють
- Діти не виконують ваші вимоги
- Вам не вистачає часу на спілкування
- Не знаєте, як вирішувати деякі проблемні ситуації
- Не розумієте як реалізувати рекомендації вчителя (вчительки, вчителів)
- Є розбіжності думок щодо виховання в сім'ї
- Не можете знайти спільної мови з учителем (учителькою, учителями)
- Іноді не володієте достовірною інформацією

Висловлювання вашої дитини про наш заклад освіти переважно

- Позитивні
- Негативні
- Нейтральні
- Взагалі відсутні
- Інше

З яких джерел ви здобуваєте педагогічні знання:

- Інтернет
- Телебачення

Життєвий досвід

Читаю спеціальну літературу

На засіданнях батьківських клубів

Раджуся з учителями, психологом

Виховую інтуїтивно, без пошуку спеціальних знань

Чи змінилося що-небудь у вашій стратегії виховання під впливом занять батьківського клубу?

Ці заняття сприяли конструктивним змінам багатьох позицій сімейного виховання

Ці заняття вплинули на вдосконалення окремих позицій сімейного виховання

Ці заняття мали незначний вплив на нашу сімейну педагогіку

Наш стиль сімейного виховання не змінився

Не замислювались на цим питанням

Якщо ваш стиль сімейного виховання залишився практично незмінним, то чому?

Знання занадто загальні

Знання надаються у занадто важкій формі

Те, що аналізується, не стосується моєї дитини

Відчуваю брак педагогічних знань

Чого ви, як батьки, хочете для своєї дитини, під час відвідування нею нашого закладу освіти?

Була в безпеці

Отримувала міцні знання

Розвивалась як особистість

Була здоровою та фізично підготовленою

Навчилася спілкуванню та стала комунікабельною

Навчилася нестандартно мислити

Набула гарних манер

Була ерудованою

Була самоорганізованою у своєму житті

Інше

Які форми спільної роботи з нашим педагогічним колективом Ви вважаєте корисними і потрібними?

Батьківські збори

Заняття міжвікового батьківського клубу

Відкриті уроки

Індивідуальні консультації

Дискусійні бесіди з батьками

Спільні заходи і колективні справи
Педагогічні конференції
Інше

Чи корисною для вас є інформація, яку ви отримуєте на батьківських зборах? Чи користуєтесь ви нею у житті?

Так
Ні
Мені не вистачає інформації
Зовсім не те, що хотів/хотіла би почути
Слухаю, але не використовую у житті
Для мене не має значення така інформація

Чи знаєте ви, які доручення та громадські обов'язки виконує ваша дитина у школі?

Так
Ні
Мені не цікаво
Звичайно, знаю і допомагаю
Інше

Якому виду позашкільного дозвілля ви віддаєте перевагу?

Заняттям спортом
Перегляду кіно та відвідуванню театру
Читанню книг
Активному відпочинку (спортивні ігри)
Пізнавальному відпочинку (квеструми)
Зустрічам із друзями
Відпочинку в родинному колі
Інше

Чи задоволені ви рівнем функціонування виховної системи у нашому закладі освіти?

Безумовно
Швидше, так
Так
Могла б бути кращою
Інше
Напишіть ваші пропозиції та побажання до адміністрації школи

«Концентричні кола»¹ (Тренінгова вправа для батьківських зустрічей)

Перебіг вправи.

1. Об'єднання у групи за кольором бейджика (зовнішнє-внутрішнє коло).

2. Пояснення правил: суворо дотримуватись інструкції до кожного раунда.

Раунд I

Інструкція: протягом 3 хвилин по черзі Ви маєте відповісти на запитання ведучого: «**Якою людиною Ви більше себе вважаєте: залежною чи незалежною. Від чого в наш час можна відчувати залежність?**»

Один відповідає, а інший мовчки слухає...

Раунд II

Інструкція: протягом 30 секунд подумайте, яке запитання Ви можете поставити своєму партнерові по парі, щоб краще його зрозуміти. Потім по сигналу ви по черзі ставите один одному запитання і вже можете підтримувати розмову...

Потім змінюємо співрозмовника: зовнішнє коло робить крок вліво...

Інструкція: протягом 30 секунд. Подумайте, яке запитання Ви можете поставити своєму партнеру по парі, щоб краще його зрозуміти. Потім по сигналу ви по черзі ставите один одному запитання і вже можете підтримувати розмову...

3. Збираємось у спільне коло для обговорення вправи.

Запитання для обговорення:

- Як ви почувалися під час цієї вправи?
- Що було важче: відповідати на поставлене запитання чи придумувати своє?
- Чи однакові запитання ви ставили?
- Чи вдалося вам краще пізнати інших учасників?
- Якби це був ваш колега, змогли б ви йому довіряти?
- Чи комфортно б вам було, якби вашим партнером був колега, учень чи хтось із батьків, з якими у вас не дуже добрі стосунки?

Висновок: беручи участь у цій вправі, кожен учасник отримує досвід взаємодії з різними партнерами (знайомими та незнайомими), усвідомлює значення «довіри» та «діалогу», робить спробу налагодити конструктивну комунікацію, прагнучи узгодити свої

¹ Класичні запитання для обговорення в колах:

- 1) Які якості я найбільше ціную в людях?
- 2) Яку людину я поважаю, за що?
- 3) Як я проявляю повагу до себе?
- 4) Який момент з мого життя мені хотілося б повторити? Чому?
- 5) Чого навчило мене життя?

інтереси з цінностями та інтересами іншого. Вправа сприяє усвідомленню значення довіри й інструментів її налагоджування (діалог, комунікація, пошук спільних інтересів тощо).

Підсумкова вправа для батьків «Ланцюжок довіри»

За 1 хвилину на клейких папірцях написати «Що ви використовуєте для налагоджування довіри з іншою людиною?» (індивідуальна робота). Перехід до групової роботи — зібрати все, що вийшло у груповий ланцюжок, обрати найоригінальнішу пропозицію й презентувати її всім (презентує автор).

Висновок: сподіваюсь, що цей стан теплоти й довіри ми збережемо під час нашого спілкування.

Тематична руханка «Молекули» (5 хв.)

Учасники хаотично рухаються по аудиторії й по команді об'єднуються спочатку по двоє, потім по троє, а потім по четверо.

Під час об'єднання вони повинні сказати один одному фрази підтримки, схвалення, захоплення...

Завершуючи вправу — поаплодуємо всім.

Висновок: цей прийом дуже важливий для налагоджування довіри, діалогу й позитивної комунікації.

Педагогіка партнерства в НУШ

(Створення асоціативного малюнка з основних понять)

Мета: усвідомлення батьками ключових понять педагогіки партнерства

Інструкція: оберіть три найцінніші для вас поняття з педагогіки партнерства, поясніть свій вибір.

Картки для вправи «Асоціативний малюнок»

| | |
|------------------------|-------------------------------|
| ДОВІРА | МЕНТОР |
| ПАРТНЕРСТВО | ПРОАКТИВНІСТЬ |
| ЛІДЕРСТВО | ГРОМАДА |
| ВРЯДУВАННЯ | ВІДПОВІДАЛЬНА СВОБОДА |
| ДЕМОКРАТІЯ | КОМПРОМІС |
| ТЮТОР | ПРОСВІТНИЦТВО |
| ІНІЦІАТИВНІСТЬ КОЖНОГО | ВІДПОВІДАЛЬНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО |
| ФАСИЛІТАТОР | НЕЗАЛЕЖНІСТЬ |
| КОМУНІКАЦІЯ | КОУЧ |

**Рефлексивно-корекційний аналіз проблем,
що виникають на різних рівнях освітнього спілкування
(з позицій педагогіки партнерства)**

Вправа проводиться у групах. Кожна група працює над певним рівнем освітньої взаємодії:

ВЧИТЕЛЬ — УЧЕНЬ

ВЧИТЕЛЬ — БАТЬКИ

БАТЬКИ — УЧЕНЬ

АДМІНІСТРАЦІЯ — БАТЬКИ

Мета: усвідомлення факторів зниження рівня довіри у стосунках; аналіз причин їх виникнення та визначення шляхів їх усунення.

Завдання.

Колонки таблиці заповнюються поступово:

1. Фактори, що знижують рівень довіри у стосунках (самостійно, спираючись на власний досвід).

2. Причини виникнення визначених факторів (після обговорення, разом, за допомогою тренера).

3. Інструменти педагогіки партнерства (після опрацювання теоретичного повідомлення, з використанням шаблону-підказки, методом добирання).

Очікуваний результат: унаслідок виконання вправи освітяни усвідомлюють фактори, що зумовлюють зниження довіри взаємодії різних суб'єктів освітнього процесу; шляхом колективного обговорення вибирають найбільш оптимальні інструменти педагогіки партнерства.

Бланк для вправи

Рефлексивно-корекційний аналіз проблем, що виникають на різних рівнях освітнього спілкування
(з позицій педагогіки партнерства)

| Рівень освітнього спілкування ² : | | |
|--|---|--|
| Фактори, що знижують рівень довіри у стосунках | Причини виникнення визначених факторів | ІНСТРУМЕНТИ ПЕДАГОГІКИ ПАРТНЕРСТВА |
| | | |

² Адміністрація — учитель; учитель — учитель; учитель — учень; учитель — батьки; батьки — учень; учень — учень; адміністрація — батьки; адміністрація — учень.

**Приклад заповнення бланка
Рефлексивно-корекційний аналіз проблем, що виникають на різних рівнях освітнього спілкування
(з позицій педагогіки партнерства)**

| Рівень освітнього спілкування: ВЧИТЕЛЬ — УЧЕНЬ | | |
|--|---|---|
| Фактори, що знижують рівень довіри у стосунках | Причини виникнення визначених факторів | Вибір інструментів педагогіки партнерства |
| Схильність учнів до обману | Страх; неприйняття індивідуальних особливостей дитини | Відкритий діалог Виявлення, констатація проблеми через формулювання Я-висловлювання Пошук узгодженого алгоритму дій |

ІНСТРУМЕНТИ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ

| |
|--|
| Спільно створені правила |
| Спілкування. Комунікація. Налагоджування контакту |
| Конструктивна комунікація |
| Використання фраз підтримки, заохочення, схвалення |
| Діалог. «Озвучування» особистих інтересів |
| Активне слухання. Включеність. Уточнювальні запитання |
| Методи для виявлення сфери інтересів партнера (опитування, «дзеркальні анкети»; співбесіда; інтерактивні ігрові вправи тощо) |
| Активізація проактивної позиції |
| Постановка спільних цілей, що базуються на інтересах кожного |
| Пошук компромісних рішень |
| Прийняття колективного рішення |
| Ініціювання інтересу до позитивної взаємодії |
| Залучення до спільної діяльності |
| Конструктивне виявлення емоцій (треступінчасте «Я-висловлювання»: «я бачу — я відчуваю — я хочу») |
| Усвідомленість «відповідальної свободи» |
| Простір для підвищення ціннісних стандартів |
| Відкритість звітування («звіт перед громадськістю») |
| Використання нових педагогічних ролей («тьютор», «фасилітатор», «ментор») |
| Прийоми для вияву «лідерської позиції» |
| Застосування рефлексивних методів і прийомів |
| Пошук альтернативних можливостей для саморозвитку |
| Усвідомлення і прийняття позиції «відповідальної свободи» |

Вправа на ухвалення колективного рішення³

Мета: вправа на усвідомлення досвіду запровадження різних стилів управління; відпрацювання навичок ухвалення колективного рішення.

Очікуваний результат: усвідомлення учасниками наслідків впливу різних стилів управління; визнання практичної значущості й труднощів у реалізації колективного ухвалення рішення.

Опис. Учасників об'єднують у 4 групи і дають будь-яке завдання (наприклад, створити макет будівлі школи НУШ із використанням різних матеріалів: папір, клей, картон, маркери, скрепки; намалювати школу-мрію тощо).

Кожна група керується чітким набором правил, що імітують прояв різних стилів управління. Для цього обирають три лідери для групи «К» і одного лідера для групи «А». Дотримання є обов'язковою умовою.

Час створення макету 15 хвилин.

Після завершення кожна група демонструє свій макет, пояснює логіку побудови макета та правила, за якими вони працювали.

Рефлексивна частина передбачає обговорення досвіду й чуттєвих вражень, які отримали учасники кожної групи.

Правила роботи кожної групи

| Групи | Правила |
|--|--|
| Група «Л» (ліберальне управління) | Кожний у групі вільний робити те, що він захоче. Ніхто не може говорити іншому, що робити; не може бути ніякого голосування для прийняття рішень. Будь-яка спроба вплинути на дії іншої людини буде вважатися порушенням правил |
| Група «Д» (демократичне управління) | Уся група має голосувати стосовно прийняття будь-якого рішення. Група повинна робити те, що вирішить більшість. Порушенням правил вважається будь-яке рішення, що було прийнято без голосування, як і будь-яка дія, що не була підтримана більшістю |
| Група «К» (командне управління) | Три особи, призначені лідерами, приймають усі рішення в групі. Решта членів групи робить те, що говорять ці люди. Ніхто не може заперечувати рішення цих трьох осіб. Три лідери повинні домовитися між собою стосовно усіх рішень |

³ Модифікація вправи американських учителів історії Френсіса О'Маллі і Гері Маста.

| | |
|---------------------------------------|--|
| | перед тим, як озвучувати їх для інших. Будь-яка незгода з рішеннями трьох лідерів або ухвала рішення одним із них без домовленості з іншими лідерами, вважатимуться порушенням правил |
| Група «А» (авторитарне управління) | Людина, призначена лідером, ухвалює всі рішення у групі. Решта членів групи робить те, що говорить ця особа. Ніхто не може заперечувати рішення лідера. Будь-яка незгода з рішеннями лідера або відмова коритися вважатимуться порушенням правил |

*Додаток 5***Інтерактивна вправа «Ажурна пилка» (60 хв)**

Мета: відпрацювання вмінь спільного розв’язання проблемних ситуацій; формування навичок сприйняття, розуміння і поваги до думки кожного.

Завдання. Розв’язування проблемної ситуації — 25 хв; проведення експертизи — 10 хв; презентація результатів роботи $5 \times 5 = 25$ хв.

Результати виконання вправи фіксуються на папері для фліп-чарту. Учасники обирають роль речника чи експерта.

- ✓ Речники — презентують результати роботи команди.
- ✓ Експерти письмово формулюють свої коментарі, визначаючи ризики (червоний клейкий папірець) або корисні поради для вдосконалення.

Під час виконання завдання увага звертається на такі аспекти:

- ✓ відповідність принципам педагогіки партнерства;
- ✓ ступінь залученості кожного члена колективу;
- ✓ збереження рівних прав різних партнерських сторін; уникнення ситуацій конкуренції, змагання.

Очікуваний результат: сприйняття та розуміння думок й інтересів усіх учасників, залучення кожного для прийняття колективного рішення, створення умов для вияву ініціативи будь-кого; удосконалення вмінь налагоджування конструктивного діалогу для співпраці.

**Проблемні ситуації для інтерактивної вправи
«Ажурна пилка»**

Завдання для групи 1

Як краще організувати виконання рекомендацій учителя із свідоцтва досягнень учнів? Як можуть батьки допомогти своїм дітям удома?

Завдання для групи 2

«Горджуся своєю дитиною за...» Чим унікальні наші діти? За що ми можемо пишатися ними? Як це можна відобразити у нашому класному просторі?

Завдання для групи 3
Соціальні проблеми, які ми можемо розв'язати спільними зусиллями. Варто почати з одного першого крока.

Завдання для групи 4
Ваші пропозиції щодо святкування класного свята «Цікаві звичаї та традиції моєї родини»

Додаток 6

Сучасна школа і батьківська громада: кроки до порозуміння і партнерства

Методичні рекомендації щодо реалізації принципів педагогіки партнерства в сучасному закладі освіти

| Принципи | Інструменти педагогіки партнерства |
|---------------------------------------|--|
| Повага до особистості | Підвищення ціннісного фону колективу закладу освіти й окремо взятого класного колективу («Надихати, а не вимагати»). |
| Доброзичливість і позитивне ставлення | Відкритість новому «соціальному досвіду». Наповнення «рахунку стосунків» (розуміння іншого; увага до дрібниць; виконання обов'язків і обіцянок; деталізація власних очікувань; вияв цілісності особистості; уміння вислухати іншого («активне слухання»); уміння щиро вибачитися) |
| ДОВІРА у відносинах і стосунках | Розрізнення факторів із «кола панування» (чітке усвідомлення того, на що ми можемо вплинути, а на що ні). Створення умов для залучення до отримання спільного результату кожного (діагностування інтересів кожного; індивідуалізація під час цілепокладання; удосконалення класного простору). Спільно створені правила взаємодії |
| ДІАЛОГ — взаємодія — взаємоповага | Організація простору для «діалогу», «озвучування» кожним власних особистих інтересів (опитування; інтерактивні батьківські збори; тренінгові завдання на командоутворення; створення ситуацій для прояву суб'єктної позиції кожного). Активне слухання; включеність; уточнювальні запитання. Спілкування; конструктивна комунікація; налагоджування контакту (відхід від «просвітництва, повчання»). Пошук альтернативних можливостей взаємодії, досягнення узгодженості позицій |

| | |
|---------------------------------|--|
| Розподілене ЛІДЕРСТВО | Активізація горизонтальних зв'язків («ініціативність кожного»). Застосування методів для виявлення сфери інтересів партнера (інтернет-опитування; «дзеркальні анкети»; співбесіди; форсайт-сесії, мозковий штурм для ви-роблення альтернативних варіантів ; інтерактивні ігрові вправи тощо) Організація простору для прийняття колективних рішень; постановка спільних цілей, що базуються на інтересах кожного. Формування проактивної позиції у всіх суб'єктів освітнього простору (зміна позиції «пошуку винних» на позицію «що конкретно «Я» можу змінити, щоб поліпшити умови/ розв'язати проблему, яка виникла»); Право вибору й відповідальність за нього (створення умов для вибору; пропозиція альтернативних варіантів). Усвідомлення й прийняття позиції «відповідальної свободи» |
| Принцип соціального партнерства | Рівність сторін (запровадження стратегії «Виграв-Виграв» , що ґрунтується на досягненні балансу мужності у вияві власної позиції та чутливості до позиції іншого). Добровільність прийняття зобов'язань. Обов'язковість виконання домовленостей |

Загальні підсумки. Для роздумів — цитата українського мислителя, ученого-економіста і члена-кореспондента Академії технологічних наук України **Олександра Пасхавера**.

«Ми хочемо стати європейцями, але не можемо досягти такого самого рівня життя, як у країнах, що нас оточують, навіть у тих, які далеко не завжди самі поводяться як європейці. Чому?»

Правильна відповідь доведена спеціальними гігантськими дослідженнями, які ведуться в усьому світу, і показують, що **в основі розвитку лежать цінності**. І, якщо ми живемо погано, отже, щось у нас саме з ними. Візьмемо нас і Європу. Між нами дуже значні відмінності в цінностях.

Європейські цінності засновані на двох інтегральних визначеннях.

Перше — це **відповідальна свобода** (добровільне обмеження, щоб не завдавати шкоди іншим).

Друге — це **відповідальна співпраця** (схильність до конструктивної продуктивної спільної роботи, активність, готовність до взаємозалежності).

Наслідок — **ДОВІРА**».

Запровадження педагогіки партнерства спрямоване на формування саме цих ціннісних складових.

Розділ 4

Просвіта батьків: методи позитивного виховання і налагодження ефективного співробітництва з дітьми

«Сини — мої, багатство — моє», — так мучиться дурень.
Адже він сам не належить собі.
Звідки ж сини? Звідки багатство?

Дхаммапада

4.1. ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ СУЧАСНИХ «НЕСТАНДАРТНИХ» ДІТЕЙ

Чимало батьків сьогодні відчують труднощі у вихованні своїх дітей. Зараз діти складні, незвичайні, цікаві, надміру чутливі, прагнуть усе пізнати, усе пережити. Вони нерідко є і великим благословенням у житті і найбільшим викликом одночасно. Відчуючи себе особистостями, діти часто змушені боротися з довколишнім світом дорослих, який не розуміє їх. Діти обстоюють своє право бути самими собою і діяти так, як вважають за необхідне. Їх вроджені знання, особливе світовідчуття вимагають вільного самовираження. Дорослі часто не розуміють ані мотивів учинків, ані дій цих дітей, оскільки самі забули доступ до своїх внутрішніх резервів. Звідси — безуспішні спроби контролювати дітей, які ведуть до бунту і протесту останніх, а також провокують психосоматичні хвороби, яких могло би зовсім не бути.

До того ж діти володіють підвищеною чутливістю до колективного середовища, у якому живуть (сім'я, школа, суспільство). Ця сприйнятливність може завдати шкоди дитині, коли вона потрапляє у негативну атмосферу. Дитина, як дзеркало, приймає на себе і відбиває неблагополуччя середовища через свою поведінку (зокрема, через гіперактивність і некерованість), даючи дорослим привід замислитися.

У багатьох випадках таку «дзеркальну» поведінку починають лікувати медикаментозно, що може пригнічувати природні психічні особливості дитини. Рекомендують спочатку знайти причину неадекватної поведінки дитини (у разі ускладнень ліпше звернутися до фахівця), і тільки потім уживати якихось заходів. Часто достатньо роботи матері чи батька над собою.

Кожна дитина народжується надзвичайно розумною, але сім'я зазвичай робить із неї посередність, бо жити з розумною дитиною клопітно. Вона сумнівається, вона повна скептицизму,

вона ставить запитання, вона не слухається, бунтує. А для сім'ї зручно, коли дитина слухняна, яка буде з готовністю йти за старшими, імітувати.

Реальною життєвою загрозою для сучасних дітей є криза інтеграції у суспільство. Батьки часто звертаються до психолога з проблемою, що їхні діти здаються їм не такими, як інші, не такими, якими вони самі були в дитинстві. Проте дитина не може і не повинна бути копією своїх батьків. У сучасному інформаційному суспільстві глибший, ніж раніше, конфлікт поколінь. Батькам варто подивитися на свою дитину як на представника нової генерації...

Нерідко проблеми виникають, коли дитина потрапляє в дитячий колектив (садок, школу), вчиться будувати стосунки з однолітками та дорослими. Якщо дитина була улюбленцем у сім'ї, їй все дозволяли, для неї адаптація в соціумі може стати справжнім випробуванням. Перші кроки соціалізації можуть бути болючими і для дитини, і для батьків. Головне — не вдаватися у крайнощі: або «усі погані, тільки моя особлива дитина має рацію», або протилежне — «у всіх діти як діти, а в мене...».

Батькам важко бути об'єктивними щодо власної дитини. Часто ми лукавимо самі із собою. Міркуючи про те, що дитина росте «не така», варто доводити думку до кінця: може, так зручно вчителю або вам? Непросто відмовитися від виплеканого образу «гідного» спадкоємця. Проте дитина не лише плід сімейного виховання. Це не «чиста дошка» (*tabula rasa*), на якій різні соціальні інститути (сім'я, школа, соціум) малюють свої візерунки, створюючи гвинтик соціальної машини. Це вже від народження певною мірою сформована особистість зі своїми здібностями, задатками, талантами, місією і призначенням. Кожна дитина має свій унікальний набір генів; різноманітні здібності і нахили. Найкраще ставитися до своєї дитини як до істоти, з котрою ще потрібно буде детально познайомитися і постаратися зрозуміти й прийняти її саме такою, якою вона є. Ми ж часто є загадкою самі для себе, тому непросто зрозуміти своїх дітей.

Дізнавшись про довірене нам юне створіння, ми зробимо багато відкриттів — приемних і не дуже. Ми будемо дивуватися, захоплюватися і впадати у відчай, радіти, сумувати й гніватися; шукати у своєму родоводі предків із такими ж рисами, «вираховувати» згубні впливи поза родиною. Прийнявши дитину такою, якою вона є, ми зможемо м'яко коригувати її характер і поведінку: захочувати і розвивати позитивні риси, а негативні — згладжувати і, якщо можна, трансформувати у чесноти. Але буває, що батькам подобається, що їхня дитина не така, як усі, вони свідомо нехтують реальними проблемами соціалізації дитини, навіть не роблячи спроб вводити свою дитину у прийнятні для суспільства межі.

У такому разі необхідна робота з батьками психологів, соціальних педагогів, учителів.

Досить часто батьки самі культивують у своїх дітях «манію відмінності», роблять зі своєї дитини «білу ворону». Дитина перебуває у своєрідній групі ризику, якщо:

- у родині заведено протиставляти себе іншим людям: ми кращі, гірші, бідніші, багатші, розумніші; ми — аборигени чи люди приїжджі тощо;
 - сім'я живе замкнуто, і в ній до стороннього ставляться завжди з підозрою, як до джерела можливих неприємностей і навіть небезпек;
 - критикувати інших — це звичний спосіб спілкування між дорослими;
 - дитину постійно порівнювати з однолітками і повторювати, що вона не така, як усі: дужча, слабша, розумніша, дурніша;
 - дитина звикла, що вона завжди має рацію, а в усіх конфліктах і негараздах винні інші;
 - її виховують у неповній сім'ї, і батько чи мати свідомо чи не свідомо прагне «заиклити» сина або доньку на собі;
 - дитина стає для батьків (чи одного з них) засобом самоствердження;
 - малюка виховує мама (бабуся), яка зводить свою життєву місію лише до виховання;
 - літні батьки роблять із дитини «маленького старого»;
 - у сім'ї переважають крайнощі у методах виховання. Однаково небезпечні як всюдозволеність і потурання, так і жорсткий авторитарний стиль, постійна критика дитини;
 - малюк обмежений у спілкуванні з однолітками і переважно задовольняється компанією дорослих;
 - у родині існують серйозні психологічні проблеми між дорослими;
 - батьки у грубій формі намагаються «переламати» деякі вроджені риси дитини замість того, щоб м'яко їх коригувати і створювати умови для розвитку альтернативних якостей.
- У батьків немає приводу серйозно непокоїтися, якщо:
- дитина задоволена життям і не стурбована тим, що вона «не така»;
 - вона не пригнічена і не агресивна;
 - у неї нормальні стосунки з однолітками, а її особливості не відштовхують від неї інших дітей;
 - вона вміє спілкуватися з дорослими, підпорядковуватися і слухатися;
 - дитина не протиставляє себе іншим, не бачить довкола ворогів, доброзичлива до людей і ставиться до них із повагою;

- думки, що вона в чомусь не така, з'явилися у неї в перехідному віці, що трапляється часто.

У батьків є серйозний привід підозрювати, що їхня дитина — «біла ворона» (у гіршому розумінні), якщо:

- вона відчуває відчуженість і усуненість, стала ізгоем у дитячому колективі;
- є підозра, що у неї розвинувся синдром жертви, яким вона провокує однолітків на те, щоб її кривдили;
- вона звикла привертати увагу до себе у нездоровий спосіб (робить гримаси, дражниться, зачіпає сильніших за себе);
- дитина не має друзів серед однолітків, завжди про всіх відгукується погано.

Якщо батьків крають сумніви, що їхня дитина не така, як усі, психологи дають такі поради.

- Постарайтеся якнайчіткіше сформулювати, у чому саме ви бачите відхилення від норми у розвитку і поведінці вашого малюка.
- Запитайте у психолога чи пошукайте в будь-якому посібнику з вікової психології, чи не підпадає «особлива» поведінка вашої дитини під норму для її віку.
- Задумайтеся над тим, що саме є для вас приводом для занепокоєння: те, що вашу дитину критикують; вона має погані оцінки; складні стосунки з однолітками, чи ж вона просто створює певні незручності дорослим; не виправдовує ваших надій і не тішить ваше самолюбство.
- Проаналізуйте, чи не культивує хтось у родині ідеї «особливості» дитини.
- Постарайтеся помістити дитину в адекватне її запитам середовище: «занадто розумну» — у спецшколу для обдарованих дітей; дитину, яка «не тягне» точні науки, — у гуманітарний клас; непосидючу — у спортивну секцію; тишка — у гурток малювання тощо. Важливо, щоб дитина обов'язково мала можливість спілкуватися з дітьми зі схожими інтересами і звикла відчувати себе на висоті.

Водночас потрібно піклуватися про те, щоб дитина розвивала і ті риси, яких їй бракує (терплячість, уміння гратися з іншими дітьми, готовність ділитися, здатність зважати на інтереси інших тощо).

Якщо ви відчуваєте, що не впораєтесь із ситуацією, проконсультуйтеся з неврологом і психологом стосовно вашої дитини. Проте слід довіряти не тільки фахівцям, а й своїй інтуїції. По-перше, варто ретельно вибирати досвідченого фахівця. По-друге, ніхто краще за вас не знає вашої дитини і тієї атмосфери, в якій вона виховується, і ніхто не візьме на себе відповідальність за вашу дитину.

4.2. МЕТОДИ ПОЗИТИВНОГО ВИХОВАННЯ

Сьогодні світ переживає кризу виховання. Дитяча і підліткова злочинність, занижена самооцінка, синдром дефіциту уваги та гіперактивність, наркоманія, рання вагітність, дитячі депресії, самогубства... У чому корінь проблеми? Серед батьків і вихователів побутують різні погляди: у застарілих методах виховання; у вседозволеності; у негативних змінах у суспільстві; у засиллі реклами, насильства тощо.

Але слід зрозуміти, що проблеми дітей починаються вдома і можуть бути розв'язані ще там. Зміни в суспільстві — вагомий чинник, але саме від батьків залежить, чи виростуть їхні діти сильними, упевненими в собі, здатними до співробітництва і співпереживання. Якщо батьки хочуть, щоб діти могли впевнено почуватися у вільному світі, який базується на принципах свободи і прав людини, треба виховувати їх за допомогою найбільш ефективних і сучасних методів. Виховання має базуватися на любові, а не на страху.

Батьки, яким не вистачає психолого-педагогічного такту, і досі прагнуть контролювати дітей за допомогою тиску, страху і почуття провини. Щоб мотивувати добру поведінку, дітям навіюють, що вони можуть заслужити гарне ставлення тільки послухом. Нечемну дитину неосвічені в педагогічному плані батьки називають свавільною і нерідко прагнуть зламати її волю. З погляду позитивного виховання основою для розвитку в дитині духу співпраці, упевненості в собі та чуйності послуговує саме виховання сильної волі. Треба розвивати волю дитини, а не ламати її.

Позитивний підхід спрямований на виховання не слухняних, а чуйних дітей, які підкоряються правилам не зі страху, але діють спонтанно і приймають рішення, йдучи за велінням серця. І якщо такі діти не обманюють, то не лише тому, що це проти правил, а тому, що вони чесні та справедливі. Мораль для них не є чимось нав'язаним ззовні — вона йде зсередини, вихована співпрацею із батьками.

Завдання дорослих — не привчити дітей сліпо підкорятися. Позитивне виховання прагне до створення упевнених у собі лідерів, здатних творити свою долю самостійно, ставати авторами свого життя, а не жертвами обставин. Упевнені в собі діти чітко усвідомлюють, хто вони і чого хочуть досягти. Сильні діти менше піддаються впливу з боку однолітків і не відчувають потреби бунтувати, щоб утвердити себе. Вони думають своєю головою, але водночас відкриті для допомоги і підтримки з боку батьків і наставників. Коли такі діти дорослішають, їх не стримують забобони оточення. Вони йдуть за своїм внутрішнім компасом і ухвалюють рішення самостійно.

Світ довкола нас змінився — змінилися і діти. Виховання, що базується на страхові, більше не впливає на них. Методи, основою яких є залякування, насправді лише послаблюють контроль дорослих. Погроза покарання тільки налаштовує дітей проти батьків і спонукає їх до бунту. Крик чи удар уже не допомагають установити контроль над дитиною, а вбивають у ній бажання слухати і співпрацювати. Сьогодні діти набагато розумніші, ніж раніше. Вони розуміють, якщо дорослі поведуться нечесно, і не схильні терпіти це. Вони бунтують. Покарання і погрози перекривають канали спілкування між батьками та дітьми. Замість того, щоб сприяти розв'язанню проблеми, батьки стають її частиною. Використовуючи покарання, ви стаєте дитині ворогами, від яких треба таїтися, а не батьками, які в змозі підтримати. Якщо батьки кричать на дитину, це тільки притуплює її здатність слухати. Щоб досягти успіхів у навчанні, конкурувати в умовах вільного ринку і будувати міцні взаємини з іншими людьми, сучасній людині необхідно оволодіти мистецтвом спілкування. Найкраще дитина вчиться цього мистецтва, коли вислуховує батьків, а батьки її. Діти прислухаються до батьків, якщо ті прислухаються до дітей.

Сьогодні діти володіють більшим творчим потенціалом, ніж раніше, але водночас гостріше реагують на зовнішні умови. Оскільки діти стали чутливішими, вони активніше відповідають насильством на насильство.

У наші дні молоде покоління найкраще вчиться поважати інших не через страх, а за допомогою наслідування. Діти завжди запрограмовані на наслідування батьків. Наслідування і співробітництво для дітей — дуже важливі механізми навчання, соціалізації. Методи виховання, що базуються на залякуванні, обмежують природний розвиток дітей; при цьому виконання батьківського обов'язку приносить менше радості і забирає більше часу.

Сучасні діти не потребують мотивації страхом і покаранням. Вони володіють уродженою здатністю відрізняти добре від поганого — треба тільки дати їм можливість розвинути цю якість. Замість того, щоб мотивувати їх до належної поведінки за допомогою покарання і залякування, можна використовувати заохочування, а також їхнє природне здорове бажання принести батькам радість.

Американський психолог і письменник Джон Ґрей переконає, що необхідно доносити до дітей такі важливі принципи:

Відрізнятися від інших — нормально.

Помилятися — нормально.

Проявляти негативні емоції — нормально.

Хотіти більшого — нормально.

Виразити свою незгоду — нормально, але пам'ятай, що мама і тато — головні.

Використовуючи методи та принципи позитивного виховання, ми можемо розвинути в дитині якості, потрібні для досягнення успіху в житті. Ось деякі з них: вміння прощати інших і себе, ділитися, дочекатися здійснення своїх бажань, почуття власної гідності, терпимість, наполегливість, повага до інших і до себе, дух співробітництва, чуйність, упевненість у своїх силах, здатність бути щасливими.

Батькам рекомендовано якнайбільше розмовляти з дітьми, намагатися брати участь у подіях разом із ними. Якщо ви скажете своїй дитині: «Я зайнятий і не чіпляйся зараз до мене» — вона вийде на вулицю і знайде собі заняття самостійно. Вона зрозуміє, що вам просто нічого їй сказати.

Давати дітям накази — неефективно: «Не запитуй, не розмовляй...». Діти запитують: «Чому? Чому я повинен це робити?» або стверджують: «Якщо я повинен зробити це, я зроблю по-своєму». Сучасні діти не визнають придуманих нами правил, вони хочуть, щоб ми справді були для них батьками: турбувалися про них, не жаліючи власного часу, причому робили це не формально, а щиро. Вони переконані, що головне — все робити від душі, з любов'ю, а не так, як вважається правильним.

Батькам також слід пам'ятати: якщо ви хочете бути зі своїми дітьми — будьте з ними! Будьте присутні у моменті «тут і зараз», тому що вони чудово відчують, де ви мислено перебуваєте: з ними чи десь в іншому місці. Якщо ви думаєте про щось інше, то скажіть: «Мені треба відволіктися на деякий час». Головне — бути чесними із собою і з ними.

Батьки повинні визнавати, поважати і підтримувати процес природного зростання своїх дітей. Від них не вимагається формувати з дітей таких людей, якими вони, на думку батьків, повинні стати. Однак батьки відповідальні за те, щоб дати їм мудру підтримку, коли йдеться про розвиток їхніх вроджених талантів чи сильних якостей. Дітям не треба, щоб батьки їх поліпшували, але їхнє зростання залежить від батьківської підтримки. Батьки надають родючий ґрунт, на якому розкриється їх потенціал і виростуть плоди їхньої величі. Усе інше вони в силах зробити самі. У розумі, серці та тілі кожної дитини вже є план її розвитку.

За допомогою методів позитивного виховання батьки сприяють процесу природного росту своїх дітей, надмірно не втручаючись у нього. Без розуміння природних шляхів розвитку дитини батьки схильні переживати непотрібне розчарування, неспокій і провину і через нерозуміння блокують чи пригнічують розвиток своїх дітей у деяких напрямках.

У кожної дитини своє неповторне призначення. Прийнявши цей факт, батьки можуть заспокоїтися, розслабитися і не брати на себе відповідальність за будь-яку проблему, що виникає

в дитини. Наше завдання — допомогти дітям успішно долати перешкоди. У кожній дитини унікальний набір завдань і талантів, і ми не можемо змінити те, якими їм бути. Але нам під силу подбати про те, щоб у дітей були можливості досягти найкращих результатів.

У важкі часи, якщо нам починає здаватися, що з нашими дітьми не все гаразд, треба просто згадати, що вони — діти нової епохи. Перешкоди, які доводиться долати дітям, допомагають їм здобути силу і розвинути характер.

- Дитина не навчиться прощати, якщо їй прощати нема кого.
- Дитина не розвине в собі терпіння чи вміння дочекатися здійснення своїх бажань, якщо зразу давати їй все, чого вона хоче.
- Дитина не навчиться приймати власні недоліки, якщо довкола неї всі бездоганні.
- Дитина не навчиться співпрацювати, якщо все завжди відбувається так, як їй хочеться.
- Дитина не розвине свій творчий потенціал, якщо за неї все будуть робити інші.
- Дитина не навчиться співчуття і поваги до інших, якщо вона не бачить, що інші люди також переживають біль і невдачі.
- Дитина не розвине в собі відвагу й оптимізм, якщо їй не доведеться стикатися з неприємностями.
- Дитина не розвине наполегливість і силу, якщо все дається легко.
- Дитина не навчиться виправляти свої помилки, якщо їй невідомі труднощі, невдачі та промахи.
- Дитина не розвине почуття власної гідності та здорову гордість, якщо не буде долати перешкоди й досягати чогось.
- Дитина не розвине в собі самодостатність, якщо їй не знайоме почуття ізоляції і неприйняття.
- Дитина не розвине в собі цілеспрямованість, якщо у неї нема можливості протистояти авторитету і досягати бажаного.

Життєві труднощі допомагають дитині стати сильнішою і пробуджують те краще, що в ній закладено. Метелику доводиться докласти величезних зусиль, щоб вибратися з кокона. Якщо, прагнучи допомогти йому, ви розріжете кокон, то метелик незабаром помре. Ці зусилля необхідні йому для того, щоб розвинути м'язи крил.

Кожна дитина неповторна. У кожній є свої особливі таланти, проблеми і потреби. За типом засвоєння знань діти діляться на три категорії: бігуни, ходоки й стрибуни. Бігуни навчаються дуже швидко. Ходоки навчаються «рівно», їх успіхи неважко помітити збоку. Стрибунів виховувати найважче. Створюється враження, що ці діти взагалі не вчаться і не досягають ніяких успіхів. Але

раптом вони здійснюють стрибок і набувають знання і навички одночасно. Навчання забирає у них більше часу.

Щоб почувати себе впевнено, дітям завжди потрібно знати, що їх чують, але водночас завжди усвідомлювати провідну роль батьків. У дітях закладена одна базова установка: у нетрах душі вони хочуть дати радість батькам. Методи позитивного виховання посилюють цю установку, і, як наслідок, діти охочіше слідують волі та бажанням батьків. Ніколи не пізно стати добрим батьком чи матір'ю і надихнути дітей на повноцінну співпрацю.

Бути батьками означає віддавати більше, ніж ти коли-небудь вважав за можливе, проявляти безмежну відданість дитині. Для людини, яка хоче завести сім'ю, немає нічого необхіднішого, аніж вивчення мистецтва виховання. Бути батьком чи матір'ю — не легке завдання, але і найбільш вдячне. Це колосальна відповідальність і водночас велика честь.

Борсання з боку у бік не дадуть результатів. Якщо сьогодні ви будете ставитися до дитини як до істоти доброї і невинної, а за тиждень поб'єте її за погану поведінку, то нічого доброго цим не досягнете. Щоб дитина добре до себе ставилася, треба не примушувати її ставитися до себе погано. Якщо хочемо, щоб дитина була впевнена в собі, не варто керувати нею за допомогою залякування. Якщо хочемо, щоб вона поважала інших, то повинні навчитися виявляти до неї ту повагу, на яку вона заслуговує. Не можна забувати, що дитячі переживання глибоко впливають на подальший перебіг життя і долю людини.

Сьогодні перед нами стоїть завдання заново створити мистецтво виховання. Завдання батьків не лише в тому, щоб виховати своїх дітей як відповідальних і успішних дорослих. Треба насамперед виплекати те, що в них уже закладено, дати дитині можливість розвинути й проявити свій потенціал.

Традиційні виховні методи та підходи, які були ефективні в минулому, уже непридатні. Сучасні діти відрізняються від своїх попередників. Вони краще усвідомлюють власні почуття, а отже, володіють більш розвинутою самосвідомістю. Таке зрушення у свідомості означає і зміну потреб. Позитивне виховання — це перехід від методів, які базуються на залякуванні, до методів, що базуються на любові й прийнятті.

Виховні методи, що базуються на любові, вступають у суперечність з інстинктивними реакціями людини, яка відчуває, що втрачає контроль над ситуацією чи боїться його втратити. Підхід, побудований на любові, спрямований на те, щоб спонукати дитину до співпраці, не лякаючи її покаранням. Залякування (батьком, екзаменами, ременем та інші погрози) призводять тільки до тривоги і депресії.

Якщо дитина сприйнятлива, відкрита і здатна тонко відчувати, — а саме такі сучасні діти, — то застосоване до неї насильство відразу виплескується назовні. Якщо не використовувати нові засоби контролю над дітьми, вони будуть розвивати в собі здатність до насильства та ірраціональних учинків. Агресія і бунт або виливаються назовні, або згортаються всередину, призводячи до розвитку заниженої самооцінки. Тоді діти ненавидять як інших, так і себе.

Сцени насильства і підлості, які вони спостерігають через свої гаджети, притуплюють здатність дітей розвивати в собі здорову невинність, умиротворення і чутливість, почуватися упевнено, розслаблено й спокійно. Надто багато фільмів, навіть якщо вони не містять сцен насильства, можуть стати причиною емоційного перевантаження дітей. Надмірне навантаження на органи чуття призводить до перезбудження нервової системи, і дитина стає дратівливою, вимогливою, емоційно неврівноваженою, гіперактивною, примхливою, надміру чутливою і відмовляється співпрацювати зі старшими. Надто інтенсивна стимуляція чинить нездоровий вплив. Але не варто переоцінювати роль гаджетів, оскільки їх дія неспівмірна з впливом батьківської виховної філософії та практики. Батьки мають можливість впливати на дітей набагато сильніше.

Якщо вдома дитина постійно стикається з проявами агресії і погрозою покарання, то у хлопчиків розвивається гіперактивність, синдром дефіциту уваги. У дівчаток домашня агресія зазвичай призводить до таких саморуйнівних тенденцій, як занижена самооцінка і порушення апетиту.

Водночас м'яке виховання таке ж неефективне, як старі методи залякування. Не можна давати дітям надто багато свободи, якщо ви не досягаєте того, щоб вони поводитися як належить. Відмова від залякувальних методів минулого призводить до позитивного результату тоді, коли замінити їх чимось іншим, більш дієвим. Хоча у сучасних дітей нові потреби, їм так само необхідне керівництво батьків. Інакше, як би ви не любили свою дитину, вона вийде з-під контролю.

Вони не схильні сліпо вірити авторитетам, а схильні до творчості, співпраці, співчуття, довіри та любові. Використовуючи методи позитивного виховання, дорослі не просто полегшують собі виконання своїх батьківського чи вчительського обов'язків, а й набувають можливості дати своїм дітям набагато більше, аніж давали батьки у минулому.

Понад сто років тому ніхто не приділяв такого великого значення інтроспективному дослідженню найглибших почуттів, бажань і потреб. Питання виживання і безпеки турбували людей більше, ніж власні емоції. Багато хто просто не усвідомлював

своїх емоційних і психологічних потреб. Змінився світ, змінилися і діти. Ми живемо в епоху колосального зрушення у світовій свідомості. З цією зміною наш внутрішній світ набув більшого значення. Такі якості, як любов, співчуття, здатність до співпраці та вміння прощати перестали бути просто високими філософськими концепціями, а увійшли у повсякденне життя.

Зміна колективної свідомості людства містить еволюцію совісті та розуму. Якщо люди нездатні самі усвідомлювати, що добре, а що погано, їм необхідні численні правила, слідування яким забезпечується шляхом покарань. Якщо ж людина здатна розвинути у собі совість, то потреба в покаранні стосовно неї відпадає. Замість того, щоб учити дітей, що добре, а що погано, формуючи чорно-білу картину світу, позитивне виховання зосереджується на тому, щоб пробудити їхню внутрішню здатність відрізнити добре від поганого, знаходити відповідь у власній душі.

Про це вчив видатний український мислитель і педагог Памфіл Юркевич (1826–1874). На думку П. Юркевича, мистецтво жити за законами істини, добра і краси, а не лише мистецтво досягати щоденних життєвих цілей — ось ідеал освіти. Окультурення духовних сил здійснюється лише в умовах морального натхнення, любові та радості, що становлять найістотнішу основу всього доброго і досконалого в живій особистості людини.

Юркевич розвиває ідею єдності сутнісних сил людини: розуму, почуття і волі, і на цій основі розбудовує концепцію цілісної освіти духу. Розум без чуйного серця і твердого характеру, або ніжне серце і безхарактерність, або твердий характер, але неосвічений розум — усе це жалюгідні явища, які походять від одностороннього і нерівномірного розвитку людини. Освіта розуму, освіта серця і освіта волі — культура цих особистісних сил разом становить цілісну освіту духу.

Освіта духу — це щось вище за навчання або виховання. Найістотнішою умовою здоров'я і досконалості людського духу є почуття прекрасного, істинного і доброго, певна очевидність естетична, логічна і моральна, що ніби випромінюється зсередини духу («духовна просвіта»). Освічений дух розрізняє істину від омани, добро від зла, прекрасне від потворного. Розвиток естетичного смаку, совісті та мислення і є освітою духу. Освіта підпорядкована ідеї добра: освічена людина знає добро, любить добро і має сили творити добро. Завдання освіти — окультурення духовних сил, ушляхетнювання душевних настроїв, мистецтво жити за законами істини, добра і краси. Освіта є багатограним процесом розвитку духовності, входження особистості «у щось Цільне і Справжнє, Вільне і Благородне».

Совість — це і є наша внутрішня здатність відрізнити добре від поганого. У минулому люди інколи описували совість як тихий

внутрішній голос. Те саме внутрішнє знання, але застосоване для пізнання світу, називається інтуїцією. Якщо його застосувати до розв'язання проблем, то це творчі здібності. У сфері людських взаємин воно перетворюється на здатність любити (або бачити добре у будь-якій людині) і прощати без усяких попередніх умов. Розвиток інтуїції — це найдорогоцінніший дар, який можуть дати батьки дитині. Діти володіють вродженою здатністю розвивати в собі це внутрішнє знання. Вроджена чутливість забезпечує їм цю можливість, але вона ж може спонукати дітей до саморуйнування, якщо застосовувати до них застарілі методи, що базуються на залякуванні. Діти володіють потенціалом розвитку совісті, але для того, щоб цей потенціал був реалізований, потрібні певні умови.

Позитивне виховання пробуджує в дітях цей внутрішній потенціал. Налагоджуючи зв'язок зі своєю совістю, діти поведуться добре, але не підкоряються сліпо. Вони поважають батьків, учителів, вихователів, але не через страх, а через розуміння справедливості їхніх вимог. Вони хочуть і вміють вести переговори, здатні думати самостійно. Вони не схильні сліпо вірити авторитетам, а схильні до творчості, співпраці, співчуття, довіри та любові. З використанням методів позитивного виховання ми не просто полегшуємо собі виконання нашого батьківського і вчительського обов'язку, але набуваємо можливість дати своїм дітям набагато більше, аніж давали своїм нащадкам батьки минулого.

4.3. ЧОГО ДІТИ ОЧІКУЮТЬ ВІД ДОРΟΣЛИХ

Унаслідок нерозуміння специфіки феномена сучасних «нестандартних» дітей, а через це неправильної поведінки батьків, можуть виникнути труднощі у розвитку дитини. Щоб уникнути цього, батькам необхідно усвідомити, що насправді дуже важливе для дітей:

- Розвиток дітей сьогодення часто відбувається важко і вимагає більше знань і позитивної налаштованості від дорослих.
- Дітям потрібна увага і допомога батьків і вихователів, безумовна їхня любов.
- Попри цю потребу в допомозі для тілесно-соціального розвитку, вони рано відмежовують себе від дорослого й хочуть, щоб із ними поводитися як із самостійними особистостями.
- Сподіваються, що розмовляти з ними будуть як із дорослими.
- Очікують на пояснення і хочуть брати участь в ухваленні рішень. Це означає для дорослих, що треба знайти час запитувати, розмовляти, пропонувати, укладати домовленості.
- Хочуть бути активними, пропонувати шляхи розв'язання нагальних проблем і застосовувати свою креативність. Очікують,

що їм доручать цікаві завдання, допоможуть сформулювати їхні власні цілі.

- Радо відгукуються на пропозицію брати участь в ухваленні рішення і розділяти відповідальність за це; очікують, що і дорослий дотримуватиметься прийнятих домовленостей.
- Очікують, що й дорослі будуть із ними чесними та правдивими.
- Очікують на тонке сприйняття їх власного стану розвитку.
- Мають розуміння труднощів дорослого і терпимість, якщо він зізнається в них.
- Їхня духовно-інтелектуальна обдарованість повинна урівноважуватися тренуванням відчуттів, розвитком емоційного інтелекту.
- Вони потребують тілесного дотику, дотримання щоденних ритуалів, відвертих, щирих розмов.
- Спираючись на власний спокій, із цими дітьми можна вести розмову, яка не впливатиме зі спонтанної та емоційної реакції на проблему. Треба вибрати спокійне місце і дати дитині відчути, що ви разом із нею шукаєте рішення.

Передумовою успішного партнерського спілкування із сучасними дітьми є самопізнання і самовдосконалення дорослого, а також намагання отримати потрібні знання. Важлива терпимість до труднощів розвитку дитини, безумовна любов до неї, увага до того внутрішнього потенціалу («золотої жили», за В. Сухомлинським), що прагне у неї виявитися.

З дітьми сучасного покоління не можна розмовляти зверху. Вони не поважають людей, які відчувають свою перевагу тільки тому, що вони набагато старші, у них сиве волосся і зморшки на обличчі. Треба заслужити їхню повагу. Слід прислухатися до них, розвивати в собі витримку і не впливати на них авторитарними методами.

4.4. ЕФЕКТИВНІ МЕТОДИ НАЛАГОДЖЕННЯ СПІВРОБІТНИЦТВА

Просіть, а не наказуйте і не вимагайте

Досягти співробітництва — це означає прищепити дітям бажання слухати ваші прохання і виконувати їх. Треба навчитися найбільш ефективно віддавати розпорядження, чіткі інструкції. Жорсткі накази не працюють. Постійні накази ведуть до того, що канали спілкування перекриваються. Позитивне виховання пропонує замінити накази, вимоги і спонуки на прохання.

Використовуйте формули «Чи не зробиш ти...?» і «Зроби, будь ласка» замість «Ти можеш...?»

Формули «Чи не зробиш ти...?» і «Зроби, будь ласка...» творять дива, а слова «Ти можеш...?» породжують спротив і нерозуміння,

ніби ставлять під сумнів спроможність людини. Щоб спонукати людину до співробітництва, треба виражати свої бажання прямо і ясно. Слід із самого початку висловити прохання такими словами, щоб у співрозмовника виникло бажання співпрацювати. «Ти можеш навести порядок у своїй кімнаті?» — не прохання, а наказ, у якому приховане несхвалення.

Незалежно від справжніх намірів батьків, якщо вони говорять стурбованим, розчарованим чи сумним тоном і до того ж використовують формулу «Не міг би ти...», дитина сприймає низку прихованих послань. Оскільки прохання сформульоване непрямо і пробуджує в дитини почуття провини, можливі результати позитивного виховання зводяться нанівець. Прямі прохання, які не викликають почуття провини і страху, діють набагато ефективніше.

Для того щоб ліпше пізнати цей механізм, уявіть собі карту діяльності мозку дитини. Якщо кажуть «Не міг би ти...», ймовірніше, активізується ліва пів куля мозку, яка аналізує, що насправді означає ця фраза. Якщо ж говорять: «Зроби, будь ласка...», активізується права частина мозку і безпосередньо задіюється центр мотивації. Дорослий напряму запрошує дитину до співпраці, що не викликає у неї спротиву. Наказуючи дітям, ми насправді заважаємо їм вчитися співпраці. Якщо батьки спонукають дітей до співпраці за допомогою формул «Чи не зробиш ти...» або «Зроби, будь ласка...», вони тим самим навчають їх ясно і прямо просити про те, чого вони хочуть, та отримувати бажане.

Відмовтеся від риторичних запитань

Риторичні запитання ще гірші за формулу «Ти можеш...?» Вони доречні у полемічній доповіді, але вкрай непродуктивні, якщо ви хочете спонукати когось до співпраці. Кожне таке запитання має на увазі приховане послання. У вихованні приховані послання зазвичай містять звинувачення, яке батько чи мати не хочуть висловлювати напряму і маскують за риторичним запитанням.

| <i>Риторичне запитання</i> | <i>Можливе приховане послання</i> |
|-----------------------------------|--|
| Чому в кімнаті такий безлад? | Тобі слід було прибрати в кімнаті. Ти ледачий. Ти мене не слухаєш і т. ін. |
| З тобою все гаразд? | З тобою щось не так. Ти дивно поводишся. Без будь-якої причини така поведінка не дозволена... це погано. |

Крім того, що риторичні запитання не впливають на дитину, вони не дають можливість батькам усвідомити свою відповідальність за негативні послання, які містяться у їхніх словах. А якщо ми не усвідомлюємо негативні послання, які вкладаємо у мовлення, то потім не можемо зрозуміти, чому діти ухиляються від співпраці з нами.

Говорить прямо

Батькам слід навчитися висловлюватися прямо, особливо спілкуючись із хлопчиками.

| Негативне висловлювання | Наказ, що мається на увазі | Позитивне прохання |
|---|-----------------------------------|----------------------------------|
| Мені не подобається, як ти ставишся до сестри | Не стався до неї так | Будь ласка, не стався до неї так |
| Ти знову мене перериваєш | Не переривай мене | Не переривай мене, будь ласка |

Щоб отримати безпосередню реакцію, треба прямо висловити прохання, без негативних висловів. Звертаючи увагу на прогріхи та промахи дитини, ви не досягнете бажаного рівня довіри й співпраці.

Відмовтеся від лекцій

Лекції на тему, що добре і що погано, малоефективні. Звичайно, ви можете встановлювати ті чи інші правила і політику в сім'ї, але не для того, щоб мотивувати вчинки. Дітям і підліткам треба читати лекції тільки тоді, коли вони самі про це просять, інакше лекції не тільки зайві, а й призводять до протилежних результатів.

Не намагайтесь маніпулювати за допомогою почуттів

Ділитися почуттями можна з рівними. Ідентифікувати свої почуття і ділитися ними з іншими — важливе мистецтво; але навчати дитину за допомогою зауважень «я відчуваю» — помилка.

Коли батьки, які є головними в сім'ї, діляться з дітьми своїми негативними емоціями (наприклад, «коли ти ображаєш сестричку, я серджуся, тому що хочу, щоб ви не билися і жили дружно»), щоб спонукати їх до певної поведінки, діти починають відчувати надто велику відповідальність за настрої батьків. Як наслідок, дитина або відчуває себе винною в розчаруваннях дорослих і намагається підлаштуватися під їхні бажання, або приходять до висновку, що нею маніпулюють, і стають опір волі батьків. Не слід ділитися з дітьми негативними емоціями. «Головному» не годиться ставити себе на один рівень із дитиною, валити на тендітні дитячі плечі вантаж відповідальності за власну безпорадність. Говорячи про свої негативні почуття, ви значною мірою втрачаєте контроль над ситуацією і втрачаєте силу досягати співпраці.

Чарівне слово, щоб добитися співпраці

Найсильніше чарівне слово, щоб досягти співпраці — це слово «нумо» («ходімо...», «берімося за...»). До 9 років у дитини

переважно ще слабо розвинуте почуття власного «я». Постійно керуючи дитиною, ви будете стіну між нею і вами замість того, щоб укріплювати природний зв'язок, який існує між батьками та дітьми. Якщо ваше прохання стає частиною запрошення до спільної діяльності («Підготуймося до прогулянки»), діти йдуть на співпрацю охоче.

| Як не варто розмовляти з дітьми | Рекомендовані конструкції |
|--|--|
| Не їж швидко! | Прожовуй їжу повільно |
| Знову безлад! | Прибери, будь ласка |
| Скільки на тебе ще чекати?! | Ходімо, нам час іти |
| Куди поліз? | Вернися, будь ласка |
| Упадеш! | Будь обережний! |
| Промокнеш! | Візьми парасольку |
| Не біжи! | Іди спокійним кроком |
| Я тобі українською мовою кажу! | Почуй мене, будь ласка |
| Скільки можна говорити? | Мені довелося повторити декілька разів, виконай моє прохання, будь ласка |
| Я вже не знаю, як з тобою розмовляти! | Знайдімо рішення, яке влаштує нас обох |
| Ти що сліпий? | Зверни увагу на це, будь ласка |
| Хто тобі дозволив так розмовляти? | У нашій сім'ї так не розмовляють |
| Тобі це не вдасться! | Спробуй: не спробуєш — не дізнаєшся |
| Я не знаю | Я знайду спосіб, навчуся, спробуємо знайти |

4.5. РОЛЬ ЗАПИТАНЬ. ВИХОВАННЯ У СТИЛІ КОУЧИНГ

У східній притчці розповідається, що одного разу розмовляли два вчителі. Один із них дивувався:

— Чому твої учні самі приходять до тебе за порадою, а мої мене уникають і не уважно слухають?

Другий поділився секретом:

— Не давай їм готових рішень, а навчися правильно формулювати запитання.

Колись учитель (батько, мати) повинен був знати, що і як сказати. Сьогодні завдання виховника — знати, про що і як запитати. Щоб наші діти нас уважно слухали, йшли до нас за порадою, треба навчитися ставити запитання — а це ціле мистецтво. Це мистецтво виховання у стилі коучинг, тому що запитання — головний інструмент педагогічного коучингу, в основі якого — комунікативна партнерська співпраця.

Навчаймося разом із дітьми ставити сильні коучингові запитання, шукати і знаходити відповіді на них — і життя зміниться:

- Хто я?
- Чого я хочу насправді?
- А як зміниться моє життя, коли я це отримаю?
- Що для мене цінне і важливе?
- Що для мене бути щасливим?
- Що для мене любов (до себе, до інших)?
- У чому смисл того, що я роблю?
- Заради чого все це?
- Чого я хочу від життя?
- Чого життя хоче від мене?

Який механізм дії запитань? Відкриті запитання запускають активний пошук потрібної інформації, створюють т. зв. «відкриту петлю» мислення, і наша підсвідомість прагне заповнити її новою інформацією.

Порівняймо запитання:

1) *Чому завдання не виконано вчасно?*

2) *Як ти можеш завершити завдання вчасно?*

Перше запитання «відкриває петлю» на пошук інформації про причини, які вже не зможуть вплинути на результат — виконання завдання. Це запитання не буде корисним для досягнення результату. Навпаки, воно відводить мислення від бажаної цілі. У другому запитанні «відкрита петля» задає пошук інформації про найліпші дії, які приведуть до результату. Це корисне запитання, яке підвищить особисту ефективність дитини, її самоорганізацію.

Замисліться над тим, які запитання ви ставите своїм дітям (вихованцям). Це запитання, які спонукають шукати відповіді, що ведуть до прориву в результатах, чи ті, які блокують мислення?

Чи допомагають ваші запитання успішності, чи пробуджують інтерес до навчання, самовиховання, розвитку, активної діяльності? Чи роблять вони Вашу сім'ю (клас, колектив) більш дружним?

Ефективність запитань у тому, що вони:

- розширюють кругозір,
- стимулюють розумову діяльність;
- поглиблюють мислення;
- переводять суб'єкта із проблеми в завдання: не «за що?», а «для чого?»
- допомагають поринути в майбутнє, вийти за межі;
- спонукають заглянути всередину себе;
- сприяють визначенню потреб і сподівань;
- мобілізують попередні знання і досвід;
- орієнтують на досягнення бажаного результату;
- розвивають відповідальність;
- створюють ясність, фокусують на головному;
- мотивують, надихають;
- розвивають творчі здібності та самостійність.

Доцільно ставити, зокрема, такі коучингові запитання:

Який твій кращий результат? Які критерії його досягнення? Як ти зрозумієш, що отримав саме той результат, який планував? Що потрібно змінити, щоб отримати бажаний результат? На що звернути увагу? Які зміни запустити? Що поліпшити? Що додати? Що вивчити? Що змінити в собі? Які якості в собі підсилити, розвинути? Як по-іншому себе проявити? Які здібності в собі «докрутити»? Які ресурси потрібні, щоб запустити ці зміни? Як виробити нові корисні звички? Які ще є способи розв'язання? Які ще є варіанти? Якими новими рішеннями можна було б доповнити шлях до бажаного? Заради чого більшого? Що ти готовий почати робити, щоб поліпшити ситуацію? А що готовий перестати робити, від чого готовий відмовитися? Які можуть бути перешкоди на шляху? Хто або що можуть зашкодити? Як ти сам себе можеш гальмувати на шляху до ліпшого результату? У чому це може виявлятися? Що необхідно передбачити? Як досягнення результату вплине на твоє життя? Що тоді буде по-іншому? Що тоді стане для тебе можливим, з'явиться у твоєму житті, коли ти отримаєш цей результат?

Запитання живі, вони народжуються з контексту, залежно від ситуації, коли ми перебуваємо в потоці «тут і зараз».

Слід уникати типових помилок під час постановки запитань:

- Відсутність пауз після запитання.
- Два запитання одночасно. Дитина забуває або обирає для відповіді зручне для себе запитання.
- Підказка правильної відповіді.

- Передчасне розуміння відповіді («Я зрозумів твою відповідь, можеш не продовжувати»).
- Велика кількість запитань, поставлених послідовно, одне за одним. Дитина починає почувати себе мов на допиті, що не сприяє партнерській співпраці.

Слід «розбавити» свої запитання жартами, поясненнями та іншими репліками.

Якщо дитина сама знаходить відповіді на запитання — сильні, доречні, які відповідають ситуації — це підсилює її впевненість у собі та бажання працювати. Важливо слухати дитину зі щирим інтересом: батькові, матері (педагогові) справді цікава дитина і те, що вона говорить. Дорослий має терпеливо дочекатися, поки дитина не прийде до чогось важливого для себе. Дитина говорить 80 % часу, дорослий — 20 %.

Під час спілкування слід спостерігати за дитиною: за невербальною поведінкою, відслідковувати реакції, інтонації... Концентрація на дитині автоматично нейтралізує жорсткі оцінки, бажання втручатися і переривати. Важливо дати дитині дар розуміння: не підмінити те, що говорить дитина, своїми інтерпретаціями, оцінками і прояснити все, що може бути неоднозначним. Давати якісний зворотний зв'язок: уникати жорстких оцінок, критики, демонстрації своїх знань та експертності, приниження та емоційного пригнічення дитини. Правильний зворотний зв'язок укріплює безпечний простір діалогу, призводить до більш глибокої та усвідомленої взаємодії.

4.6. ПРИНЦИПИ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СУЧАСНОЇ ЕПОХИ

1. Визначаючи для дітей межі дозволеної поведінки, зберігайте водночас творчий підхід до їх виховання.

- Давайте вихід їхній надмірній фізичній енергії. Враховуйте цю потребу в будь-якій ситуації (під час виконання домашнього завдання, певного доручення).
- Дозвольте дитині самій установлювати межі, а не навпаки. Навіть попросіть дитину про це. Ви будете здивовані, коли дізнаєтеся, на що здатна ваша дитина. Насправді, багато дітей будуть раді самі встановлювати для себе «правила гри» з допомогою дорослих.

2. Поводьтеся з ними як із дорослими і рівними, але не накладайте на них обов'язків дорослих.

- Давайте дітям детальні пояснення, а також надавайте їм право висловлювати свою думку для ухвалення рішень із різних питань і, більше того, надавайте їм декілька можливостей для вибору!
- Не розмовляйте з ними зверхньо.

- Слухайте їх! Вони справді мудрі і знають такі речі, які вам невідомі.
- Проявляйте до них повагу не меншу, ніж до своїх батьків чи близького, милого серцю друга.

3. Якщо ви кажете, що любите їх, але не ставитеся до них із повагою, вони вам не повірять.

- Жодні слова у світі не замінять щирої любові.
- Ваш спосіб життя і ваша поведінка в сім'ї допоможуть зі всією очевидністю відповісти дитині на питання, любите ви її чи ні!

4. Спілкування з дитиною — це одночасно важка праця і привілей.

- Вони помітять будь-яку хитрість. Навіть не намагайтеся з ними хитрувати!
- Не забувайте спостерігати за спілкуванням дітей — у них багато чого можна повчитися!

Дисципліна дуже важлива для дітей. Оскільки вони творчі й рухливі, то постійно експериментують із різними речами і випробовують на міцність межі дозволеного. Дітям подобається, коли їх переконують, вони хочуть знати межі власної безпеки. «Дисципліна з любов'ю» сприяє гармонійному розвитку дитини і містить такі принципи:

1. Постійно інформуйте дитину і підтримуйте її залученість до подій.

2. Запобігайте найменшому нерозумінню простими поясненнями.

3. Не протидійте дитині.

4. Уникайте наказового тону.

5. Виконуйте свої обіцянки.

6. Реагуйте на будь-яку ситуацію без затримок.

7. Фізичні заходи впливу і образи категорично заборонені.

8. Не соромтесь виявляти свою любов до дитини.

9. Якщо ж все-таки треба зробити зауваження, зробіть це на одинці й обговоріть із дитиною її поведінку, яка викликала таку потребу.

10. Побудьте разом і переконайтесь, що дитина правильно все зрозуміла.

Дитина почне поважати вас за ту мудрість, проникливість і такт, які ви виявили.

4.7. ВИКОРИСТАННЯ СИЛИ ДУМКИ І ТВОРЧОЇ УЯВИ

Думки є могутньою силою у всесвіті дитини. Вони щоденно впливають на всі аспекти її життя, психологічні установки дитини, риси характеру, те, ким вона стане у майбутньому, — усе це визначається її думками. На жаль, у шкільній програмі на разі

немає такого предмета, який навчав би ясно, цілеспрямовано і позитивно мислити, а тому відповідальність за формування цих життєво важливих навичок лягає на батьків.

У Програмі «НУШ у поступі до цінностей» вказано, що «цільовим мейнстрімом (англ. *mainstream* — основна течія) освіти сьогодні є формування нової людини, що володіє «мисленням вищого порядку». Яке це мислення? Критичне, відповідальне, системне, рефлексивне, позитивне, креативне...

Ще донедавна про силу думки не було широко відомо. Але зараз, у ХХІ ст., сила розуму стала повсякденною практикою у житті мільйонів людей (зокрема, спортсменів, кінозірок, бізнесменів, управлінців, політиків тощо); технікам тренування розуму приділяють багато часу й уваги. Проте ці практики чомусь зазвичай залишаються поза увагою батьків і вчителів — їм не вдається адаптувати до роботи з дітьми те, що так успішно застосовується дорослими. Не слід вважати, що опанування сили розуму доступне лише дорослим — діти здатні легко досягнути й успішно використовувати цю методику.

Треба пояснити дитині, що наші думки — це могутня енергія. Повторюючись, вони багаторазово підсилюються і стають концентрованою і цілеспрямованою силою. Чим частіше думка повторюється, тим більше сили й енергії вона породжує, резонуючи всередині нас і притягуючи із зовнішньої реальності обставини, які відповідають тим зоровим образам, які ми створюємо подумки. Наш життєвий досвід і наші думки прямо пов'язані між собою. Усе, що з нами трапляється, викликане до життя нашими думками. Розуміючи це, ми можемо спонукати дітей систематично і творчо працювати над своїми думками, надаючи цій роботі форми забави або гри, тому що діти дуже люблять ігри й не терплять серйозних занять.

Педагоги та психологи давно зрозуміли, що самооцінка, самоприйняття особистості формуються на ранніх стадіях розвитку дитини. Регулярно практикуючи з дитиною силу розуму, ми сприятимемо розвитку позитиву в житті дитини, допомагаючи їй діяти більш упевнено і правильно. Пропонують чотири головні прийоми навчання дитини сили розуму: утвердження, візуалізація, визнання успіхів та усунення негативу. Практикуючи ці прийоми, діти починають усвідомлювати силу своїх думок. Діти, які досягнули сили розуму, щасливі та успішні. Вони впевнені у собі, краще вчаться у школі, легше заводять друзів. Вони рідше хворіють, мають великий потяг до творчості. У них, як і в інших дітей, бувають зміни настрою і труднощі, але вони швидше стають на ноги після невдач і знов спрямовуються вперед.

Поки дитина росте, у якому б віці вона не була, у нас завжди є можливість прищепити їй високу самооцінку і позитивні

установки, допомогти їй усвідомити й оцінити як свою власну індивідуальність, так і унікальність самого дива життя. Поки діти ростуть і розвиваються, на кожному кроці життєвого шляху їх треба любити, хвалити і заохочувати. Надаючи своїй дитині таку підтримку, ми допомагаємо їй вирости щасливою та впевненою в собі.

Проте таку суттєву допомогу своїм дітям можуть надати лише свідомі батьки. Це ті, хто приймає виховні рішення з розумінням того, що у вихованні однакову вагу мають їх власні особистісні риси і характер їхньої взаємодії з дитиною. Обидва ці аспекти відіграють важливу роль у розвитку дитини. Бути свідомими батьками означає знати самих себе і дивлятися у причини, які визначають власні вчинки і ставлення до цих вчинків. Бувши свідомими, батьки намагатимуться в усьому бути зразком для наслідування з боку своїх дітей.

Це нелегко. Часто батьки, свідомо чи підсвідомо, імітують виховну методичку своїх батьків. Проаналізувавши, як виховували нас і чи мало це позитивні наслідки, ми можемо вичленувати з цього виховання все, що у ньому конструктивне, і застосувати ці підходи у стосунках зі своїми дітьми; водночас ми можемо віділити та відкинути всі застарілі, непродуктивні чи шкідливі переконання і норми поведінки. Наше постійне завдання — набувати розуміння і мудрості, а не розпалювати в собі роздратування і злобу.

Думки та переконання у поєднанні зі звичними діями — це те, що батьки передають щоденно своїм дітям. Вони є моделлю, на яку діти дивляться і яку наслідують. Їхня власна сутність — ключ до того, ким стануть їхні діти. Добре, що вони ростуть не так швидко, і батьки мають час виправити ті помилки, яких припускаються у процесі виховання. Якщо вони хочуть бачити своїх дітей терплячими, то на власному прикладі повинні демонструвати цю рису в життєвих ситуаціях. Якщо хочуть, щоб наші діти були вдячними, самі повинні повсякчас бути такими. Якщо хочуть, щоб вони були сповненими співчуття і турботливими, самі повинні стати зразком співчуття і турботливості. Махатма Ганді сказав: *«Ми самі повинні бути тією зміною, яку хочемо бачити в доколишньому світі»*. Батьки зацікавлені ставати тими, ким хочуть бачити своїх дітей. Дітей вражає не робота, не місце у суспільстві, яке займають батьки, не їхня зарплата, а той образ щастя, успіху і задоволення, який батьки демонструють їм. Підхід *«Роби те, що я кажу, а не те, що я роблю сам»* приречений.

Якщо хочете бачити у своїй дитині якості, яких вам не вистає, але яких достатньо у вашого друга, то ця людина могла би стати наставником для вашої дитини. Слід шукати можливості

ознайомити свою дитину з позитивними рольовими моделями, які є у вашому оточенні.

Деякі позитивні твердження для дітей (і дорослих):

У мене багато друзів
 Я сам собі добрий друг
 Я чудово контактую з іншими людьми
 Я добрий спортсмен (музикант, художник...)
 Я корисний
 Я люблю всіх
 Я вмю слухати
 Я вмю ставити запитання
 Я повний цікавих ідей
 У мене казкова уява
 Я дуже розумний
 У мене великі творчі здібності
 Я можу зробити все, до чого візьмуся
 Я впевнений у собі — я впораюсь
 Я вірю в себе
 Я здатний добре писати (читати)
 Я дуже добре катаюся на велосипеді (здібний у математиці,
 літературі)

Мені щастить
 Кожна проблема має розв'язок.
 Я завжди опиняюся у потрібний час у потрібному місці
 Я щасливий
 Я завжди роблю правильний вибір
 Зі мною завжди відбувається тільки добре
 Я можу стати тим, ким захочу
 Мені добре бути самим собою
 Люди раді бачити мене
 Я люблю своє життя, і воно дуже цікаве
 Я весь час стараюся
 Я унікальний і особливий
 Я живу і дію «тут і зараз»
 Я маю чітке уявлення про своє майбутнє
 Я оперативно розв'язую різні завдання
 Я і люди, які зі мною, — найвища цінність
 Я знаю, як досягти поставленої мети
 Я знаю, що мені робити, і я це зроблю
 Я отримую задоволення від діяльності
 Я реально оцінюю власні можливості та моделі поведінки
 Я визначаю пріоритети та формулюю цілі

Твердження, які стосуються здоров'я:

Я здоровий і сильний

Я в чудовій формі

Моє тіло — мій найкращий друг

Я відчуваю себе прекрасно

Щодня я стаю все кращим

Я спокійний і розслаблений

Крім позитивних тверджень вербалізації, не слід недооцінювати й силу візуалізації. Коли уявляємо, ми візуалізуємо. Якщо ми чітко щось бачимо у візуалізації, то отримуємо доступ до універсальної бази даних, яку вчені називають полем квантової інформації, ноосферою. Інтуїція — це спосіб «підслухувати», черпаючи інформацію із цього поля, яке пронизує увесь Всесвіт й оточує усіх нас.

Техніка візуалізації — це створення зорових образів бажаних ситуацій. Візуалізація дуже підходить дітям, тому що вона використовує їхню і без того активну уяву, спрямовуючи її в позитивне річище. Незалежно від того, чи йдеться про здачу екзамена чи про появу нового друга, ця техніка дає чудові результати.

Для дитини природно фантазувати, мріяти, переноситися подумки у незнайомі ситуації. Уява у дітей розвинута дуже сильно, і вони радіють кожній можливості використати її, тому легко приймають ідею візуалізації. Їх навіть не треба вчити цього, достатньо лише спрямувати їх і без того живу уяву на позитивні образи замість негативних.

Слід зосередитися і візуалізувати себе в тому стані здоров'я, благополуччя, процвітання, успіху, якого ми хочемо досягти. Розгляньте це якнайдетальніше. Уявіть себе за виконанням улюбленої справи. Подумайте, що ви відчуваєте. Почуйте ці звуки, які будуть вас оточувати. Відчуйте запахи. Робіть це щодня. Відведіть для цього спеціальний час і чекайте цієї миті.

Треба пояснити дитині, що візуалізувати потрібну мету слід так, ніби вона має місце вже зараз. Переконайтеся, що використовувані слова й образи підтримують енергію «зараз». Якщо щось візуалізується в майбутньому, то воно так і залишиться в майбутньому. Візуалізуючи подію в реальному часі, уже зараз, ми запускаємо механізм здійснення уявного.

Спонукайте дитину вкладати в образи якнайбільше деталей і почуттів. Якщо у процесі візуалізації дитина відчуває себе прекрасно, отже, вона діє правильно. Слід зосередитися на результаті, як на вже досягнутому, і практикувати це якнайчастіше. Повторення фокусує розум дитини на бажаному фіналі. Воно також сприяє укріпленню впевненості в собі, допомагаючи дітям усвідомлено вибирати кроки, спрямовані на досягнення цілі.

Слід уявляти такі стосунки зі своєю дитиною, які ви хотіли б мати. Ми переживаємо у житті те, що визнаємо істинним. Поки ви будете визнавати фактом те, що ваша дитина погано поводить, доти ви будете переживати цей факт. Треба змінити свій спосіб мислення і уявити свою дитину доброю, близькою, люблячою у найменших деталях, і її поведінка почне змінюватися. Візуалізація підкреслює ту просту істину, що кожний із нас є втіленням наших думок, почуттів й очікувань. Ми поведимося по-різному з різними людьми: стаємо «кращими» у присутності людей, яким подобаємося; у нас погіршується настрій, якщо поряд із нами є негативно налаштовані люди. Наші діти не відрізняються від нас. Якщо ми дивимося на них як на здорових, успішних, щасливих, досконалих — вони виявляють саме ці якості.

4.8. БАТЬКИ — МУДРІ НАСТАВНИКИ

Сьогодні діти вимагають нового підходу до виховання. Любов має бути доповнена знанням. Адже навіть найсильніша любов, без належного розуміння потреб дитини, може зіпсувати характер юної особи.

Воля дітей буває надто сильною, і вони випробовують усі способи, щоб перевірити ступінь свого впливу в сім'ї та підкорити батьків. Це не дивно, оскільки вони сприймають себе на рівних із дорослими, відчуваючи себе повноправними особистостями, і, якщо відчують у батьків слабке місце або розгубленість, спробують взяти ситуацію під свій контроль. Тому у вихованні, поряд з усім іншим, для них дуже важлива ясність: ясні почуття, чіткі межі, прозора дисципліна, ясні дискусії та свобода. Свобода бути собою, пробувати свої можливості, вивчати цей світ, творити, несучи водночас відповідальність за свої вчиники — у цьому виявляється повага до свободи вибору особистості.

Також добре працює метод природних наслідків. Якщо дитина тільки-но збирається зробити щось, що здається вам неправильним, спитайте її, що, на її думку, відбудеться, якщо вона зробить це? Чи подобається їй результат? Як можна вчинити по-іншому? Що відбудеться у цьому випадку?

Якщо дитина сама просить вашої поради стосовно того, як вона збирається вчинити, можна використати ці ж навідні запитання, спонукаючи її думати самостійно, але не нав'язуючи авторитетну думку. Хай вона сама вирішує, усвідомлюючи, що це її вибір і саме вона несе за нього відповідальність, а дорослі просто спрямовують перебіг міркувань запитаннями. Цих дітей справді важливо керувати, а не керувати ними. Тоді їхній творчий потенціал отримає прекрасну можливість виявитися.

Якщо дитина примхлива і нехтує співпрацею, якщо вона випробує межі дозволеного і випробує батьків на твердість, тоді

буде ефективним метод перерви. Слід залишити дитину саму в кімнаті. Завдання дорослого — спокійно і чітко висловити свої вимоги та вийти з кімнати, попередивши, що це перерва. Уроджене прагнення йти на контакт і співпрацю з батьками візьме гору і спонукатиме дитину до пошуку компромісу. Якщо ні — знову можна використати метод природних наслідків.

Указуючи на неправильні дії дитини, завжди відділяйте її особистість від учинків. Це допоможе їй не ототожнюватися зі своєю негативною поведінкою і зберегти самоповагу, знаючи, що її люблять у будь-якому разі.

Тема безумовної, абсолютної батьківської любові та захисту надзвичайно актуальна. Дітям буває нелегко пристосуватися до умов існування в цьому світі, адаптуватися в соціумі. Скільки обмежень фізичного світу, суцільні заборони, повчання, авторитети та системи, які себе вичерпали... Особливе бачення сучасними дітьми життя і цілей у ньому потребує надійного тилу — відчуття розуміння і підтримки з боку сім'ї. Тому треба стати найкращим і найнадійнішим адвокатом своєї дитини, так, щоб вона ні на хвилину не сумнівалася, що завжди може на вас покластися. Ви можете розв'язувати конфлікти між собою, але перед світом ваша дитина повинна почувати себе цілком захищеною у будь-якій ситуації. Завжди з'ясовуйте мотиви вчинків дітей і ніколи не засуджуйте, допомагаючи водночас прийняти правильне рішення.

Виробіть у дитині (і, звичайно, у собі) позитивний стиль мислення, оскільки багато дітей сьогодні піддані хронічним депресивним розладам. І саме від батьків значною мірою залежить, який спосіб думок вироблять їхні діти. Пам'ятайте, що найкраще у вихованні діє власний приклад — жодні слова не вплинуть на дитину так, як те, що вона постійно бачить довкола день за днем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності. К. : Либідь, 2006. 272 с.
2. Богосвятська А.-М. І., Кудрик Л. Г. Сучасний педагог — тренер з розвитку і гармонізації особистості. Посібник для вчителя-практика. Львів: КЗ ЛОР «ЛОІППО», 2017. С. 76
3. Богосвятська А.-М. І., Кудрик Л. Г. Сучасний урок у Новій українській школі. Спроба рефлексії. *Зарубіжна література в школах України*. 2018. №10. С. 6–10.
4. Богосвятська А.-М. І., Кудрик Л. Г. Комунікативна компетентність педагога-коуча. *Зарубіжна література в школах України*. 2020. № 4. С.14–19.

5. Грей Дж. *Дети — с небес. Искусство позитивного воспитания. Как развить в ребенке дух сотрудничества, отзывчивости и уверенности в себе.* М. : Издательский дом «София», 2004. 400 с.

6. Шиян О. І., Кудрик Л. Г. *Здорова школа: аспекти духовного здоров'я.* Навч. посіб. Л. : Літопис, 2011. 92 с.

7. Кехо Д., Фишер Н. *Сила разума для детей.* Минск : Попурри, 2008. 176 с.

8. Концепція нової української школи. URL : <https://imzo.gov.ua/osvita/zagalno-serednyaosvita-2/nova-ukrajinska-shkola/>

9. Майер К. *Свобода внутреннего «Я». Метод творческого развития личностного потенциала.* Х. : Издательство «Гуманитарный Центр», 2004. 228 с.

10. Кудрик Л. Г., Бешлей А., Мельник У. *Самокоучинг: Як запобігти професійному вигоранню.* Київ : «Видавничка група «Шкільний світ», 2019. 216 с.

11. Кудрик Л. Г., Богосвятська А.-М. І. *Думка — інструмент творення реальності та чинник розвитку особистості. Посібник.* Львів, 2018. 60 с.

12. Кудрик Л. Г., Сурмяк Ю. Р. *Діти Індіго — зерна нового людства. 2-ге видання, доповнене і перероблене. Посібник для вчителів, виховників і батьків.* Львів: Аверс, 2012. 376 с.

13. Осмир, Банах О. *Сучасність мудрости Г. Сковороди: Світоглядний нарис.* Львів : Література та мистецтво, 2020. 136 с.

14. Сухомлинський В. О. *Вибрані твори: у 5 т. К., 1976–1977.*

15. Юркевич П. Д. *Читання про виховання.* К. : Кондор-видавництво, 2016. 244 с.

16. https://vseosvita.ua/library/koucingova-kompetentnistsucasnogo-pedagoga-267324.html?fbclid=IwAR2gR_JVOAn76c8t_Gc_D4MzGR3pEW8c91zcuW6SyRl1j97g71sHEEVBXWs

ДОДАТКИ

Додаток 1

Історія про орла, який не хотів літати

Одного разу пішов селянин до лісу, щоб знайти там птаха, якого він зможе взяти з собою додому. Він упіймав молодого орла, приніс його додому на пташиний двір до курей, качок та індиків. Він дав йому пташиного корму, хоча той був орлом — королем усіх птахів.

П'ять років потому селянина відвідав один мудрий чоловік, який чудово розбирався у природознавстві. І коли вони разом прогулювалися садом, він, побачивши орла, вигукнув:

— Але ж цей птах не півень, це орел!

— Так, — відповів селянин, — це правда. Але я виростив його як півня. І тепер він уже не орел, а півень, навіть попри те, що розмах його крил становить три метри.

— Але я не можу в це повірити, — сказав інший чоловік. — Він усе ще орел, тому що в нього серце орла. І це дасть йому можливість коли-небудь піднятися високо в небо.

— Ні-ні, — відповів селянин, — тепер він справжній півень, і він ніколи більше не буде літати.

Тоді вони вирішили провести випробування. Людина, яка добре розбиралася в природознавстві, взяла на руки орла, підняла руку вгору і благальним голосом сказала: «Адже ти орел, ти належиш небу, а не землі: розправ свої крила і лети!»

Орел сидів на простягнутій вгору руці й оглядався навкруги. Позаду себе він побачив курей, які спокійно клювали свої зерна, і раптом знову зістрибнув вниз до курей.

Тоді селянин сказав:

— Я ж казав тобі, він став півнем.

— Ні, — відповів інший чоловік. — Він — орел. Завтра я повторю свою спробу ще раз.

Наступного дня піднявся він разом з орлом на дах будинку, підняв його вгору і сказав: «Орле, адже ти орел, розправ свої крила і лети!»

Але коли орел знову побачив курей, які квохтали на дворі, він знову зістрибнув до них униз і став порпатися разом із ними.

Тоді селянин знову сказав:

— Адже я тобі говорив, він — півень і залишиться півнем.

— Ні, — відповів інший. — Він — орел, і серце в нього орлине. Дозволь нам завтра зробити ще одну-єдину спробу, і я змушу його полетіти.

Наступного ранку він рано встав, узяв із собою орла і виніс його за межі міста, подалі від будинків, до підніжжя гори. У цей час сходило сонце, і його промені золотили вершину гори. Кожний камінчик світився від радості, насолоджуючись таким чудовим ранком.

Він підняв орла догори і сказав йому: «Орле, адже ти орел. Ти належиш небу, а не землі. Розправ свої крила і лети!»

Орел оглянувся навколо, увесь затріпотів, ніби його наповнювало нове життя, але... не полетів. Тоді чоловік змусив його подивитися прямо на сонце. І враз орел розправив свої могутні крила, піднявся з криком угору і почав підніматися все вище і вище, і більше не повернувся назад. Він був орлом, навіть попри те, що був приручений і вирощений разом із курми.

Завдання:

1. У чому педагогічний зміст історії про орла, який не хотів літати?
2. Поділіться своїми ідеями, роздумами з приводу прочитаного.
3. Як виховати наших дітей «орлами»?

Вірші про виховання дітей сьогодення

Джебран Каліл Джебран, «Пророк»

Ваші діти — не діти вам.
 Вони сини і дочки туги Життя за самим собою.
 Вони приходять завдяки вам, але не від вас,
 І, хоча вони з вами, вони не належать вам.
 Ви можете дати їм вашу любов, але не ваші думки,
 Бо в них є свої думки.
 Ви можете дати пристановище їхнім тілам, але не їхнім душам,
 Бо їх душі живуть у домі завтрашнього дня.
 Де ви не можете побувати навіть у мріях.
 Ви можете старатися бути подібними до них.
 Але не прагніть зробити їх подібними до себе.
 Бо життя не йде назад і не затримується на вчорашньому дні...

Джеймс Твайман

* * *

Ми — відображення вашої любові,
 Вашого світла
 І ваших чеснот.
 Ми — найвище ваше уявлення
 Про те, ким ви можете стати
 І ким є.
 Усвідомивши це, ви можете багато чого навчити нас.
 І в нас також є чого вас навчити.
 Ми тут, щоб разом створити Новий Світ...
 Упустіть його у свої помисли,
 Тоді ви побачите і відчуєте його.
 А інакше це неможливо.
 Діти, народжені сьогодні, не відрізняються
 Від дітей минулого.
 Просто настав час.
 Розумієте?

* * *

І ти ще потрібний нам для того, що набути найвище бачення,
 На яке ми здатні. І пам'ятай: ти робиш це не стільки для нас,
 Скільки для себе.
 Що даси нам,
 Отримаєш сам.
 Це твій шанс народитися заново
 Й отримати виховання, яке допоможе прожити життя
 бездоганно.

Якщо ти готовий навчитися цього,
Щоб дати дітям навколо тебе,
Ти отримаєш це і сам.
Це дар, який ти піднесеш нам, а ми — тобі.
І тоді ти згадаєш.

* * *

Задумайся про назву цієї книги:
«Виховання дітей...»
Англійською слово «виховувати»
Синонімічне слову «піднімати».
Підняти свою дитину...
Поглянувши на речі з цього боку,
Ти набудеш нового розуміння.
Ти тут для того, щоб підняти свою дитину до небес...

* * *

Якщо ти навчишся по-справжньому слухати нас,
Це принесе тобі користь у найнеочікуваніших сферах.
Подаруй нам свою готовність слухати.
Тоді ти почуєш
І обов'язково зрозумієш.
Тоді ти зрозумієш, що намагаються сказати діти,
Ти зможеш розмовляти їхньою мовою
І жити, як вони.
Ми не просимо, щоб ти нам щось дав,
А лише прийняв себе таким, яким ти є.
У тобі живе дитина-екстрасенс,
І вона хоче сказати багато.
Слухай нас —
І ти навчишся слухати себе.

* * *

Постарайся запам'ятати, що дивитися і бачити —
Різні речі.
Так само, як слухати й чути.
Можна дивитися на щось, але не бачити по-справжньому.
Так само можна слухати когось, але не почути.
Твої діти прагнуть, щоб їх побачили
І почули.
Це перший дарунок, який ти можеш їм піднести.
Слухай усім серцем
І дивися всією душею.
Якщо ти зумієш піднести цей дар,
То тим надаси їм величезну допомогу.
А вони допоможуть тобі пригадати, хто ти.

* * *

Якщо ти дозволиш собі бути добрим учнем,
 То з тебе вийде і добрий учитель.
 Твоїм дітям потрібне і те, й інше.
 Учитися і вчити — це те саме.
 Діти ставлять запитання, тому що хочуть зрозуміти.
 Але вони вже знають.
 Розумієш різницю?
 Ти не відрізняєшся від своєї дитини.
 Так, твоє тіло старше,
 Так, твій мозок накопичив більше інформації.
 Але від інформації користі мало.
 Як і від більш зрілого тіла.
 Діти ближчі до реальності,
 Адже розум їхній відкритий
 І готовий наповнитися.
 А твій?
 Твої уявлення сьогодні непридатні.
 Відмовся від них
 Раз і назавжди.

* * *

У юності ти намагався знайти свій шлях
 У цьому світі.
 І всюди тебе зустрічали складні завдання.
 Твої діти намагаються знайти свій шлях одразу у двох світах.
 І перед ними стоять завдання, яких ти не в змозі навіть
 осмислити.
 Їх замішання викликане тим, що вони пам'ятають
 незримий світ
 І намагаються примирити ці спогади з реальністю фізичного
 весвіту.
 Не намагайся пришвидшити цей процес.
 Дозволь їм трудитися по-своєму,
 Щоб знайти власний шлях до рівноваги.

* * *

Навчися звільнитися від своїх розумових побудов.
 Чим швидше ти зрозумієш, що ти не знаєш, що робиш,
 Тим краще для тебе
 І тим більше ти зможеш допомогти своїй дитині.
 Зрозуміти, що ти потребуєш допомоги — це не слабкість.
 Слабкість — вважати, ніби ти щось знаєш,
 Насправді не знаючи.
 Відмова від усього — початок мудрості.

Довір'я до всього — основа мудрості.
Вдячність за все — результат мудрості.
Діти знають досить багато, щоб просити тебе про допомогу,
Приймаючи навіть найбільш незначні рішення.
Бери з них приклад, і ти не пошкодуєш.

* * *

Ти досі ще віриш, що час — перешкода навчанню.
Час не має жодного відношення до навчання.
Знання — ось свідчення того, що ти чогось навчився.
Усе, про що тобі належить дізнатися, — це те, що
Бог любить тебе.
Твої діти вже знають це,
А ти чиниш спротив.
Ти дуже допоможеш своїм дітям, якщо даси їм можливість
навчити себе.
Тоді й вони зрозуміють це повніше.
Коли дитина набуває свої дари,
Це запалює всередині тебе вогонь, здатний пробудити
Твоє власне знання.
Пам'ятай, що ви йдете цим шляхом разом.
Це найважливіше, чого ми можемо навчити тебе.

* * *

Чи готовий ти забути всі ролі, які, як тобі здається,
Ти повинен грати —
Особливо стосовно власних дітей?
Відклади їх убік і відкрий своє серце.
Бувають дні, коли тебе просять бути батьком,
А бувають дні, коли тебе просять бути дитиною.
Інколи ти будеш учити, а інколи — учитися.
Ти вже вмієш давати добрий приклад,
Навчися ж бути слабким,
Навчися дозволяти.
Навчися визнавати, що все досконале
Таким, як є.
Не пробуй щось змінити.
Дозволь змінити себе.

* * *

Світло не наприкінці тунелю.
Воно горить не так далеко,
І не шукай його поза власним досвідом.
Воно і зараз всередині тебе.
Воно ніколи не загасало...

Тобі нікуди йти,
Нічого звершувати.
Візьми свою дитину за руку
І постій поруч із нею непорушно і тихо.
Зітхни глибоко-глибоко
І зрозумій, що ти вдома.
Дозволь дітям бути тими, хто вони є.
Це один із найбільших дарів, які ти можеш піднести їм.
Деякі діти розгублені, прийшовши у цей світ.
Не тому, що вони щось забули,
Але тому, що не бачать у світі відбиття тієї любові,
Яку вони відчують усередині себе.
Цю любов вони шукають насамперед у тобі.
Якщо ти відкриєшся і даси дітям те, чого вони хочуть,
Тоді вони знайдуть цю любов усюди.

* * *

Твої діти знають, що життя — гра.
Немає ні перемог, ні поразок,
Тільки добра гра.
Звідки тобі знати, чи добре ти граєш?
Ти щасливий?
Це єдине запитання, яке треба поставити собі.
Як можна чекати, що твоя дитина буде дотримуватися такого
погляду,
Якщо ти сам про нього забув?
Будь щасливий, навіть якщо ти нещасливий.
Якщо ти розумієш, що це означає,
Отже, ти просунувся набагато далі, ніж думаєш.

* * *

Твої діти вже знають шлях до істини.
Найголовніше — допомогти їм «не забути».
Колись ти також знав,
Але твоєю увагою заволодів нереальний світ.
Тепер у тебе є можливість зцілити цю рану,
Оберігаючи дітей.

Формувальне оцінювання*Тренінг для батьків***Завдання:**

- ознайомити із технологією формувального оцінювання;
- розкрити суть формувального оцінювання;
- залучити батьків до співпраці у напрямку здійснення формувального оцінювання.

Діяльність Знайомство

Ведучий вітається з учасниками і пропонує вправу для знайомства:

Треба назвати своє ім'я, чий батько (чия мати).

Бажано дати відповідь хоча б на одне із запитань:

Що мені вдається найкраще?

За що я себе можу похвалити?

Чим я пишаюсь?

Від якої справи я отримую задоволення?

Які здібності я б хотів (хотіла) розвинути у собі?

Діяльність «Що у скриньці?»

Скринька передається по колу, з рук у руки. Кожен, хто тримає скриньку, ставить закриті запитання-здогад про те, що у скриньці. Ведучий відповідає «так» або «ні», допоки хтось не відгадає — «Учнівський щоденник».

Діяльність «Мозковий штурм»

(можна провести у малих групах)

Учасники мають пригадати свій досвід школяра:

- із чим асоціюється словосполучення «учнівський щоденник»;
- із чим асоціюється слово «оцінка».

Крок 1. Ведучий видає у групу великий аркуш з написом посередині — «учнівський щоденник» чи «оцінка».

Крок 2. Ведучий пропонує учасникам записати слова та фрази, які спадають на думку, коли вони чують це слово/словосполучення. Записувати думки, доки вони не будуть вичерпані. Учасники не повинні обмірковувати, чому спало на думку те чи інше слово. Якщо слово прийшло, отже, це якось пов'язано з темою.

Крок 3. Коли всі думки записані, ведучий пропонує перейти до обговорення цієї теми.

Рекомендація: ведучий може теж розповісти життєві ситуації з теми. Наприклад:

Дотепник із життя

Вчителька у понеділок оголосила, що в четвер клас писатиме контрольну роботу.

Одна дівчинка підняла руку:

— Вибачте, але мене не буде, — сказала вона.

— Чому? — запитала вчителька.

— У мене болітиме голова, — щиро відповіла учениця.

Педагогічна технологія «Крісло автора»

У будь-якій людині можуть розквітнути сотні несподіваних талантів і здібностей, якщо їй надати для цього можливість (Д. Лессінг).

Ведучий пропонує присутнім пригадати і розповісти про ситуації (приклади, випадки, моменти) з власного шкільного життя, які свідчать про те, як оцінка (надихаючий коментар, слово-обґрунтування, похвала...) вплинула на успішність у житті, закінчуючи твердженнями:

— ця оцінка (надихаючий коментар, слово-обґрунтування, похвала...) надихнула мене, додала мені впевненості, віри, бажання розвиватись, удосконалюватись...

Підсумок: треба пам'ятати, що оцінне судження, яке учень вважає справедливим, стає стимулом до його поведінки і діяльності в майбутньому, впливає на його майбутню активність у самореалізації.

Вправа «Оцінюємо без балів» (у малих групах)

Група отримує одне із завдань:

— дитина має зрозуміти, що її робота успішна;

— дитина має зрозуміти, що їй слід ще попрацювати над завданнями.

Ведучий проводить обговорення і дає при потребі свої коментарі.

Рекомендація ведучому: дати реальні роботи учнів (з інших класів), не вказуючи авторів.

Діяльність. Мозковий штурм

Як ви розумієте поняття «формувальне оцінювання»? Яке це оцінювання?

Ведучий проводить вправу фронтально, щоб виявити досвід, розуміння цього поняття в учасників.

Мінілекція

В умовах модернізації змісту освіти в Україні широко обговорюється важливість нових підходів до оцінки освітніх результатів учнів; йдеться про важливість оцінити не тільки предметні, а й міжпредметні та особистісні результати учня на різних етапах освітнього процесу. І ця оцінка має мотивувати учня до досягнення високих освітніх результатів.

Сьогодні є два основних види оцінювання:

— стандартизоване (традиційне) оцінювання;

— формувальне оцінювання.

Формувальне оцінювання спрямоване на визначення індивідуальних досягнень кожного учня, оцінює не результат, а процес, ґрунтується не на кількісних, а на якісних показниках. Наприклад, як працював учень, чи співпрацював з іншими, чи докладав зусилля, чи ставився до навчання з цікавістю. Це можна оцінити через спостереження за роботою учня, а не перевірку результатів навчання. Формувальне оцінювання діагностує сфери, які потребують покращення, і допомагає покращити їх.

Формувальне оцінювання — це цілеспрямований неперервний процес спостереження за навчанням учнів; воно є необхідною умовою інтерактивного навчання, у процесі якого формується середовище, що заохочує учнів ставити запитання, спільно обговорювати і приймати рішення, розвиваються навички критичного і творчого мислення.

Формувальне оцінювання підтримує впевненість учнів у тому, що кожен із них здатен поліпшити свої результати, тому воно не може містити негативних суджень чи критики. Невіддільною частиною цього процесу є формування здатності дітей самостійно оцінювати власний поступ.

Формувальне оцінювання не може складатися з бала, цифри, букви чи лише одного слова. Передбачається, що за результатами формувального оцінювання вчитель може коригувати навчальний процес, свою роботу, а також вибудовувати індивідуальну освітню траєкторію учня.

Влучну аналогію навів експерт з оцінювання Пол Блек: коли кухар готує суп і куштує його — це формувальне оцінювання. Коли страву пробує клієнт — це підсумкове оцінювання.

У методичних рекомендаціях МОН зазначено: «формувальне оцінювання має на меті: підтримати навчальний поступ учнів; формувати в дитини впевненість у собі, наголошуючи на її сильних сторонах, а не на помилках, діагностувати досягнення на кожному з етапів навчання; вчасно виявляти проблеми й запобігати їх нашаруванню; підтримувати бажання навчатися та прагнути максимально можливих результатів; запобігати побоюванням помилитись».

Отже, формувальне оцінювання дає можливість учням усвідомлювати й відслідковувати особистий прогрес і планувати подальші кроки з допомогою учителя. Для педагога формувальне оцінювання означає бути поруч з учнем і вести його до успіху.

Вправа «Шкала»

(цю вправу можна дати і на початку тренінгу)

Ведучий роздає картки зі схематичним зображенням шкали від 1 до 10.

Учасники мають зробити позначки, як зріс їхній рівень розуміння суті формульовального оцінювання.

Мінілекція «Свідоме і відповідальне батьківство»

Будь-яка оцінка впливає на розвиток особистості. Оцінка батьків має дуже важливе значення у розкритті потенціалу кожної дитини, найкращих якостей маленької особистості.

Важливо, щоб батьки зауважували навіть найменший крок дитини вперед і підтримували її успіх — це викликає почуття радості і значущості. Якщо дитина не усвідомлює значення отриманих знань і компетентностей, відбувається поступове згасання і зниження інтересу в цілому до навчання.

Любіть дитину безумовно. Ваша любов для дитини — життєва необхідність. Вашу любов дитина має відчувати й отримувати у необмеженій кількості.

Проводьте більше часу зі своїми дітьми. Ніщо не замінить малюку часу, проведеного із батьками.

Більше говоріть зі своєю дитиною. Спілкування, читання вголос, пояснення, розповіді розвивають у дитини відчуття самодостатності і впевненості.

Важливими для формульовального оцінювання є запитання батьків, які варто ставити дитині після її приходу зі школи:

Що нового ти сьогодні дізнався/лась?

Що тебе здивувало? Що відчував/ла? Що зрозумів/ла?

Що було важко зрозуміти, зробити, з'ясувати?

Що ти зможеш уже використати/застосувати із цих уроків у житті?

Коли тобі сьогодні було радісно?

Який момент був сьогодні найщасливіший?

Яких знань і вмінь тобі бракувало сьогодні?

Як ти допомогла (допоміг) комусь сьогодні?

Як хтось допоміг сьогодні тобі?

Якби завтра ти став вчителем/стала вчителькою, який урок ти б проводив/ла?

Діяльність. Опитувальник для батьків

Учасники самостійно ознайомлюються з висловленнями і позначають ті, які вони використовують; двома рисками підкреслюють ті, які не використовують, але розуміють, що варто їх додати до своєї скарбнички.

Вербальні форми, що спонукають до саморозвитку, самовдосконалення, мотивують на подолання труднощів:

Це заслужений успіх! Ти чудово попрацював/ла!

Оригінальна ідея!

Я приємно вражена твоєю роботою на уроці!

Вітаю, ти можеш пишатись собою!
У тебе все вийшло!
Я знала, що тобі все вдасться!
Я дуже ціную, що ти поділився (поділилася) цим!
Спробуй, я впевнена, ти зможеш!
Ти на правильному шляху!
Я помітила, що ти дуже стараєшся!
Твою роботу можна на виставку!
Твоя робота прекрасна! Можна, я її покажу іншим (усім)?
Було цікаво це робити разом!
Дякую за твою цікаву пропозицію!

Обговорення. Охочі зачитують твердження, які їм сподобались, коментують, наводять приклади своїх тверджень. За потреби ведучий наводить приклади зі шкільного життя.

Настанова: Завжди будуйте стосунки з дитиною на трьох засадах: чесності, прийнятті, рівності (партнерстві). Ви отримаєте запоруку радісного батьківства і, що найголовніше, зумієте налагодити стосунки зі своїм чадом на якісному рівні.

Вправа на підсумок

Наприкінці зустрічі учасники (по колу) висловлюють свої думки, почуття:

Сьогодні я дізнався/лась...

Сьогодні мене порадувало...

Сьогодні мене засмутило...

Успіхів Вам у вихованні здорових та щасливих дітей!

*Додаток 4**

Коучингові техніки, психологічні вправи для роботи з батьками

1. Коучингова техніка «Колесо життєвого балансу»
2. Практика-візуалізація «Зустріч з Внутрішньою Дитиною»
3. Вправа «Зірка почуттів»
4. Вправа «Виміри власного «Я»
5. Техніка постановки цілей «РОЗУМНА ціль»
6. Вправа «Гірська вершина»
7. Вправа «Сходинок досконалості»
8. Практика-візуалізація «Океан любові»

* Продовження див.



Розділ 5

Просвіта батьків: формування свідомого громадянина

Матеріали для занять із батьками

Вправа «“Подорож” змістовими лініями громадянської та історичної освітньої галузі»

Запитання для активізації та виявлення знань.

Вчитель може висвітлювати завдання і на екран. Покликання на презентацію: https://drive.google.com/drive/folders/1YUVkAKA_eMndrtGG2x5p8A7pmHnaaBVS?usp=sharing

Усі завдання сформульовано на слайдах.

Роздайте кожному по одному чи по декілька мудрих висловів, поданих нижче. Прочитавши, учасники мають подумати і прокоментувати, у якій ситуації ця мудрість є актуальною.

Згода будує, незгода руйнує. *Українське народне прислів'я*

Зібратись разом — це початок, триматись разом — це прогрес, працювати разом — це успіх. *Г. Форд*

Дружба має різні прояви, але закон у неї один — вірність. *М. Коцюбинський*

Виховуючи свою дитину, ти виховуєш себе. *В. Сухомлинський*

Любов — це насамперед відповідальність, а потім уже насолода, радість. *В. Сухомлинський*

Де гуртом сіється й ореться, там весело живеться. *Українське народне прислів'я*

Якщо діти живуть у дружбі, вони вчаться розуміти, що світ прекрасний.

Найбільша сила у найбільшій єдності й організації. *В. Винниченко*

Дитина — дзеркало родини; як у краплі води відбивається сонце, так у дітях відбивається моральна чистота матері і батька. *В. Сухомлинський*

Над всіх старшин — найстарша правда. *Леся Українка*

Мова — найважливіший, найбагатший і найміцніший зв'язок, що пов'язує віджилі, живучі і майбутні покоління народу в одне велике, історично живе ціле. *К. Ушинський*

Дружба без достатніх доказів — порожнє, лукаве слово. *Т. Шевченко*

І чужому навчайтесь, й свого не цурайтесь. *Т. Шевченко*

Бути щасливим — це значить пізнати, знайти самого себе. *Г. Сковорода*

Народ, що не знає своєї історії, є народ сліпців. *О. Довженко*

Хто в себе не вірить, тому ніхто другий не повірить.
В. Винниченко

Не маєш друга — шукай, знайшов — бережи. *Українське народне прислів'я*

Знання лише тоді знання, коли воно набуте зусиллями своєї думки, а не тільки пам'яттю. *Л. Толстой*

Дружба подвоює радощі і скорочує навпіл горе. *Ф. Бекон*

Неможливо досягти свободи в майбутньому, утискуючи її нині.
М. Бакунін

Труднощі існують для того, щоб долати їх. *Р. Емерсон*

Невдача — це просто можливість почати знову, але вже більш мудро. *Г. Форд*

Ніколи не соромся запитувати про те, чого не знаєш. *Арабське прислів'я*

Громада — то Великий Чоловік. *І. Франко*

Вдариш шаблею — заживе пізно чи рано, вдариш словом — вічно ятритьме рана. *Українське народне прислів'я*

Турбуючись про те, ким дитина буде завтра, ми забуваємо про те, що сьогодні вона вже є кимось... *С. Таушер*

Ніколи ні про що не жалкуй: інколи неприємності трапляються на благо, а мрії не втілюються до кращого. *О. Рой*

Слідкуй за своїми думками — вони стають словами.

Слідкуй за своїми словами — вони стають вчинками.

Слідкуй за своїми вчинками — вони стають звичками.

Слідкуй за своїми звичками — вони стають характером.

Слідкуй за своїм характером — він визначає твою долю.
(автор невідомий)

З громади по латці — голому свитка.

З громади по крихті — голодному пиріг. *Українське народне прислів'я*

З дітьми працювати, що в ризи одягатись. *У. Кравченко*

Творення демократичного суспільства

(Гра-моделювання)

Участь у занятті, що моделює ситуацію, надає можливість учасникам краще зрозуміти завдання та механізм діяльності демократичної системи управління.

Учасники опановують прийоми та шляхи демократичних взаємин, прийоми розвитку критичного мислення, набувають навичок визначення і формулювання ідей, інтересів та цінностей, пов'язаних із предметом обговорення.

Моделювання — це вид гри, що залучає учасників до абстрактної чи вигаданої ситуації; воно є спрощеним, але живим прикладом реальної події. На відміну від гри чи справжньої вистави, цікавою рисою моделювання є високий рівень непередбачуваності.

Моделювання більш вільне в тому розумінні, що ніхто насправді не знає, якими будуть результати. Вони значною мірою залежать від того, як будуть зіграні ролі. Моделювання пропонує лише ескіз, короткий опис ролі, спираючись на який учасник має створити своє відчуття світу, розвинути свою думку.

Моделювання «Творення демократичного суспільства» має чотири етапи.

Рекомендації вчителю:

Створіть у приміщенні умови для роботи у малих групах, місце для спостерігачів (якщо такі передбачаються).

Підготуйте для кожного учасника текст «Школа для звірят», таблички з написами ролей (маски, ідентифікатори...).

Надавайте учасникам гри достатній час для підготовки.

Координуючи діяльність учасників, надавайте консультативну допомогу, заохочуйте до міжособистісної та міжгрупової взаємодії.

I етап. Ознайомлення з проблемою у лісовому суспільстві.

Індивідуальне читання тексту «Школа для звірят».

Запитання для обговорення:

Чи ситуація у лісовій школі схожа з реальним життям?

З якою метою лісова громада створила школу?

Які права учнів порушуються у цій школі? Які права людей порушуються у лісовому суспільстві?

Проблема є лише у школі? Чи це проблема усієї лісової спільноти?

Які соціальні групи формуватимуться внаслідок ситуації, що склалась?

Хто може поліпшити цю ситуацію?

Що потрібно зробити, щоб в школі була демократична культура, а в лісовому суспільстві демократична система?

Проводити обговорення відповідно до відповідей і коментарів. Потрібно переконатись у тому, що учасники добре зрозуміли що є предметом обговорення і моделювання.

II етап. Розподіл ролей між учасниками заняття.

Формуються групки:

Учнівство

Батьківська спільнота

Педагоги школи та адміністрація школи

Громада

Журналісти (репортер, ведучий телепередачі...)

Громадська організація (освітня, екологічна, релігійна...)

За потреби в процесі гри-моделювання може відбутися залучення необхідних спеціалістів, супервізорів-наставників, освітніх експертів тощо.

У групах відбувається:

- обговорення ситуації, яка склалася, та осмислення наслідків;
- напрацювання бачення Нової української школи (НУШ);
- складання списку важливих цілей;
- визначення пріоритетних цілей;
- планування.

Під час гри-моделювання відбувається взаємодія усіх груп.

Доцільність: створення міжгрупових робочих центрів, проведення зборів, переговорів, круглих столів, висвітлення в ЗМІ, консультацій з експертами тощо.

III етап. Групи вповноважують представників до участі у Загальних зборах.

Уповноважені утворюють центр напрацювання єдиної концепції НУШ.

IV етап. Прийняття концепції шляхом відкритого голосування.

Підсумок

Відчуття самоцінності може сформуватися лише в атмосфері:

- де приймаються будь-які індивідуальні відмінності,
- де любов висловлюється відкрито,
- де помилки послугують для придбання нового досвіду,
- де спілкування відверте і довірливе,
- де правила поведінки не перетворюються на застигли догми,
- де особиста відповідальність і чесність кожного є основою взаємин,
- де є схвалення і підтримка.

Школа для звірят

Колись одного разу звірі вирішили собі зробити щось видатне, щоб гідно розв'язувати проблеми сучасного світу. Тож організували вони собі школу.

Постановили вони пройти курс навчання, який би складався з бігу, вилізання на гору, плавання та літання. Щоб зробити провадження такого курсу легшим, ухвалили звірі, що кожен вчитиме все за програмою.

Качка була досконалою в плаванні, вочевидь кращою, ніж її вчитель, але вона мала лише задовільну оцінку з літання і двійку з бігу. Через те, що вона погано бігала, качка залишалася після уроків і занедбала плавання, бо мусіла вправлятися в бігові.

Це тривало доти, доки її лапки з перетинками не натерлися і вона не дістала з плавання лише «задовільно». Але задовільна оцінка в школі була власне задовільною, тож ніхто тим дуже не переймався, звісно, крім самої качки.

Кролик бігав ліпше за всіх у класі, але дістав нервовий зрив, так багато йому довелось мудрувати в плаванні.

Білка чудово спиналася будь-куди, аж доки її не спіткало розчарування на уроках літання, коли вчитель наказав їй злетіти на вершечок дерева, замість звичного — з вершечка на землю. Вона також перевтомилася, і через це отримала трійку зі спинання і двійку з бігу.

Орля було «важкою дитиною» і не дуже дисциплінованою. На уроках зі спинання воно перемагало всіх, коли треба було дістатися на вершечок дерева, але діставалось воно туди у свій спосіб.

Наприкінці навчального року недоумкуватий вугор, який дуже добре вмів плавати, а також бігати наввипередки, спинатися і навіть трохи літати, дістав найкращий атестат і був відзначений, поставлений у приклад іншим.

Степові собаки пішли зі школи і забрали грошові внески, тому що дирекція не включила в перелік дисциплін виховання і завоювання. Вони віддали своїх дітей в науку до борсука, а згодом домовились із дикими кабанам та кротоми влаштувати нормальну школу.

Д-р Джордж Рівіс

(переклав з англ. О. Покальчук)

Писані і неписані закони та правила (довідка)

Закони і правила, за допомогою яких спілкуються і співіснують люди і народи, є писаними і неписаними.

Наприклад, закони, що дитина має право навчатися в школі, що це навчання має бути безоплатним, і що її не можна бити, записані не тільки в Загальній Декларації прав людини, а й у Конституціях (тобто Основних Законах) багатьох держав. Правило, що людина повинна доброзичливо ставитися до інших людей, привітно їх зустрічати, бути доброю і милосердною, не записано в юридичних державних законах. Тому цей закон вважається неписаним.

Про права

Повноцінне функціонування суспільства неможливе без усвідомлення важливої ролі права. Утілення гуманістичних цінностей та ідеалів у процеси правового регулювання суспільних відносин є найголовнішим завоюванням в історії людства.

Суспільно-політичні виклики сьогодення висувають нові вимоги до виховання покоління, що підрастає, серед яких насамперед формування національної самосвідомості учнів, усвідомлення основоположних прав і свобод людини та знання механізмів їх захисту. За цих умов значно зростає відповідальність педагогів, обов'язком яких є розвиток в учнів основних загальнолюдських цінностей, морально-правових якостей, відповідальності за власну долю та майбутнє держави. Розв'язання зазначених актуальних завдань не можливе без спільної праці вчителів, науковців, представників громадських та міжнародних організацій задля вироблення єдиної національної стратегії розвитку правового виховання школярів.

У теорії права не існує універсального (уніфікованого) визначення поняття прав людини.

Повноцінне розуміння прав людини можливе за умови вивчення міжнародно-правових стандартів, які закріплюють вимоги щодо забезпечення державою всебічного розвитку кожній людині.

Права людини:

- з'являються у людини від моменту народження як невіддільні умови фізичного і соціального існування та розвитку;
- соціальні можливості, які пов'язані з конкретно-історичними умовами, економічним і культурним рівнем життя суспільства та держави;
- мають універсальний характер, вони є надбанням кожної людини.

Не існує єдиної класифікації прав людини.

Потрібно завжди пам'ятати, що права людини невіддільні від неї, їх не можна втратити, оскільки вони впливають із самого факту людського існування. Однак за певних обставин деякі права можуть бути припинені або обмежені. Наприклад, призупиняється низка прав людини, винної у скоєні злочину. Або ж у разі запровадження комендантської години під час громадських заворушень, обмежується свобода пересування громадян.

Права людини взаємозалежні, але не взаємозамінні. Це означає, що права людини пов'язані між собою. Часто здійснення одного права залежить від існування багатьох інших прав, і немає жодного права, яке було б важливішим за інші. Натомість жодне право не може замінити собою інше.

Права людини є загальними, тобто вони однаково застосовуються до людей у всьому світі, причому без часових обмежень. Кожен має право користуватися правами незалежно від раси, кольору шкіри, статі, віросповідання, майнового стану, політичних чи інших переконань.

Права дитини — це складова загального конституційного-правового статусу людини. Дитина є самостійним носієм прав.

Відповідно до Конвенції ООН про права дитини людська істота до досягнення 18-річного віку є дитиною, якщо за законом, застосовуваним до цієї особи, вона не досягає повноліття раніше.

Для розуміння прав людини і прав дитини не обов'язково бути юристом.

Кожна людина повинна знати:

- ✓ які у неї є права. Для цього потрібно бути ознайомленим із Розділом II Конституції України, в якому визначено обсяг кожної групи прав людини (особистих, політичних, соціально-економічних, культурних тощо), а також міжнародно-правовими стандартами у сфері прав людини;
- ✓ як реалізувати свої права. Для цього слід знати, які державні органи можуть забезпечити здобуття людиною належного їй соціального блага. Або знати, як правильно вчинити у конкретних відносинах з іншими людьми, якщо задоволення відповідних благ нерозривно пов'язане з благами інших людей (право на сім'ю, право власності, право на житло тощо);
- ✓ як захистити свої права, якщо вони порушені, невизнані іншими людьми, представниками державних органів, установ та організацій. Для цього треба скласти певний юридичний документ, у чому можуть корисними розроблені зразки таких документів, які ви знайдете на спеціалізованих правових сайтах або у спеціальних друкованих виданнях, та подати його до відповідного державного органу у встановлені законом строки.

Історична довідка

В історії народів Землі були часи варварства й дикунства, коли один народ прагнув знищити інший. Колись було таке, що турки-мусульмани винищували вірмен-християн. Але вцілілі від погрому жінки й діти зберегли свою мову, релігію і врешті державу.

Під час Другої світової війни так само німці винищували євреїв.

Православні серби в Югославії винищували хорватів-католиків чи косоварів-мусульман, а ті при кожній нагоді намагались відповісти їм тим самим.

В африканських країнах Руанда, Бурунді та інших одні племена винищували інші.

Тобто на Землі існує геноцид.

Зазнав не раз такого геноциду і український народ. Одним із яскравих прикладів цього є штучний голодомор 1933 року, коли Сталін та інші вожді Радянського Союзу намагались знищити незалежного українського селянина — відбираючи в людей хліб і заганняючи їх у колгоспи. Тоді померло від голоду багато мільйонів українців. Тоді ж було знищено цвіт нації — українську інтелігенцію, яка плекала українську культуру і мову.

У Загальній Декларації прав людини стверджується, що кожна людина, як і кожен народ, має право на життя, що всі люди й народи рівні між собою. Люди повинні розв'язувати спірні питання шляхом переговорів, а не насильством.

Слова «дякую» і «спасибі»

У стародавні часи наші предки, говорячи слова використовували тільки дієслово «дякувати». Вони вимовляли «Дякую!». Так було до тих пір, поки люди вірили у природних божеств — бога Сонця, Землі, Води тощо. Коли ж настав час християнства (віри в одного Бога), з'явилось ще слово «спасибі».

«Народилось» воно в XVI столітті зі словосполучення «спаси Бог». Ці два слова означали більше, ніж просто подяку. Вони висловлювали побажання. Так люди бажали порятунку, звертаючись до Бога, просили у нього здоров'я і довголіття. Згодом вислів став коротшим. І на світ з'явилось всім нам знайоме слово «спасибі». Вдячна людина уважна і щира, добра і чуйна, вона цінує допомогу інших.

Люди відзначають Всесвітній день «Спасибі» 11 січня.

З народної мудрості:

Лагідне слово і залізні двері відчиняє.

Тепле слово і мороз зігріє.

Добре слово потрібне людині, як хліб і вода.

Одне приємне слово, наче сад цвіте.

Мудре слово збережи, а погане геть жени!

З журналу «Паросток» № 4, 2014.

Життєва цінність — толерантність

Уміння миритися з недосконалістю інших є ознакою справжньої гідності. Г. Вінклер, німецький біолог, професор ботаніки.

Толерантність (від лат. — терпіння) означає прийняття людини, терпимість до її образу життя, поведінки, звичаїв, почуттів, думок, ідей, вірувань, визнання її свободи і прав...

Толерантність забезпечує мир між людьми та прийняття одне одним навіть за відсутності любові.

Усі люди мають відмінності: колір шкіри, волосся, інші індивідуальні особливості, можуть діяти по-різному, але це не означає, що хтось гірший або кращий. Від народження всі рівні, і кожному вистачить місця під сонцем. Ми маємо поважати права кожної людини, незалежно від статі, расової і національної належності, віку і фізичного стану.

Важливо сприймати оточення таким, яким воно є, навіть тоді, коли погляди людей та їхні уподобання різняться від твоїх.

Не можливо оцінювати дії людини з погляду на те, що вона вчиняє не так, як нам хотілося.

Люди завжди контактують один з одним: співпрацюють, разом проводять спільний час, але іноді між ними виникають суперечки. Подолати їх допомагають любов, порозуміння, повага, співпереживання, компроміс, толерантність.

Толерантність розряджає конфлікти і суперечки і дає можливість діяти на основі згоди. Адже уміння знаходити спільну мову — дуже важлива умова для розвитку, колективу і всього людства.

Формуючи толерантність як рису характеру, ми забезпечуємо успіх у майбутньому власному житті.

Держави — члени ООН на 28 сесії Генеральної Асамблеї з питань освіти, науки і культури у 1995 р. проголосували за визнання 16 листопада Міжнародним днем толерантності (терпимості) та закликали людство вчитися жити в мирі. Толерантність сприяє встановленню нормальних цивілізованих відносин і стає неперевершеною цінністю у складні часи політичних та військових конфліктів. І сьогодні наявність толерантності — показник демократії у будь-якій державі. Сильна держава там, де є згода між людьми.

З журналу «Паросток» № 3, 2014.

Конфлікт: боротися разом

Конфлікти виникли разом із появою людей на планеті та супроводжують нас упродовж усього життя. Людство насичене емоціями та переживаннями, і кожна особистість реагує в різних ситуаціях по-різному, іноді досить емоційно і не завжди адекватно. Конфлікт — явище, яке виникає у разі зіткнення протилежних поглядів, інтересів, прагнень, мотивів, потреб. Це і породжує конфлікти. Конфліктна ситуація — це наявність протилежних позицій, що веде до зіткнення сторін.

Конфлікт є природною частиною нашого буття.

Найбільш розповсюдженими є міжособистісні, внутрішньо особистісні та соціальні конфлікти.

Пам'ятаєте байку І. Крилова «Лебідь, Рак та Щука»? Конфлікт відбувся тому, що персонажі байки не змогли домовитися...

Як розв'яжемо ситуацію, що є в основі кожного конфлікту, свідчить про те, які ми. У конфлікті є позитивний потенціал: якщо конфлікт за певний час не припинено, завжди є основа для того, щоб зрозуміти іншого, його побажання.

Найчастіше образи у дитячому колективі є причинами конфліктів. Ми очікуємо від оточення певної поведінки, а очікування не виправдались. Можливо, розповідаємо про події під кутом

власного бачення, унаслідок чого можуть з'явитися думки, які призводять до образ.

Образи бувають різні та іноді перетворюються на сварки і, на жаль, бійки.

Якщо ми навчимося розрізняти, що було сказано з бажанням образити, а що ненавмисно, просто так (таке часто відбувається), буде легше сприймати чиюсь нетактовну поведінку. Якщо образили — охолонь: агресія може породити агресію. Подумай, що той, хто ображає, теж може опинитися на твоєму місці!

Конфлікт призводить до неприємних наслідків: стресових реакцій, стану фрустрації (психічний стан, що виражається в характерних переживаннях і поведінці, і те, що викликається об'єктивно непереборними (або суб'єктивно сприйнятими як непереборні) труднощами на шляху до досягнення мети, розбіжності реальності з очікуваними суб'єкта), стану кризи. Визначаються чотири основні стадії протікання конфлікту: виникнення конфліктної ситуації, усвідомлення учасниками її наявності, перехід до конфліктної поведінки, вирішення самого конфлікту.

Щойно ми навчимося розуміти, що відчувають та думають різні люди під час конфлікту, буде легше усвідомити їхню поведінку. У конфлікті не буває переможців, хтось з учасників має зробити перший крок для його вирішення. Хибна думка полягає в тому, що тільки одна сторона може бути правою.

Конфлікту протистоїть співпраця — організована спільна діяльність з розподілом обов'язків всіх учасників, яка спрямована на отримання певного результату. У процесі взаємодії та взаємозалежності мобілізуються емоційні та фізичні ресурси членів групи — від обміну думками до прийняття рішень.

Будь-яка конфліктна ситуація може мати чотири основні результати:

- повне або часткове підкорення учасника конфлікту або іншої сторони;
- компроміс;
- переривання конфліктних дій;
- припинення конфлікту.

Ви задіяні у конфлікті? Його треба припинити, він не зникне раптово. Ваші дії:

- зробіть перший крок: розпочніть бесіду про конкретну ситуацію, яка вас не влаштовує;
- розкажіть, як ви почуваетесь у цій ситуації, користуючись словами «я образився», «я злякався», «я відчув», «мені було не дуже приємно», «врахуйте, будь ласка, і мою думку»;
- уважно, не перериваючи, вислухайте протилежну сторону; можна звернутися і до сторонньої людини, щоб розсудила;

— надайте конкретні пропозиції щодо зміни ситуації, поведінки, стосунків: «Я вас прошу...», «Я хотів би...».

Пам'ятайте: частіше для припинення конфлікту достатньо єдиної щирої посмішки і вибачення!

*За матеріалами журналу «Паросток» № 2, 2013,
автор статті Т. Фролова.*

Мова — дзеркало душі

Людино, заговори, щоб я тебе побачив! (Сократ)

Ви коли небудь чули вираз: «Яка різниця, як говорити?» Озирніться навкруги і прислухайтеся до мови людей, що вас оточують. Адже мова — чарівний дар, яким володіє лише людина. Без мови не можливе спілкування і навіть існування самого суспільства. Культура людини дуже яскраво виявляється в її мові, майстерності грамотно, виразно, точно та лаконічно передавати думки. Велике значення мають темп мови, інтонація, володіння мімікою і жестами, які допомагають передавати емоційне забарвлення, сенс сказаного. Французький філософ Вольтер говорив: «Чудова думка втрачає свою ціну, якщо погано висловлена».

Мова — це візитна картка людини. Можна слухати людину, навіть не бачачи її обличчя, і скласти про неї враження. На жаль, зустрічаються такі люди, які зловживають сленговими і вульгарними виразами, ще й лихословлять. Людина, яка не може висловити свою думку, вживає брудні слова, позбавлена почуття власної гідності.

Лихослів'я виникло з давніх-давен. І, на жаль, є сьогодні. Наші предки знали, що злі слова вбивають, калічать душу. Існує велика кількість життєвих ситуацій, коли лайку вживають без наміру когось образити або для того, щоб розрядити власну агресію, у стані емоційного піднесення. Однак використання у таких ситуаціях саме лихослів'я свідчить про культуру мовця.

Релігія вважає лихослів'я гріхом, мораль — аморальним вчинком, культура пов'язує вживання «брудних» слів із низьким рівнем розвитку людини.

Лихослів'я негативно впливає не лише на здоров'я тих, хто лається, але і тих, хто вимушений слухати лайки. Почувши мат, використовуючи мат, ми руйнуємося духовно. Кажуть, що тоді від людини відлітає її ангел-охоронець.

Вчені перевіряли, як впливають слова на воду: над однією лихословили, над іншою молилися. Потім досліджували структуру води: над якою лихословили — мала деформовану структуру, а над якою говорили добрі слова — поліпшувалася. А ми знаємо, що людина на 60–80% складається з води.

Поставте собі запитання: «Що у стосунках з оточуючими може спровокувати у мене лихослів'я?» У житті трапляється безліч неочікуваних ситуацій, пов'язаних з образами, кепкуваннями. Але вживання грубих і лайливих слів залежить від вольових рис.

Погодьтеся, культурна людина ніяковіє, коли чує брудну лайку.

Перевиховати усе суспільство неможливо, а почати з себе можна. Треба! Прагнення до поваги, створення позитивного іміджу людини несумісні з негідними словами.

Пам'ятайте: мова формує інтелект, а інтелект відбивається у мові!

Як позбавитись лихослів'я?

Більше читати, розширювати свій словниковий запас.

Розвивати вміння керувати своїми емоціями, уникати конфліктних ситуацій.

Виховувати в собі гуманні риси — толерантність, емпатію, доброту, повагу до літніх людей.

Прагнути до здорового способу життя, пам'ятаючи, що брудні слова негативно впливають на людину.

Уміти об'єктивно оцінювати ситуацію і не наслідувати негідну поведінку.

Треба пам'ятати: мудре та добре слово приносить радість, дурне і зле, необдумане та нетактовне — приносить біду.

За матеріалами журналу «Паросток» № 2, 2014.

«Я пишаюсь, що знаю цю людину»
(Вправа-гра за принципом гри «Бінго»)

Знайди людину,...

| | | | |
|---|---|---|---|
| Яка сортує сміття | Яка любить гуляти під дощем | Яка врятувала бездомну тваринку | Яка була в зоні АТО |
| яка знає походження назви нашої держави | яка любить зосереджуватися на шумі та звуках природи (шум моря, вітра, симфонія зливи...) | яка любить спостерігати за природними явищами | яка є волонтером |
| здає відходи на перероблення | знає три рослини і три тварини свого краю, які занесені до Червоної книги | для якої природа є важливою цінністю | якій подобається вивчати тварин, рослини та різні форми життя |

Словник чарівних висловів (учителя та батьків)

Вибачення — не слабкість

Я припустився (припустилася) помилки, вибач мені, будь ласка.
Я був (була) неправий (неправа), прошу вибачити.

Я різкувато висловився (висловилася) в тій ситуації, не ображайся, будь ласка.

Згода робить вас партнерами

Я згодний (згодна) з тобою!
Я теж так вважаю.
Згоджуюся з твоєю точкою зору.

Похвала дарує радість

Це перемога!
Це заслужений успіх, ти чудово попрацював (попрацювала)!
Оригінальна ідея!
У тебе так легко це виходить!
Я вражений (вражена) твоєю роботою (на уроці/зараз).
Вітаю, ти можеш пишатися собою!
Дивися, у тебе вийшло!
Я так і знав (знала), що в тебе вийде.

Ви довіряєте — вам довіряють

Я радий (рада), що ти говориш про це!
Я дуже ціную, що ти поділився (поділилася) цим із нами!
Я хочу довірити тобі цю справу.
Я впевнений (впевнена), що ти не підведеш!
Твої ідеї нам дуже допоможуть!

Підтримки забагато не буває

Спробуй, я впевнений (впевнена), ти зможеш!
У нас знову вийшло! Здорово!
Мені подобається, як ти... коли ти...
Ти на правильному шляху!
Я помітив (помітила), що ти дуже стараєшся.

Мотивація надихає

Твою роботу ми обов'язково розмісимо на виставці!
Можна я прочитаю твій твір усім? Він просто прекрасний!

Вперше на моїй пам'яті хтось додумався до цього!
Вірю, ти придумаєш щось оригінальне!
Це було просто і весело — ми обов'язково повторимо ще!

Цікавість заохочує

Швидше б побачити, що в тебе вийде!
Було цікаво це робити разом!
Мені теж цікаво спробувати зробити так, як це зробив (зробила) ти!
Ти чітко мислиш — і це справді цікаво!

Вдячність зігриває

Дякую, ми спробуємо!
Дякую, що не побоявся (побоялася) висловити думку, яка відрізняється від думки більшості!
Дякую за твою цікаву пропозицію!
Дякую за твою (вашу) щирість, я це дуже ціную!

Поради для сімей

Читаймо дітям вголос!

Науковці, дитячі психологи й педагоги закликають батьків якомога більше читати дітям вголос. У багатьох країнах (Польща, Німеччина, Чехія, Росія) на національному рівні популяризували читання вголос.

Деякі популяризатори переконані, що від успіху згаданих промоційних кампаній залежатиме інтелектуальне й емоційне здоров'я нації, а отже, її успішність, живучість та конкурентоспроможність.

Але чому стільки уваги та честі такій, здавалось б, простій речі, як читання дітям вголос?

Науковці твердять, що родина в сучасному інформаційному суспільстві гостро відчуває брак емоційного спілкування. На зміну живому спілкуванню прийшло телебачення, відео, інтернет та інші інформаційно-розважальні спокуси.

Найбільше в цій ситуації страждають діти. Дитина, яка виховується в такій теле-, відеозалежній сім'ї, ризикує вирости мало емоційним, інтелектуально недорозвиненим невротиком.

Фахівці давно б'ють на сполох і закликають відповідальних батьків рятувати свої родини та дітей.

Дослідження показують, що читання своїм дітям вголос може стати тим рятівним колом, яке відродить здоровий емоційний

клімат у сім'ї й забезпечить повноцінний інтелектуальний розвиток дитини.

Читання дитині вголос

- налагоджує та зміцнює емоційний зв'язок між батьками й дитиною;
- розвиває дитячу мову, пам'ять та увагу;
- учить мислити, тренує здатність зосереджувати;
- допомагає пізнати та усвідомити моральні засади;
- запобігає узалежненню дитини від телебачення; комп'ютера та інших інформаційних спокус;
- ефективно розвиває навички читання та отримання знань із книг;
- підтримує в добрій емоційній, мовній та інтелектуальній формі самих дорослих читців.

Однак, щоб читання вголос мало належний ефект, потрібно:

- намагатися читати щодня не менше 15–20 хвилин;
- попередньо готуватися до читання дитині (віднайти відповідні інтонації, ставити правильні наголоси, не соромитись читати емоційно);
- не припиняти читати дитині вголос і в підлітковому віці;
- зважено добирати літературу.

Допоможіть дітям зробити опитування серед своїх рідних (батьків, дідусів, бабусь, старших братиків і сестричок). Записуйте названі книги:

Яка книга про Україну, прочитана вами, найбільше запам'яталась, надала розуміння історії?

Поцікавтесь, розпитайте у знайомих, сусідів про громадський рух (флешмоб) «Буккросинг». Українською мовою цей рух називаються «Книгооберт».

Пошукайте разом із рідними скриньки з книгами у своїй місцевості, якщо можливо, долучіться до акції.

Подаруй книгу (можна прочитану) тому, хто потребує — дітям в дитячий будинок, у сім'ю, де дітям не мають можливості купити книгу, в лікарню...

Разом із дітьми проведіть опитування серед громади.

Проводячи опитування, пам'ятай про правила поведінки, етикету: будьте вихованими, ввічливими. Також, якщо можливо, використовуйте записний прилад (диктофон, айпед...).

Опитувальник

Автор заповнення _____

Відповідач _____

Дата заповнення _____

1. Чи є у вас сімейна бібліотека? _____
2. Яким книгам ви віддаєте перевагу? _____
3. Яка книга у вас є настільною? _____
4. В який час ви найбільше любите читати? _____
5. Чи бувають у вас вечори сімейного читання? _____
6. Які книги ви обираєте для сімейного читання? _____
7. Чи обговорюєте прочитані книжки? _____
8. Чи радите ви дітям, які книги читати? _____
9. Чи користуєтеся бібліотекою міською, районною? _____
10. Як часто ви купуєте книги? _____
11. Чи читаєте періодичну пресу? _____
12. Хто з вашої родини найбільше любить читати? _____
13. Чи може книга навчити бути Людиною? _____

З'ясуйте у дітей:

Чи відразу ви дійшли згоди, кого з громади ви будете опитувати?

Чи відразу погодилась на опитування людина, до якої ви звернулись? Як вона віднеслась до цієї пропозиції? (із задоволенням, із цікавістю, з недовірою, з острахом...)

Хто більше ставив запитання, чи відповідач читав сам?

Чи сподобалось вам проводити опитування?

Розкажіть про свої відчуття і почуття під час проведення опитування.

Немає часу на дитинство, або озираючись у минуле (Заняття)

I. Коротка розмова «Озираючись у минуле»

Розкажіть дитині про Ваше дитинство — смішні історії, найбільш хвилюючі миті, враження, радості, страхи. Так Ваша дитина відчуватиме тісніший зв'язок між Вами і нею, теж ділитиметься з Вами своїми думками.

Як Ви дружили? Як ходили до школи? Як уперше побачили море, пішли в кіно? Які традиції панували у Вашій сім'ї? Які

книжки тоді читали, що колекціонували? Можливо, ще залишилася Ваша колекція?

Спробуйте розповісти цікаву історію про своє дитинство. Щоб легше його пригадати, заповніть опитувальник.

КОЛИ Я БУВ МАЛИМ

Автор: _____

Казка, яку я пам'ятаю дотепер _____

Улюбленим моїм заняттям було _____

У вільний час я любив _____

Найважливішим рішенням у моєму житті було _____

Перший раз я одягнув костюм _____

На своє перше побачення _____

Страва, яку я люблю готувати _____

Найважливіше, чого я навчився, було _____

Із шкільного життя мені запам'яталась _____

КОЛИ Я БУЛА МАЛОЮ

Автор: _____

Моя сім'я мешкала _____

Я ходила до школи _____

Коли я піросла, я хотіла бути _____

Вдома хотіли, щоб я стала _____

Я любила гратися _____

Я любила їсти _____

Я любила вдягати _____

Найважливіше, чого я навчилась, було _____

Я ніколи не забуду _____

Найбільше я любила _____

Найважливішим рішенням у моєму житті було _____

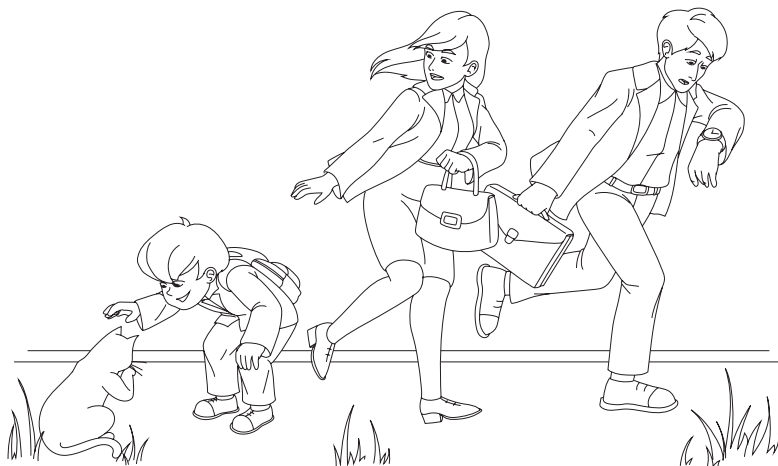
II. Коротка розмова «Немає часу на дитинство...»

Читання і обговорення 1-ї частини вірша «Швидко!» Д. Вавілон (і весь час немає часу...).

Данута Вавілон

ШВИДКО

(з польської переклала Грина Кононенко)



Швидко встань і одягнися!
 Швидко снідай, не барися!
 Швидко руки мий і шию!
 Швидко, бо сама помию!
 Швидко, тато нас чекає!
 Швидко, наш трамвай тікає!
 Швидко забігай до класу!
 Швидко, бо немає часу!
 І весь час немає часу...
 А я хочу самостійно
 По калюжі йти спокійно,
 Їсти бублик пів години
 І дивитись на машини,
 І на дощик, і на хмарку,
 На kota і на канарку.
 Довго хлюпатись у ванні,
 Бумкати на барабані,
 Пасочки ліпити з глини,
 І не бігти щохвилини.
 Зрозумійте, це — важливо:
 Хочу жити не-квап-ли-во!

Обговорення

А що у відповідь каже ваша дитина?

Чому так багато різних відповідей — у кожного своя?

Коли ваша дитина відчувається щасливою?

Скільки часу щодня ви є з дитиною: спокійно розмовляєте, обмінюєтесь планами, спільно вирішуєте, читаете їй вголос...?

Що ми можемо зробити для того, щоб частіше відчувати себе щасливими?

Що ми можемо робити для того, щоб діти наші росли впевненими, відповідальними, щасливими?

Неквапливість життя — чи реально у нашому швидкому темпі життя?

III. Коротка розмова «Про щастя...»

Ця інформація про данців, які вже вкотре входять до трійки найщасливіших.

Hygge — філософія щастя

Щорічна Всесвітня доповідь про щастя (*World Happiness Report*) містить рейтинг країн світу за рівнем відчуття щастя їхнього населення. Данці вже вкотре входять до трійки найщасливіших. У чому секрет їхнього щастя? Данці мають надзвичайно високий рівень соціальної довіри. Люди довіряють і один одному, і державі. Цінності довіри закарбовані у данській культурі і суспільстві та мають коріння у данській історії. Ідея у тому, що кожен робить свій внесок у суспільство, а суспільство допомагає всім. Неодмінною частиною життя данців є *hygge* — філософія скандинавського щастя. Це слово важко перекласти, проте загалом мова йде про неквапливість життя та пошук позитиву у звичайних життєвих моментах — спілкуванні з родиною, друзями, відпочинку та єднанні з природою, прогулянці на велосипеді (це найулюбленіший транспорт данців), читання книги чи перегляді улюбленого серіалу. *Hygge* — це задоволення від простих, звичайних, щоденних моментів життя разом із дорогими та приємними тобі людьми.

Будьте щасливі, наповнюйте щастям кожную хвилину життя, радійте сонцю і насолоджуйтесь теплим літнім дощиком, даруйте свій час близьким і Всесвіт неодмінно відгукнеться!

Щастя наше всередині нас...

Г. С. Сковорода

Просто і довершено визначив місцезнаходження щастя Григорій Савович. Проте: «шукаємо щастя по країнах, століттях, а воно скрізь і завжди з нами». Наче в докір, зауважує мислитель науковцям, які

шукають щастя по країнах і століттях і стрімко розвивають пошук за межами планети. Скажімо, відомий американський психолог Мігай Чиксентмігаї, почесний професор Клермонтського університету, член Американської академії освіти, Американської академії наук та мистецтв, Національної академії досліджень дозвілля, автор близько 20 книг і 120 статей про творчість і щастя, разом з іншими колегами і кількома науковими центрами розпочали глобальний пошук щастя і способів його досягнення. І ось після тривалих пошуків професор Чиксентмігаї зазначає: «Діогену з його ліхтарем двадцять три століття тому було важко знайти серед своїх співгромадян чесну людину, але сьогодні він, мабуть, мав би ще більший клопіт, розшукуючи щасливу».

У тому і велич нашого мандрівного мислителя Г. С. Сковороди, що він пішов далі Діогена, він вище піднявся за сучасних науковців:

«Як хочеш ти щастя — послухайся долі». І нічого складного: «будь сит в своїй долі!».

Глобальний науковий пошук щастя не виправдав очікуваних сподівань науковців. Мігай Чиксентмігаї відзначає: «Ми розуміємо, що таке щастя, не краще, ніж Арістотель, а стосовно знання про те, як досягти цього благословенного стану, можна стверджувати, що нам узагалі нічим похвалитися». Натомість наш мудрець казав: «Як риба у воді, так і ми в ньому, і воно біля нас шукає нас самих». Це парадоксально, але діти народжуються щасливими. Тому слід шукати відповідь, чому і де люди втрачають щастя. «Щасливий, хто знає багато про добре життя, та ще щасливіший, хто зміг скористатися з нього. Не той чоловік щасливий, хто кращого ще бажає, а той, хто вдоволений тим, що зараз у нього є». «Воно залежить від Серця. Серце — від миру, мир — від призначення, призначення від Бога. Тут кінець: не ходи далі. Се є Джерело всілякої втіхи і царству його не буде кінця!» (Г. Сковорода).

Щастя — це насамперед душевний стан. А душевно-сердечний стан залежить від миру, від відчуття рівноваги і спокою. А мир і рівновага залежні від знання себе і світу, тобто покликання. Покликання — це знати себе і своє місце у просторі. На рівні сердечно-інтуїтивних відчуттів це дано усім, у природі всі істоти живуть тільки так — за сродністю. У світі людей те ж саме, ось тільки розумні, які задивляються на чуже, втрачають своє і втрачають щастя. У них зароджується неспокій, втрачається рівновага і впевненість. Їхнє мислення спотворюється і воно закриває сердечно-інтуїтивне відчуття. Такі люди втрачають сродність, стають нещасливими, втрачають людяність. Ось таку довершену і всеосяжну послідовність, закономірний шлях пізнання щастя визначив наш Великий мислитель Г. С. Сковорода.

Якщо у сім'ї панують любов, мир, злагода, гармонія, порозуміння, то дитина зростає щасливою, здоровою, вдячною, у неї формується система цінностей і чеснот, оптимістичне світовідчуття, активна життєва позиція.

Щасливі батьки виховують щасливих дітей!

Як спільно проводити час із дитиною

Розмова коротка (і не дуже)

75 обов'язкових занять із дитиною для яскравих та щасливих спогадів про дитинство

1. Пускати сонячні зайчики.
2. Спостерігати, як проростає насіння.
3. Разом скотитися з крижаної гори.
4. Принести з морозу і поставити уводу гілку.
5. Вирізати щелепи з апельсинових шкірок.
6. Дивитися на зірки.
7. Заштриховувати монетки і листя, заховані під папером.
8. Трясти олівець, щоб здавалося, що він став гнучким.
9. Дірявити крижинки під струменем води.
10. Приготувати палений цукор у ложці.
11. Вирізати гірлянди паперових чоловічків.
12. Показувати театр тіней.
13. Пускати «млинці» на воді.
14. Малювати мультфільм на полях зошита.
15. Влаштувати житло в коробці від холодильника.
16. Плести вінки.
17. Робити виверження вулкана з лимонної кислоти і соди.
18. Показати фокус з наелектризованими паперовими фігурками.
19. Писати під копірку.
20. Зробити брызгалки з пляшок і влаштувати бій.
21. Слухати спів птахів.
22. Пускати тріски за течією, рити канали і робити загати.
23. Побудувати курінь.
24. Трясти гілку дерева, коли дитина стоїть під нею, і влаштувати листопад (снігопад, дощик).
25. Спостерігати схід та захід сонця.
26. Милуватись місячною доріжкою.
27. Дивитись на хмари і придумувати, на що вони схожі.
28. Зробити флюгер і пастку для вітру.
29. Світити в темряві ліхтариком.
30. Робити восьминогів з кульбабок і лялечок з шипшини.
31. Сходити на риболовлю.
32. Залишати відбитки тіла на снігу.
33. Годувати птахів.
34. Робити «таємничку».

35. Будувати будинок з меблів.
36. Сидіти біля багаття. Смажити хліб на прутику.
37. Запускати повітряного змія.
38. Крутити дитину за руки.
39. Побудувати замок з піску. Закопуватися в пісок. Вирити глибоку криницю, щоб дістати води.
40. Сидіти в темряві при свічках.
41. Робити чортиків з наміленого волосся.
42. Дути в порожню пляшку.
43. Повторювати одне слово багато разів, щоб воно перетворилося в інше.
44. Видавати переможний крик команчів.
45. Дивуватися своїй гігантській тіні і грати з тінями у спіймайки.
46. Стрибнути в центр калюжі.
47. Робити записи молоком.
48. Влаштувати бурю в склянці води.
49. Закопати скарб у тарілці з кашею.
50. Порозумітися (пояснюватися) знаками.
51. Зробити носики з крилаток клена, ордени з будяків, сережки із черешень.
52. Дути на пушинку.
53. Залишити травинку в мурашнику і потім спробувати мурашину кислоту.
54. Їсти заячу капусту, смоктати смолу, злизувати березовий сік і кленовий сироп, жувати травинки.
55. Видавлювати формочками печиво.
56. Нанизувати ягоди на травинку.
57. Грати в циклопів.
58. Співати хором.
59. Полагодити улюблену іграшку.
60. Пускати мильні бульбашки.
61. Прикрашати ялинку (робити дідуха).
62. Свистіти через стручок акації.
63. Змайструвати ляльковий будиночок.
64. Залізити на дерево.
65. Грати в привидів.
66. Придумувати маскарадні костюми і вбиратися.
67. Говорити про мрії.
68. Стукати в саморобний барабан.
69. Випустити в небо повітряну кулю.
70. Організувати дитяче свято.
71. Дивитись на світ через кольорові скельця.
72. Малювати на запітнілому склі.
73. Стрибати в купи осіннього листа.
74. Почати обід з десерту.
75. Надягти на дитину свій одяг.

Притчі для роботи з батьками див.



СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Декларація прав дитини
2. Загальна Декларація прав людини
3. Календар прав людини: посібник для педагогічних працівників навчальних закладів. К. : ВАІТЕ, 2016. — 80 с.
4. Конвенція про права дитини: Міжнародний документ ООН з питань прав людини.
5. Концепція нової української школи. Електронний ресурс. URL: <https://imzo.gov.ua/osvita/zagalno-serednya-osvita-2/nova-ukrajinska-shkola/>
6. Кудрик Л. Г., Сурмяк Ю. Р. Діти Індіго — зерна нового людства. 2-ге видання, доповнене і перероблене. Посібник для вчителів, виховників і батьків. Львів : Аверс, 2012. 376 с.
7. Кушнір Р. Історії і притчі для особистісного зростання / Роман Кушнір. — Дрогобич : Коло, 2013. — 224 с.
8. Банах О. В., Боярчук О. І., Кравчук Л. В., Мирошниченко Т. І., Санковська І. М. Розвиваємо громадянські компетентності з 1 класу. К. : ФОП «Парашин К. С.», 2018. 880 с.
9. Банах О. В., Боярчук О. І., Кравчук Л. В., Мирошниченко Т. І. Розвиваємо громадянські компетентності: другий клас. Навчально-методичні матеріали для педагогів та батьків учнів другого класу із формування громадянської компетентності, розроблено Всеукраїнським фондом «Крок за кроком» у рамках Програми сприяння громадській активності «Долучайся!», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та здійснюється Pact в Україні. Київ, 2019. URL : www.ussf.kiev.ua
10. Осмир, Банах О. Сучасність мудрости Г. Сковороди: Світоглядний нарис. Львів: Література та мистецтво, 2020. — 136 с.
11. 101 притча для навчання і виховання / упоряд. Чиренко Н. В. К. : Вид. група «Шкільний світ», 2015. Бібліотека «Шкільного світу». 216 с.

3 досвіду роботи

Кожен заклад освіти має свої напрацювання у побудові дійсно глибоких партнерських стосунків між школою та батьками. Саме успішні кейси дають насагу, підштовхують до пошуку нестандартних рішень у розв'язанні несподіваних ситуацій.

Немає єдиного рецепту, якими шляхами йти, але є рецепт, як іти: з повагою до людських потреб, людської гідності та людських стосунків.

З досвіду роботи директора спеціалізованої школи № 85 з поглибленим вивченням англійської мови м. Києва Федунової Тетяни Миколаївни, заступника директора спеціалізованої школи № 85 з поглибленим вивченням англійської мови м. Києва Орлової Віри Георгіївни.

Дослідно-експериментальна робота за темою «Організаційно-педагогічні умови батьківсько-вчительського партнерства у формуванні соціокультурного простору сучасної школи» на базі спеціалізованої школи № 85 з поглибленим вивченням англійської мови м. Києва

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України «Про проведення дослідно-експериментальної роботи на базі спеціалізованої школи № 85 з поглибленим вивченням англійської мови м. Києва» від 12.10.2015 № 1073 протягом 2015—2020 н. р. школою виконувалася дослідно-експериментальна робота за темою «Організаційно-педагогічні умови батьківсько-вчительського партнерства у формуванні соціокультурного простору сучасної школи».

Метою дослідження було визначення та експериментальна перевірка організаційно-педагогічних умов батьківсько-вчительського партнерства у формуванні соціокультурного простору сучасної школи.

Водночас об'єктом дослідження був процес формування соціокультурного простору сучасної школи, а його предметом — організаційно-педагогічні умови батьківсько-вчительського партнерства у формуванні соціокультурного простору сучасної школи.

Гіпотеза дослідження ґрунтувалася на припущенні, що формування соціокультурного простору сучасної школи залежить від організаційно-педагогічних умов батьківсько-вчительського партнерства та їх зв'язку у виконанні спільних функцій у розвитку особистості дитини.

Відповідно до поставленої мети та висунутої гіпотези школою виконувалися такі завдання:

- означити стан досліджуваної проблеми, визначити перспективні підходи до її розв'язання, уточнити понятійний апарат;
- визначити роль батьківсько-вчительського партнерства у формуванні соціокультурного простору сучасної школи;
- розробити модель системи взаємодії батьків, учителів та дітей;
- розробити, обґрунтувати й апробувати організаційно-педагогічні умови батьківсько-вчительського партнерства у формуванні соціокультурного простору сучасної школи;

- визначити критерії, показники та рівні ефективності батьківсько-вчительського партнерства у формуванні соціокультурного простору сучасної школи;
- розробити програму роботи з батьками шляхом створення організаційно-педагогічних умов батьківського партнерства;
- розробити методичні рекомендації для реалізації дослідно-експериментальної роботи.

Експериментальна робота здійснювалася в чотири етапи, у кожному з яких були власні завдання та результати.

З метою визначення основних орієнтирів діяльності і розвитку школи, філософії освітнього процесу, підходів до розбудови головних ланок життєдіяльності школи як суспільно-економічного феномена критеріїв результативності школи у вимірах «вчитель — учень — родина»; проєктування процесу оновлення діяльності школи; підвищення ефективності роботи батьківської громадськості щодо формування навичок співпраці, підвищення батьківської компетентності, установлення партнерських стосунків, усунення причин, які породжують звернення батьків; об'єднання зусиль батьків, педагогів та громадськості для створення комфортного та безпечного освітнього середовища для дітей у соціокультурному просторі було розроблено Концепцію «Школи відповідального партнерства».

Основні завдання Концепції, що реалізовувалися протягом терміну впровадження експерименту:

- створення моделі «Школи відповідального партнерства»;
- розробка та наукове обґрунтування програми родинного виховання;
- визначення мети і завдань розвитку школи, забезпечення їх відповідності стратегічним напрямам розвитку освіти в Україні;
- спрямування роботи всіх структурних підрозділів закладу освіти на підвищення якості освіти, координування діяльності різних структурних одиниць школи;
- окреслення пріоритетних напрямів модернізації змісту освіти в закладі, забезпечення реалізації компетентнісного підходу в процесі підготовки випускників школи;
- утвердження основних напрямів удосконалення освітнього процесу, а саме:
 - упровадження особистісно орієнтованого підходу, інтерактивних освітніх технологій, диференціація та індивідуалізація навчання;
 - сприяння розвитку безперервної освіти та професійного навчання особистості упродовж життя;
 - поліпшення системи стимулювання професійного зростання педагогів школи, створення умов для розвитку професійної творчості, запровадження педагогічних інновацій;
 - сприяння поширенню кращого закордонного та вітчизняного досвіду, залучення батьків, членів родини до активної участі в освітньому процесі, а також упровадженню батьківських

ініціатив, спрямованих на розвиток дітей та дитячих колективів, гармонізацію відносин між поколіннями;

- визначення пріоритетних напрямів модернізації управління закладом освіти.

Надання пріоритетності батьківсько-вчительському партнерству у формуванні соціокультурного простору школи; створення умов для професійного саморозвитку вчителів на концептуальних засадах Нової української школи; гуманізація та демократизація відносин учасників освітнього процесу школи, яка працює на засадах інновацій, творчості, інтеграції та «педагогіки партнерства»; забезпечення сприятливого психологічного мікроклімату та відповідного професійного саморозвитку вчителів, взаємодії на засадах співпраці між учителем, учнем і батьками — ось далеко неповний перелік базових засад розробленої Концепції «Школи відповідального партнерства», які допомогли не лише досягти успіху в експерименті, а й стали запорукою успішної діяльності школи в цілому.

Відповідно до Концепції було розроблено структуру усвідомленого батьківства, яка включає такі складові компоненти:

- ціннісні орієнтації, що об'єднують людей у сім'ю й створюють перспективи для її розвитку, визначають шляхи виховання дитини в сім'ї, а батьки зі свого боку впливають на формування ієрархії цінностей у дітей;
- батьківські установки та сподівання — погляд батьків на свою роль, визначають певну спрямованість у стосунках із дітьми, є орієнтаціями батьків на ті чи інші виховні цінності;
- батьківське ставлення має пряму вплив на формування дитячої особистості; у ставленні батьків до дітей акумулюється вся система внутрішньородинних відносин;
- батьківські почуття — особлива група почуттів, яка посідає важливе місце в житті людини;
- батьківські позиції пов'язуються зі свідомо прийнятими, виробленими батьками поглядами та намірами стосовно дитини. Позитивною моделлю батьківської позиції є глибока, зрівноважена поведінка батьків, де різноманітні прийоми використовуються не автоматично, а свідомо, з урахуванням наслідків своїх дій;
- батьківська відповідальність — прийняття на себе відповідальності за долю дитини перед своєю совістю та суспільством;
- стиль родинного виховання впливає на формування особистості дитини, розвиток соціальних навичок.

З метою результативної та успішної роботи з реалізації Концепції було розроблено модель компетентної родини, відповідно до якої родина успішно виконує функції: господарсько-економічну, регенеративну, освітньо-виховну, соціальну, рекреативну, духовну, соціально-статусну, психотерапевтичну.

Відповідно до завдань експериментальної роботи було розроблено та обґрунтовано програму родинного виховання, у межах якої було організовано роботу з батьками, спрямована на індивідуальний

розвиток кожного учня. Результати моніторингу показали, що родинне виховання гармонійно пов'язувалося із системою шкільного виховання, виховні результати школи приймаються сім'єю, а як результат було відсутнє педагогічне протистояння родини і школи, що також сприяло розвитку учня. Тому за результатами експериментальної роботи саме соціально-педагогічне партнерство сім'ї і школи було визнано детально пропрацьованою й гнучкою формою співпраці, побудованою на чіткому розподілі ролей, відповідальності, співучасті у вихованні та навчанні дітей, які вміщують соціальні й педагогічні аспекти.

З метою формування соціокультурних компетентностей учнів у системі виховної роботи закладу освіти на засадах єдності виховання у сім'ї та школі, розвитку і психологічної підготовки учнів до самореалізації в соціумі шляхом активізації співпраці батьківсько-педагогічного партнерства було організовано та проведено різноманітні заходи. Традиційними стали міжнародний конгрес юних посланців миру «Усім світом — за мир!», інтеграційний фестиваль дитячої творчості «Сонячні барви», загальношкільне свято «Твої таланти, школо!», родинні свята Новруз, «Душа української жінки»; спортивні свята «Тато, мама, я — спортивна сім'я», «Козацькі забави»; екологічні акції «Школа-квітник», «Збережи дерево. Посади дерево», «Почуй голос лісу»; благодійні акції «Янголи поруч!», «День блага. День добра», «Долоньки країни»; родинні флешмоби «З Україною в серці!», «Жовто-блакитний колір душі!», урок-реквієм «Бабин Яр: пам'ять серця» тощо.

Слід зазначити, що батьки брали безпосередню активну участь в організації та проведенні заходів: опікувалися питанням відбору костюмів, декорацій, музичного супроводу, написанням сценаріїв. Так, поетичні композиції «Діти і війна» (сценарій додається) та «Вибір» (сценарій додається), з якими учні посіли I місце на районному конкурсі поетичних мінікомпозицій до Дня захисника України та на районному конкурсі поетичних мінікомпозицій «Молодь Голосієва обирає здоров'я», були створені мамою учениці спеціалізованої школи № 85 Калашніковою Іриною Іванівною. Композиція «Вибір» була відзначена почесним дипломом на XV Ювілейній Міжнародній виставці закладів освіти та надрукована у журналі «Шкільний світ» (2015).

Підсумовуючи проведення означених заходів, зазначимо, що ефективність формування соціокультурного простору школи залежить від батьківсько-вчительського партнерства та його зв'язків із соціокультурним простором школи.

Основою реалізації моделі партнерських відносин закладу освіти із сім'єю, а також суттю очікуваного результату є зріла суб'єктна позиція батьків, які свідомо беруть на себе відповідальність за виховання дітей. Саме сформованість такої позиції з боку батьків і повага до проблем сім'ї та надання допомоги в їхньому розв'язанні з боку педагогів є гарантією успішної реалізації моделі партнерської взаємодії.

Головною метою перетворень у школі є створення умов для розвитку доступної та якісної освіти відповідно до сучасних вимог суспільства, запитів особистості та потреб держави; розкриття та розвитку здібностей, талантів і можливостей кожної дитини на основі партнерства між учителем, учнем і батьками.

Аналіз динаміки змін у соціокультурному просторі школи та проведення оцінки ступеня батьківсько-вчительського партнерства в системі виховної роботи школи, здійснення науково-практичного аналізу та визначення рівня ефективності запровадження програми родинного виховання в освітній процес закладу освіти показали, що формування соціокультурного простору сучасної школи можливе за умов батьківсько-вчительського партнерства та взаємодії батьків і педагогів під час виконання функцій щодо розвитку особистості дитини.

Додатки

Додаток 1

ДІТИ І ВІЙНА

(районний конкурс до Дня захисника України)

- Учень 1 Війна і діти. Діти і війна...
 Страшне співзвуччя, майже неможливе.
 Дитинство добра, світла є пора,
 І ця пора повинна бути щасливою.
 Повинна бути... Та в світі ще є лють!
- Учень 2 Вночі загуло, потім вибух десь поряд,
 Вікно розлетілось, пожежа і сморід,
 І мати в сорочці на руки хапає
 І в ковдру малечу свою загортає.
 — Що сталося, мамо? — Не знаю, не знаю,
 Ховаймось скоріше, скоріше, благаю!
 Горіло, гуло, десь стріляли гармати,
 І плакали діти, молилася мати.
*(Виходить дівчина у народному вбранні, веде з собою
 двох малюків із третього класу, пригортає їх до себе
 та читає молитву)*
 О Богородице, Мати Христова,
 І в день і в ночі я молитись готова!
 Вільні й невольні гріхи нам прости,
 І діточок наших всіх захисти.

- Від долі лихої, від злоби людської,
Від хвороби, каліцтва, від рани страшної.
Не дай їм пропасти, не дай їм загинуть,
Молитви мої хай до тебе прилинуть!
І всіх, хто так люто ненавидить нас,
Прости їх, Пречиста, в важкий страшний час!
- Учень 3 Вони ще малі, бо вони тільки діти,
Їм хочеться грати, співати, радіти.
Їм треба в любові, в теплі виростати,
І дуже потрібні їм мама і тато.
- Учень 4 Так хто і за що їх так страшно карає,
Все, що вони мають у них віднімає:
І рідних, близьких, і батьківську оселю,
Руйнує міста і випалює села.
- Учень 5 Вони, як солдати, отримують кулі,
І їх, як солдат, у шпиталях лікують.
І в них, як в дорослих, сивіє волосся
Від того, що бачити їм довелось.
- Учень 6 Та знаючи це, в хворобливому сказі,
І знову, і знов віддаються накази,
І знову, і знову стріляють гармати,
І цілиться снайпер у серце маляти.
- Учень 7 Вони пам'ятають будинок свій рідний,
І стіни ще цілі, скляні світлі вікна,
Як ввечері спати у ліжко лягали
Й велику родину тоді іще мали.
*(Дівчина-мати підштовхує вперед малюків: хлопчик
ка та дівчинку)*
- Дівчинка Їй сниться дорога, дорога додому,
Але не розкаже вона це нікому.
Бо знає, що дому її вже немає,
Що снаряди і кулі по місту літають.
Як болісно мамі, як гірко бабусі,
Як мріють до дому вони повернутись.
І що їй не кажуть, що тата немає,
Й вона їм не каже, що вже про це знає.
- Хлопчик Йому тільки вісім, та він вже дорослий.
Дитинство скінчилося страшно і просто:
Улучив снаряд у будинок їх прямо,
В будинку лишилися тато і мама.
Живе він з бабусею разом в підвалі,
Їуди восени всі припаси ховали,
Уламки від різних снарядів збирає,
Й впізнає по звуку, який пролітає.

- І мріє ходити навчатись у школу,
Коли відбудують у них її знову.
Вже майже нікого немає в селі,
Тримаються разом стара і малий.
- Учень 1 Та має скінчитись колись ця війна,
Скоріше б, скоріше б скінчилась вона!
Нам треба країну свою піднімати,
Й скалічені душі людські лікувати.
- Учень 2 Навіщо, скажіть же, будь ласка, навіщо,
Хто право їм дав за межу заступати,
Хто право їм дав руйнувати і нищить,
Хто право їм дав сім'ї, долі ламати?
- Учень 3 Дівчата і хлопці зі Сходу країни,
Що поряд із нами навчаються нині,
Від щирого серця, з простими словами:
Ми разом, ми друзі, ми поруч із вами!

Додаток 2

ВИБІР

літературна мінікомпозиція
(районний конкурс «Молодь обирає здоров'я»)

Дійові особи: Дух, дівчата Ангеліна та Марія, хлопець, двоє друзів. (З глибини сцени іде Дух)

- Дух. Я — дух спокуси, пристрасті, бажань,
Невірних мрій, надмірних сподівань.
Хоч я не добрий дух, та і не злий,
І маю статус зовсім не малий!
Ви зрозумієте, що маю на увазі,
Коли зустрінетесь зі мною, в цьому разі!
Добро чи зло, що є твоє, що не твоє, хто знає?
І все життя цей вибір наш триває!
(дівчина іде через сцену, розмовляє по телефону)
- Дух. Ангеліно!
- Ангеліна. Ну я, що таке?
- Дух. Ти дуже поспішаєш?
- Ангеліна. Ну звичайно!
- Дух. Зрозуміло, і як його звать?
- Ангеліна. Олексій, але він любить, коли його називають
Алексом.
- Дух. Він подобається тобі?
- Ангеліна. Подобається, і навіть більше!..
- Дух. Ну, ну, а що ти знаєш про нього?
- Ангеліна. Усе знаю!

- Він розумний, стільки вміє,
І мене так розуміє!
Він і вчиться і працює,
А як співає, як танцює!
Друзів має він багато,
Кожен день з ним — наче свято!
- Дух.** І все з ним добре, ти вважаєш?
Ангеліна. Ти про що?
Дух. Та хіба сама не знаєш?
Ангеліна. Не питай, не хочу чути,
Там все добре має бути!
Це розвага!
- Дух.** Він так каже...
Ангеліна. Та дає багато вражень!
А набридне — кине, точно...
Дух. Ти впевнена?
Ангеліна. Відчепись, я з ним бути хочу!
Дух. Ну, ну!
(іде, їй назустріч виходять друзі, голосно говорить тільки вона, друзі говорять жестами)
- Ангеліна.** Так, привіт, куди? Не можу.
Добре, потім допоможу.
Так, я дуже поспішаю.
Що, сьогодні? Ні, не знаю.
(Хлопець дарує їй троянду)
Це мені? Спасибі, добре.
Подзвонити? Завтра спробуй.
Займатись, де? Я не дитина.
Так, я доросла вже людина.
До кого йду? Не діставайте!
Ой, я запізнююсь, будьте!
(біжить, на підлозі залишається кинута троянда).
- Хлопець.** Мене для неї знов нема.
(дивиться на троянду, не піднімаючи)
- Дух.** Так, сподівався, і все дарма!
Хлопець. А хто вона для тебе, хлопче?
Про що ти мрієш, чого хочеш?
- Хлопець.** Вона красива та яскрава,
Завжди у неї якісь справи.
Вона весела та розкута,
Її усмішка...
- Дух.** Як отрута!
Хлопець. Ні!
Дух. І друзі в неї всі дорослі,
Ті, що в житті вже мають досвід.

- Хлопець.** Ну то й що!
- Дух.** І їх ще називають «Мачо». Таких, як ти, вона не бачить.
- Хлопець.** Я хочу поряд з нею бути, Її увагу привернути!
- Дух.** Ти знаєш, що їй до вподоби, Тобі це треба?
- Хлопець.** Так!
- Дух.** Стати таким спробуй! (*хлопець біжить*)
Та перш ніж бажати, поміркуй, юначе,
Чи принесе тобі здійснення гарну вдачу?
(*виходить дівчина, дивиться йому вслід, бачить троянду, підходить, піднімає її*)
- Марія.** Ця троянда, він купував її для неї, (*тихше*) ми разом купували...
Але їй вона виявилась непотрібною.
- Дух.** Як тебе звать?
- Марія.** Марія, Маша...
- Дух.** А цей хлопець, хто він для тебе?
- Марія.** Друг, він мій друг!
- Дух.** Він теж так вважає?
- Марія.** Не знаю, мабуть, ні, а швидше за все він ніколи про це не замислювався.
- Дух.** Ти добре його знаєш?
- Марія.** Ми з дитинства з ним знайомі,
Бо живемо в одному домі.
Дуже дружать мами й тата,
Разом всі сімейні свята.
Разом вдома, разом в школі —
Так вже склалась моя доля:
Він мене не помічає,
Хоч і бачить, хоч і знає.
Я для нього є й немає,
Ну, а я його кохаю.
- Дух.** Ну, а він її кохає,
З нею щасливим бути має?
- Марія.** Вона інша, ні, не буде,
Вони зовсім різні люди.
Хто це знає, що він пише,
Що складає гарні вірші?
Він природу любить,
І про неї стільки знає...
- Дух.** (*до залу*)
І чого йому ще треба,
(*до дівчини*)

- Що ж кохає він не тебе?
Мовчиш? А може...
- Марія.** Щоб міг тебе він покохати,
На неї схожою треба стати?
Ні, я це я, і іншою не стану,
Адже любов не гра і не вистава.
В чужу одежу нащо обряжатись,
Потрібно бути, а не лише здаватись.
Я мрію лікарем після навчання стати,
Бо в нас бабуся лікар, лікар моя мати.
Я хочу всім допомагати людям,
Бо без здоров'я щастя в нас не буде.
Піду...*(іде зі сцени)*
- Дух.** Ось, дивно як лягає карта —
І хто кого тут буде вартий?
(тримаючись за голову, важко виходить Хлопець)
- Хлопець.** Ой, як погано, що знаходять в цьому?
Ну, що ж робити?
- Дух.** Мабуть йти до дому!
- Хлопець.** Додому? Дійсно, це було би краще,
Але не піду я туди ні за що!
- Дух.** Чому?
- Хлопець.** Таке зробив, так маму я образив...
- Дух.** Що трапилось?
- Хлопець.** Й не вимовлю одразу!
Я так хотів все спробувати разом...
Хіба ж я знав, яка все це зараза!
Взяв пиво, та грошей було замало
І на цигарки вже не вистачало.
Я випив пиво та пішов до дому:
Місця, де гроші, всі ж мені знайомі.
Відкрив шухлядку та почав шукати,
І в цей момент увійшла в кімнату мати.
Я їй кричав — мені потрібні гроші,
Що вони з батьком дуже не хороші,
Що хочу речі стильні я носити,
А ще я буду пити і курити!
Вона стояла мовчки і дивилась,
І тільки сльози по щоках котились.
Я взяв цигарок пачку із шухлядки,
Та якісь гроші зі стола у татка.
Я гуркнув з усіх сил своїх дверима...
Вона не намагалась мене втримати.
Додав ще пива, спробував курити,
Став кашляти, дим почав мене душити!

- І голова болить тепер і давить груди,
Що я накоїв, як я жити буду!
- Дух.** Що, хочеш бути ще для дівчини цікавим,
«Крутого хлопця» здобувати славу?
- Хлопець.** Та відчепіться, це кажу вам точно,
Нічого цього більше я не хочу!
(сідає на підлогу, голову кладе на коліна, дзвонить мобільний телефон, хлопець, не дивлячись, відкидає його від себе. Виходить Марія, бачить телефон, який продовжує дзвонити).
- Марія.** Це його, *(бачить хлопця)* ой, твій, дивись-но,
Загубитись міг він дійсно.
Треба ж у руках тримати,
Подивись, це дзвонить мати!
- Хлопець.** Що тобі?
Нікого я не хочу чути!
- Марія.** *(протягає телефон)* Мама це!
- Хлопець.** Не може бути! *(бере телефон)* Мамо!
- Мати.** *(по телефону)* Сину!
- Хлопець.** О мамо, мамо, я це добре знаю,
Що я зробив — такого не прощають.
Я не хотів, це сталося мимоволі,
В моїй душі нічого, окрім болю!
- Мати.** *(по телефону)*
Ти знаєш сину, все в житті буває,
Торкнувшись полум'я — ти біль запам'ятаєш,
Моя любов сильніше за образу,
Минає все, бо ми з тобою разом!
- Марія.** Ти не один, я поряд, тут, з тобою,
А вдвох вже легше впоратись з бідою.
Підем до дому, там тебе чекають,
Там розуміють, люблять і прощають.
(ідуть зі сцени)
- Дух.** Хай потім скільки б років не минає —
На все життя він це запам'ятає,
Не впустисть більш в своє життя туману,
Щоб не блукати в темряві оману.
(виходить приголомшена Ангеліна)
- Дух.** Що сталося?
- Ангеліна.** Не знаю, я не вірю...
Я запізналась, відчинила двері,
Я голосно їх кликала — даремно!
Було тривожно якось, неприємно.
Всі наче спали, так здавалось зовні,
Та Алекс й друзі були непритомні.

- Дух.** Ну, а «Швидка»?
- Ангеліна.** Дзвонила я, кричала,
Вони приїхали, та ні, не відкачали...
- Дух.** Талановитий, гарний, молодий,
І, мабуть, мав багато планів, мрій.
Та спокуси влада, принада бажань
Згасили світ життя і сподівань.
Він сам зробив свій вибір у житті,
І ти маєш обрати куди йти.
- Ангеліна.** Я заблукала між своїх бажань,
Пішла за ним, не маючи вагань.
Загинув друг і сили не знайти,
І як піднятись і куди іти —
Розсипались останні сподівання...
Вони казали — передозування.
- Дух.** Надії марні, їх уже нема...
- Ангеліна.** Я разом із ними мала бути сама!
Спасибі друзям — я жива лишилась,
Але життя для мене зупинилось!
(закриває обличчя, опускається на підлогу, виходять друзі, піднімають її, Марія з хлопцем дарують їй троянду)
- Дух.** Не смій! Життя ніщо не може зупинити,
Крім смерті, ти повинна далі жити!
Батьки, родина, друзі, школа, мрії,
Живе людина — і живуть надії!
В твоїй душі теж, мабуть, мрія є,
Що зігриває, сили надає.
- Ангеліна.** Так, я співати мрію все життя,
Я відчуваю з музикою злиття.
Я хочу дарувати своє уміння!
- Дух.** Бажаю сил, віддачі й розуміння!
*(Ангеліна співає пісню «Пірога»,
потім із друзями іде зі сцени, залишається
тільки Дух)*
Я дух спокуси, пристрасті, бажань,
Існую силою ваших сподівань.
Лише тому я в світі є такий,
Що стільки навкруги невірних мрій,
Шляхів, які ведуть у небуття.
Як вас навчити цінувати своє життя?
Добро чи зло, що є твоє, що не твоє, хто знає?
І все життя цей вибір наш триває!

Автор Калашнікова І. І.

Навчально-методичний посібник

БАБКО ТЕТЯНА МИКОЛАЇВНА
БАНАХ ОЛЬГА ВОЛОДИМИРІВНА
ВОЗНЮК АЛЛА ВІКТОРІВНА
КОЛОМОЄЦЬ ГАЛИНА АНАТОЛІЇВНА
КУДРИК ЛІЛІАНА ГРИГОРІВНА
МЕЛЬНИК ОЛЕНА МИХАЙЛІВНА

Нова українська школа: організація взаємодії з батьками учнів початкової школи

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Редактор *О. В. Лівінська*
Технічний редактор *Л. І. Аленіна*
Коректор *О. В. Сєверцева*
Комп'ютерна верстка *Ю. П. Мирончик*

Формат 60×90¹/₁₆.
Ум. друк. арк. 13,00. Обл.-вид. арк. 12,94.

ТОВ «ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «ОСВІТА»
Свідоцтво «Про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготовлювачів
і розповсюджувачів видавничої продукції»
Серія ДК № 6109 від 27.03.2018 р.

Адреса видавництва:
04053, м. Київ, вул. Обсерваторна, 25
www.osvita-dim.com.ua